

Dårlig økonomi – konsekvenser for livskvaliteten?

En studie av norske, pakistanske og somaliske barnefamilier i Oslo

Hanne W. Kjellås
Cand. polit 1992
September 2004

Universitetet i Oslo
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

”Det å leve i sosial og materiell nød i et velstandssamfunn med generelt høy levestandard vil imidlertid ofte oppleves som særlig belastende”
(St.meld. nr. 6 (2002-2003):5)

Forord

Gjennom prosessen med å skrive hovedoppgaven har jeg fått et lite innblikk i familienes hverdag utfordrende hverdag. Det har gitt meg respekt og beundring for deres oppfinnsomhet og stå-på-vilje. Det har vært en lærerik prosess og det er mange som fortjener en takk. Ingen nevnt, ingen glemt pleier det ofte å stå. Det er imidlertid noe som bør nevnes spesielt. Tusen takk til informantene som stilte opp. Takk til Tone Fløtten – veileder – som har delt av sin kunnskap og kompetanse. Takk til Fafo som har stilt en kontor plass til min disposisjon. Takk til Ingunn, søsteren, mamma, Tor Erik og Kjell.

Sammendrag

Fattigdom er igjen blitt et aktuelt tema innen forskning og et erkjent politisk problem i det norske samfunn. Det viser seg at fattigdom har tilbøyelighet til å ramme enkelte grupper i samfunnet, og også barn rammes av fattigdom. Aleneforsørgere, unge forsørgere, småbarnsforsørgere, forsørgere med mange barn, er blant noen av gruppene som oftere har en vanskelig økonomisk situasjon. Barn er økonomisk avhengig av sine foreldre, og det er derfor ille at noen barn må vokse opp med dårligere materielle betingelser enn andre. Dette er grunn i seg selv til å bekjempe fattigdom og ikke minst barnefattigdom. For å kunne gjøre det må man ha kunnskap om fenomenet og hva som er problemet, ikke bare hvorfor noen har havnet i denne vanskelige situasjonen, men også hva det er som er vanskelig og hva som kan hjelpe dem å komme ut av situasjonen. Fattigdomsforskningen har fått et oppsving i Norge, men det meste av forskningen som er gjort er av kvantitativ art. Det er forsket relativt lite på *barnefattigdom* i Norge, og nesten ikke noe av denne forskningen er av kvalitativ art. For å kunne bekjempe problemet er også den kvalitative kunnskapen om fenomenet viktig å innhente.

Denne oppgaven ser på barnefamilier i Oslo med ulik landbakgrunn som har dårlig økonomi, og ser på hvilken betydning dårlige økonomien har for familienes opplevde livskvalitet. Hvordan viser den dårlige økonomien seg i hverdagen og hvordan håndterer de utfordringene økonomien medfører, og hva har det å si for deres livskvalitet. Jeg ser i tillegg på om bruk av ulike strategier for å mestre hverdagen har en positiv innvirkning på livskvaliteten. Det er innhentet informasjon fra *barnefamilier* om deres hverdag, og barnas situasjon i familiene er trukket frem i et eget kapittel. I kapitlet om barn tar jeg for meg konsekvensene av å ha dårlig økonomi, slik foreldrene opplever situasjonen for barna. Barneverden og voksenverden er ikke lik, og for å bekjempe barnefattigdom må barnas situasjon granskes spesielt.

For å ta for meg spørsmålene over, er det benyttet kvalitative intervjuer til å innhente informasjon. Det er den ene av foreldrene som er intervjuet, og hun /han representerer sin familie. Jeg har til sammen seksten intervjuer av fjorten familier; fem informanter med norsk landbakgrunn, fire informanter med pakistansk landbakgrunn og fem informanter med somalisk landbakgrunn. Kvalitative intervjuer er godt egnet til å gå i dybden og få frem egenskaper ved ulike fenomener. Jeg har her vært opptatt av opplevelsesperspektivet til familiene. Livskvalitet er definert som et subjektivt begrep; som enkeltindividers opplevelser av seg selv, sitt liv og sin situasjon. Et begrep som ivaretar familienes egne beretninger om sitt liv. Analysen bygger på disse beretningene. Det er konstruert ulike indikatorer på livskvalitet som benyttes for å si hvorvidt økonomien kan

sies å påvirke den opplevde livskvaliteten, og på hvilken måte. Det er viktig å understreke at det er mine tolkninger av familienes livskvalitet som her presenteres, deres sanne livskvalitet vil kunne endre seg hele tiden, og det er opp til hvert enkelt individ å bestemme om de har lav eller høy livskvalitet.

De ulike familiene har ulike årsaker til å ha dårlig økonomi og ulike forutsetninger for å mestre sin hverdag i samfunnet. Familiene opplever likevel en del av de samme utfordringene, men det er selvfølgelig også forskjeller mellom alle familiene. Den generelle tendensen er klar: den dårlige økonomien påvirker klart familienes situasjon på mange områdene i hverdagen, men dette er ikke negative opplevelser som er altoverskyggende. Familiene har også faktorer som gir glede og motivasjon for å håndtere hverdagen, og flere av familiene bruker strategier for å få hverdagen til å fungere. Det er flere av informantene som sier familien alt i alt har et godt liv, og de ser positivt på fremtiden.

Foreldrene forteller også at barna ser lyst på fremtiden, selv om de merker at familien har dårlig økonomi og det gir utslag i negative konsekvenser i hverdagen. Foreldrene forteller det er mange ting barna ikke kan få og delta på som følge av at familiens dårlige økonomi. Dette til tross for at alle informantene sier de prøver å skjerme barna for den økonomisk vanskelige situasjonen, det er barna og barnas behov som prioriteres i alle familiene. At foreldrene sier barna ser lyst på fremtiden kan komme av at de deltar på skoleaktiviteter, har venner de er sammen med, feirer fødselsdagsselskaper med gaver, kake og fest, som mange andre barn gjør.

Innholdsfortegnelse

KAPITTEL 1: INNLEDNING.....	1
1.1 HVORFOR SKRIVE OM BARNEFATTIGDOM OG LIVSKVALITET?.....	2
1.2 PROBLEMSTILLINGER.....	5
1.3 DE EMPIRISKE DATA.....	6
1.4 MERKNADER.....	7
1.5 VIDERE PLAN FOR OPPGAVEN.....	7
KAPITTEL 2: TEORI.....	9
2.1 DÅRLIG ØKONOMI, ER DET FATTIGDOM?.....	9
2.2 LIVSKVALITET I LITTERATUREN.....	11
2.3 EN DEFINISJON AV LIVSKVALITET.....	12
2.3.1 Målemetoder.....	13
2.3.2 Faktorer som påvirker livskvalitet.....	14
2.4 STRATEGIER FOR Å MESTRE HVERDAGEN.....	18
2.5 BARN OG LIVSKVALITET.....	20
2.5.1 Faktorer som påvirker barns livskvalitet.....	20
KAPITTEL 3: METODE.....	25
3.1 KVALITATIVE METODER.....	25
3.2 FORSKNINGSPROSESSEN.....	27
3.2.1 Valg av begreper.....	27
3.2.2 Intervjuguide.....	28
3.2.3 Kriterier for hvem som skal intervjues.....	29
3.2.4 Rekruttering av informantene.....	31
3.2.5 Gjennomføring av intervjuene.....	32
3.3 METODISKE IMPLIKASJONER.....	33
3.3.1 Forståelse og måling av begreper.....	33
3.3.2 Hvem har deltatt i undersøkelsen?.....	34
3.3.3 Foreldre som informanter.....	36
3.3.4 Å bruke tolk.....	38
3.3.5 Etikk.....	38
KAPITTEL 4: FAMILIENES LIVSKVALITET.....	41
4.1 EN KVANTITATIV PRESENTASJON AV DATA.....	41
4.2 INDIKATORENE.....	42
4.2.1 Økonomi.....	42
4.2.2 Arbeidstilknytning.....	46
4.2.3 Boforhold.....	48
4.2.4 Det sosiale liv.....	51
4.2.5 Hjelp og støtte fra det offentlige og frivillige organisasjoner.....	54
4.2.6 Fritid og ferie.....	56
4.2.7 Velvære og stressrelatert helse.....	59
4.3 FAKTORER SOM PÅVIRKER LIVSKVALITETEN I POSITIV RETNING.....	61
4.4 HVILKE KONSEKVENSER HAR DÅRLIG ØKONOMI FOR FAMILIENES LIVSKVALITET?.....	63
KAPITTEL 5: STRATEGIER FOR Å MESTRE HVERDAGEN.....	65
5.1 FAMILIENES STRATEGIER.....	65
5.2 HAR FAMILIENES STRATEGIER I HVERDAGEN EN POSITIV EFFEKT PÅ LIVSKVALITETEN?.....	70
KAPITTEL 6: BARN OG LIVSKVALITET.....	71
6.1 INDIKATORENE.....	71
6.1.1 Familiesituasjon og barnas økonomi.....	71
6.1.2 Trivsel og deltakelse i barnehagen og på skolen.....	74
6.1.3 Det sosiale liv.....	75
6.1.4 Barnas fritid.....	76
6.2 HVILKEN BETYDNING HAR FAMILIENS ØKONOMI PÅ BARNAS HVERDAG OG LIVSKVALITET?.....	78
KAPITTEL 7: OPPSUMMERING OG AVSLUTNING.....	81
7.1 OPPSUMMERING.....	81
7.2 AVSLUTNING.....	83

LITTERATURLISTE:	87
APPENDIKS 1 - SJEKKLISTE OG INTERVJUGUIDE	91

Kapittel 1: Innledning

Norge er en velferdsstat, og det norske samfunn er preget av en generell høy levestandard. Likevel er det en liten gruppe mennesker som har en vanskelig økonomi, og som må klare seg med betydelig mindre enn resten av befolkningen. Fattigdom er i dagens samfunn blitt et aktuelt tema, og er satt på den politiske dagsorden. Regjeringen har gjennom "Tiltaksplan mot fattigdom" (St.meld. nr. 6 (2002-2003)) erkjent at det fins fattige mennesker i det norske samfunn, og vist at de er villig til å gjøre noe med det. Et aspekt ved fattigdom som er ekstra ille, er at barn opplever denne vanskelige situasjonen. Barn er økonomisk avhengig av sine foreldre, og har ikke selv mulighet til å bedre sin økonomiske situasjon. Epland (2001) har sett på forekomsten og utviklingen av barn med husholdningsinntekter under ulike lavinntektsgrenser i perioden 1986 til 1998. Han finner at i 1998 har mellom 14000 og 19000 barn, avhengig av hvilken beregningsskala man bruker for å utjevne for antall medlemmer i husholdningen, hatt lav inntekt i over tre år. Regjeringen sier i "Tiltaksplan mot fattigdom" (St.meld. nr. 6 (2002-2003):6) at de vil bekjempe barnefattigdom og at barnefamilier er en prioritert gruppe. Regjeringen sier videre at det er viktig å forhindre sosial utstøting og at fattigdom går i arv. Evidenser i internasjonal forskning viser at å vokse opp i fattigdom kan få negative langtidskonsekvenser. Enkelte studier tyder for eksempel på at en som har vokst opp i fattigdom har økt sannsynlighet for å bli fattig selv som voksen (Berrick 1995 i Fløtten 1999:72). I norsk målestokk er det funnet at barn som har vokst opp i familier som mottar sosialhjelp, har større sannsynlighet for selv å motta sosialhjelp som voksen, enn barn som ikke har opplevd dette.

Uansett om fattigdom går i arv eller ikke, er det et samfunnsproblem at noen barn har dårligere oppvekstbetingelser enn andre. Vi er moralsk forpliktet til å hjelpe de barna som opplever fattigdom. For å kunne gjøre det må vi ha kunnskap om hvem fattigdommen rammer og hvordan den arter seg. Det er godt empirisk belagt at fattigdom rammer enkelte grupper barn i større grad enn andre (se for eksempel Fløtten 1999, Fløtten m.fl. 2001, Epland 2001, Ytrehus 2004), men vi har forholdsvis lite kunnskap om hvordan fattigdom oppleves. For å få større kunnskap om dette trenger vi studier av både kvantitativ og kvalitativ art. Denne oppgaven er et bidrag til den kvalitative kunnskapen om fattigdom i Norge, hvordan fattige familier har det i hverdagen og hvordan de opplever sin situasjon. For å se på dette er det benyttet kvalitative intervjuer av foreldre, som selv synes familien har dårlig økonomi. Den teoretiske rammen er knyttet til begrepet livskvalitet. I tillegg er det sett på hvordan familiene håndterer hverdagen sin. Utgangspunktet for dette er antagelsen om at dårlig økonomi vil by på utfordringer i hverdagen for familien og de

enkelte familiemedlemmene. Konsekvensene av familiens økonomi for barna er trukket frem i et eget kapittel.

1.1 Hvorfor skrive om barnefattigdom og livskvalitet?

Denne oppgaven er en del av et større prosjekt om fattige barnefamilier (for utdypning se metodekapittelet). Bakgrunnen for undersøkelsen er den tiltakende debatten rundt fattigdom i vårt samfunn de siste årene, samt ønsket fra flere hold om å gjøre noe med det som ses på som et samfunnsproblem. Det er bred politisk enighet om at fattigdom, og da særlig barnefattigdom må bekjempes (Ytrehus 2004). I forskningslitteraturen ses det som et problem for de det gjelder, men også som et samfunnsproblem man i vestlige samfunn er forpliktet til å bekjempe. Det er problematisk at det finns fattigdom i et velstandssamfunn som Norge, og det er ekstra belastende for de fattige at resten av befolkningen lever i en overflod de fattige ikke kan ta del i. Fattigdom i den vestlige verden handler ikke om sult eller om nød, men om deltakelse og mangel på mulighet til å delta på lik linje med andre i samfunnet.

Bekjempelsen av fattigdom må skje gjennom økt kunnskap. Kunnskapen må gjenspeile de forhold man ønsker å se på. Det foreligger mye internasjonal litteratur om fattigdom og også fattigdom blant barn, både av kvantitativ og kvalitativ art, men den omhandler andre forhold enn de som er gjeldende i vårt samfunn. Det er derfor viktig å innhente informasjon som omhandler norske forhold for å kunne bekjempe fattigdom i Norge. Fattigdom for en nordmann vil være forskjellig fra fattigdom for en i Storbritannia, Amerika eller Afrika. Når det gjelder norske forhold er det et spesielt behov for kunnskap av kvalitativ art. Vi har tall på hvor mange de fattige er og hvem som rammes. Norge har en lav andel fattige generelt (Fløtten 1999:44-45), og også en lav andel fattige barn (Bradshaw 2001a, Phipps 1998, UNICEF 2000 i Backe-Hansen 2002:23), sammenliknet med andre land. Dette skyldes for en stor del de offentlige overføringene i velferdssystemet (Fløtten 1999:87-88). Til tross for et system som hjelper mange ut av fattigdommen, klarer ikke systemet å fange opp alle, og vi har en liten gruppe individer i det norske samfunnet som opplever fattigdom i kortere, men noen også over lengre tid. I dag pågår det en stor forskningsinnsats på feltet for å øke kunnskapen om fattigdom. Det pågår for tiden flere prosjekter som ser på fattigdom i Norge.

Det meste av den eksisterende forskningslitteraturen på fattigdom i Norge er av kvantitativ art og er utført på voksne. Denne oppgaven handler om barnefattigdom og det vil under presenteres aktuelle studier og litteratur som tar for seg barnefattigdom. Av kvantitative studier som tar for seg barnefattigdom i Norge, kan blant annet Fløtten (1999),

Epland (2001), Backe-Hansen (2002) og Ytrehus (2004) nevnes. Av kvalitative studier er det kun Karin Gustavsen Tvetene (2001) som har intervjuet barn og sett spesielt på barnas situasjon i et fattigdomsperspektiv. Tvetene (2001) har intervjuet seks barn og ungdommer i alderen 10 til 16 år. Foreldrene har mottatt sosialhjelp¹ i mellom 2 til 10 år. Tvetenes undersøkelse viser at for å kunne delta i barneverden på lik linje med andre barn, trenger man en minstesum med penger. I hverdagen møter barna økonomiske krav overalt, som de i utgangspunktet ikke har penger til å møte. Likevel finner mange av barna løsninger, de bruker mestringsstrategier for å håndtere de økonomiske kravene. Det kan være å samle flasker, lete etter penger på bakken, tigge av foreldre eller besteforeldre, spare opp penger fra fødselsdager, bomme penger av vennene, låne utstyr, eller de lar være å delta når kameratene gjør noe som koster penger eller driver med en aktivitet de selv ikke har utstyr til. I tillegg til de økonomiske kravene de møter overalt i hverdagen, sammenlikner barna seg med andre barn, venner, klassekamerater og treningskamerater, og de forteller ofte om et vanskelig forhold til foreldrene sine når det gjelder økonomi. Det er et vanskelig tema både for foreldrene og barna, som gir vonde følelser, dårlig samvittighet og bekymringer. I tillegg til Tvetene har Kjell Underlid (2003) gjort en studie av fattigdom av kvalitativ art i Norge. Han har dybdeintervjuet tjuetvåne voksne langtidsmottakere av sosialhjelp, og er interessert i det han kaller fattigdommens psykologi. Underlid ser fattigdom i lys av menneskelige behov som ikke er tilfredsstilt. Han finner at de fattige ikke er homogene, det er mange ulike årsaker til at de er havnet i en vanskelig økonomisk situasjon, men han finner to fellestrekk: (1) de hadde ikke fått fotfeste på arbeidsmarkedet eller boligmarkedet og (2) de hadde ingen velstående nære venner eller slektninger som kunne hjelpe dem økonomisk. Underlid finner i tillegg fire essenser i fattigdommens psykologi: det handler om (1) utrygghet, (2) hemming og tap av autonomi, (3) opplevd sosial devaluering og (4) trua sosialt selvbilde og selvaktelse. Tvetene har altså sett på hvordan barna håndterer stadige økonomiske krav, og Underlid har sett på de psykologiske sidene for voksne ved å leve i fattigdom over lengre tid.

Den kvalitative kunnskapen vi har om fattigdom er begrenset, og det er behov for flere studier som kan fortelle hvordan fattigdommen arter seg for dem det gjelder, hva de gjør for å mestre fattigdommen og hva fattigdom gjør med livskvaliteten til både barn og voksne. Fattigdommen i Norge rammer skjevt, og enkelte grupper i befolkningen har økt sannsynlighet for å bli fattige: hushold med enslig forsørger, hovedforsørger med lav utdanning, ung hovedforsørger med mange barn og hovedforsørger med etnisk

¹ Sosialhjelp er samfunnets siste nødinnsans for de som av en eller annen grunn ikke kan forsørge seg selv.

minoritetsbakgrunn. (Ytrehus 2004:9). Det finnes 26000 fattige barn² i Norge (Ytrehus 2004:8), og det finnes rundt 64000 barn som bor i familier som mottar sosialhjelp³. 27000 av disse barna (2,7 prosent) har mottatt sosialhjelp i seks måneder eller mer (Ytrehus 2004:8-9). De fleste kommer seg ut av fattigdommen relativt fort, men en liten gruppe forblir fattige lenge.

Ikke-vestlige innvandrere har stor risiko for å havne i fattigdom, men de er ikke tidligere representert i kvalitative fattigdomsstudier. Vi har behov for kunnskap hvorvidt fattigdommen er annerledes for innvandrere enn for individer med norsk bakgrunn. Innvandrere har gjerne en annen kultur og kanskje en annen religion de forholder seg til, de har andre erfaringer og gjerne ulik motivasjon for å bo i Norge.

Barnas situasjon har også vært lite fokusert i fattigdomsstudier i Norge. De aller fleste studiene tar for seg voksne. Barn har kun vært representert gjennom foreldrenes inntekt i tall, bortsett fra i studien til Tvetene. I denne studien er det også de voksne som intervjues, men det er lagt stor vekt på å få informasjon om hvordan økonomien konkret påvirker barnas situasjon.

To utenlandske forskere som har intervjuet barn om hvordan de opplever å vokse opp i fattigdom, er Tamara van der Höeck (2002) og Tess Ridge (2003). Höeck har intervjuet nederlandske barn og deres foreldre i fattige familier. Hun bruker teorier fra stress- og mestringslitteraturen og ser på hvordan barna håndterer stress og/eller risikofaktorer som følge av å vokse opp i fattigdom. Höeck deler barna inn i grupper etter de som bruker det hun kaller aktive eller passive strategier for å mestre stresset. Stresset kan være materiell deprivasjon, sosial deprivasjon og følelsesmessig press. Höeck finner at de som bruker de aktive strategiene mestrer stresset bedre enn de som bruker passive strategier; det er de som benytter seg av passive strategier man må være på vakt for. Höeck understreker også at de fattige barna ikke er en homogen gruppe. Ridge har intervjuet britiske barn som lever i fattigdom. Hun finner at det er ute i den offentlige sfæren at fattigdommen blir synlig for barna selv og for andre, når de sammenlikner seg med andre. Sammen med venner og på skolen ser barna forskjell på klær, utstyr og hva de har råd til å delta på. Det handler om deltakelse og tilhørighet. Barna sier de blir mobbet og at de føler seg utstøtt.

Det som kan leses ut av litteraturen over er (a) det er mange veier inn i fattigdommen, (b) å leve i fattigdom medfører stress både for voksne og barn, og det

² Det vi her si 26 000 barn (2,6 prosent av alle barn) som bor i hushold som har mindre enn 50 prosent av medianinntekten i Norge. Heves grensen til 60 prosent av medianinntekt (som ofte gjøres i EU), har Norge rundt 60 000 barn (5,9 Prosent) som faller inn i lavinntektsgruppen (Ytrehus 2004:8).

³ Tall for 2001. Å motta sosialhjelp vil ikke si at man er inntektsfattig, men man kan være det.

medfører negative konsekvenser for familien, (c) de fattige er ikke homogene: hvert enkelt individ løser utfordringene fattigdommen medfører forskjellig, (d) konsekvensene for de som lever i fattigdom har en materiell, sosial og følelsesmessig side. Fattigdom får konsekvenser i hverdagen, hvordan de fattige ser på seg selv, og også hvordan andre ikke-fattige ser på de fattige. Vi har noe kunnskap om fattigdommen i Norge, nok til å starte bekjempelsen av den, men det er behov for mer kunnskap, og også hele tiden oppdatert kunnskap på det vi allerede vet.

Tvetene og Underlid har bidratt til det kvalitative bildet av fattigdommen i Norge. I motsetning til Tvetene som har intervjuet barna, er det i denne studien foreldrene som er intervjuet om barnas situasjon. Underlid har intervjuet voksne om de psykologiske belastningene av fattigdom, mens denne studien i tillegg tar for seg praktisk håndtering av hverdagen. I tillegg er pakistanske og somaliske innvandrersfamilier inkludert i dette datamaterialet.

1.2 Problemstillinger

Over har vi sett at bekjempelse av barnefattigdom er en prioritert sak blant politikere, og at det er behov for å øke den kvalitative kunnskapen om fattigdom. Denne studien tar for seg barnefamiliers opplevelser rundt det å være fattig, og som ser på økonomiens betydning for opplevd livskvalitet. I vårt materialistiske samfunn, som er kåret til å ha høyest levekår i verden⁴, er det nødvendig å også fokusere på de subjektive opplevelsene og se ut over de materielle forhold befolkningen har. Det sies at materialistiske ting og penger ikke gjør en lykkelig, men mangel på penger og materielle ting kan gi store bekymringer og være med på å gjøre livet vanskelig. Alle jakter vi på "det gode liv". Å oppleve at man har et godt liv er verdifullt i seg selv. Det er også viktig for et velstandssamfunn som Norge, som har en så høy levestandard, å se ut over de materielle forholdene folk lever under. Opplevelse av mestring er en verdi i seg selv, men opplevelsen av mestring kan også ses i sammenheng med andre opplevelser eller fenomener. Følelse av mestring er viktig for selvbildet og kan dermed antas å ha en positiv effekt på opplevd livskvalitet. Barneverden er forskjellig fra voksenverden, og det er viktig å skille barns opplevelser fra de voksnes opplevelser, når man vil innhente informasjon om hvordan barn har det. Livskvalitet er et subjektivt begrep som ivaretar informantenes beretninger om sine og familiens opplevelser av hverdagen. Det utfyller blant annet begrepet levekår, som er et objektivt og materialistisk mål på

⁴ FN har kåret Norge til verdens beste land å bo i, i forhold til levekår:
<http://www.hdr.undp.org/reports/global/2004>

hvordan individer har det i samfunnet. Dette målet undersøkes jevnlig i Norge av blant annet Statistisk sentralbyrå. Mine spørsmål som skal besvares her er derfor:

1. *Hvilke konsekvenser har dårlig økonomi for familienes opplevde livskvalitet?*
Implisitt i dette spørsmålet ligger det en antagelse om at dårlig økonomi vil manifestere seg i hverdagen gjennom ulike utfordringer på en slik måte at det vil kunne påvirke den opplevde livskvaliteten. Ut i fra litteratur om livskvalitet er det rimelig grunn til å tro at det å ha dårlig økonomi vil påvirke livskvalitet. Det er også interessant å se på om den ulike landbakgrunnen til informantene og familiene kan være en mulig forklaring til hvordan de opplever og håndterer konsekvensene av dårlig økonomi. Intervjuene gir ikke full informasjon om familienes hverdag, og det er mulig andre faktorer spiller inn og veier opp for eventuelle (negative) konsekvenser dårlig økonomi har på livskvalitet.
2. Ut i fra antagelsen om at fattigdommen manifesterer seg i form av ulike utfordringer, ser jeg på om familiene bruker strategier for å håndtere eventuelle utfordringer og spør: *Har bruk av ulike strategier for å mestre hverdagen en positiv effekt på opplevd livskvalitet?* Antagelsen er at bruk av ulike strategier vil gi en positiv virkning på hvordan familiene opplever sin hverdag, gjennom følelsen av mestring og kontroll over eget liv. Er det slik at familiene med ulik landbakgrunn bruker ulike strategier?
3. Til slutt skal jeg se spesielt på barnas situasjon. *Hvilke konsekvenser har familiens dårlige økonomi for barna i deres hverdag?* Vet eller skjønner barna at familien har lite penger? Hvordan vet de det? På hvilken måte merker de det? Prøver foreldrene å skjerme barna for eventuelle konsekvenser av en dårlig økonomi?

Denne studien sier noe om hvilken betydning familienes økonomiske situasjon har på deres livskvalitet. Opplevd livskvalitet kan endre seg fort, det er opp til hvert enkelt individ å bestemme om de har høy eller lavere livskvalitet. Jeg kan ikke si at familiene har høy eller lav livskvalitet, men jeg ser på hva de forteller om sin hverdag og om økonomien har en effekt på deres livskvalitet. Livskvalitet er kun et begrep som er funnet hensiktsmessig for formålet i denne undersøkelsen. Økt kunnskap om livskvaliteten til barnefamilier med dårlig økonomi vil gi et bredere bilde av fattigdommen og dermed et bedre beslutningsgrunnlag for avgjørelser som berører familienes situasjon.

1.3 De empiriske data

Analysen bygger på seksten kvalitative intervjuer av fjorten informanter med landbakgrunn fra Norge, Pakistan og Somalia. Alle informantene er rekruttert på bakgrunn av at de selv

synes familien har dårlig økonomi. Alle familiene bor i Oslo. Informantene representerer sine familier. Alle familiene har barn. Flere av familiene har kun ett barn⁵, men det er også en del av familiene som har fire barn eller flere. Barna har en alder fra ett til over tjue år. En stor del av familiene er aleneforeldre. Foreldrene har bodd i Norge fra fire til over tjue år. De er rekruttert gjennom frivillige organisasjoner og en bydel i Oslo. Intervjuundersøkelsen blir beskrevet nærmere i kapittel 3.

1.4 Merknader

Referanser: Mange av mine kilder er hentet fra/lastet ned fra nettet. Større rapporter er referert til på vanlig måte etter forfatters navn, mindre artikler eller skriv kan være referert ved Tittel, for eksempel: "Ferieundersøkelsen 2001". Noen internettreferanser står som fotnoter i teksten for å gjøre teksten mer leservennlig, i tillegg gir det mulighet for å sjekke opp referansen umiddelbart dersom man sitter med en elektronisk versjon. Disse står oppført bak etter hvilken fotnote de står under. Referanser fra trykte bøker og andre tekster er referert på vanlig måte.

Sitater: Da jeg kun har håndskrevne notater fra intervjuene, har jeg ikke sitater i anførselstegn. For det første for ikke å feilsitere informantene, og for det andre fordi noen av "sitatene" er redigert for ikke å være gjenkjennelige. For eksempel har vi intervjuet én far og resten mødre. Ved "sitater" fra far vil det likevel stå for eksempel "somalisk mor:", for at ingen skulle kunne gjenkjenne far. Disse "sitatene" er innfelt i teksten med annen skrift. Av og til refereres det til informantene i teksten, da kan det for eksempel stå pakistansk informant sa... Jeg vil understreke at ingen av tilfellene må ses som direkte sitater av informantene. "Sitatene" bygger på mine intervjunotater og eventuelle feil eller misforståelser er mitt ansvar.

1.5 Videre plan for oppgaven

Jeg har nå gitt en del bakgrunnsinformasjon for oppgaven. Hvorfor den ble til og noe av grunnlaget for hvorfor jeg stiller de spørsmålene jeg gjør. Dette vil utdypes videre med aktuell teori og empiri i kapittel 2. I kapittel 3 diskuteres metodiske spørsmål og kapittel 4, 5 og 6 er empirikapitler, hvor informantenes beretninger systematiseres og tolkes i forhold til spørsmålene i oppgaven og de utvalgte og definerte begrepene. Kapittel 4 handler om økonomiens konsekvenser for familiene i forhold til opplevd livskvalitet. I kapittel 5 tar jeg for meg strategier for mestring av hverdagen og ser på hvilken betydning eventuell bruk av

⁵ Når jeg sier at familiene har ett barn, vil det si ett barn som er medregnet i data. Barn i denne undersøkelsen er definert etter hjemmeboende barn, som inngår i husholdningen. Eventuelle barn som har flyttet hjemmefra, inngår ikke i data.

strategier har for familiene i hverdagen, og deres opplevelse av egen situasjon. I kapittel 6 ses det på hvilken betydning familienes økonomiske situasjon har for barna og deres hverdag. Til slutt kommer en oppsummering og en avsluttende kommentar i kapittel 7.

Kapittel 2: Teori

Hovedspørsmålet i denne oppgaven er hvordan dårlig økonomi påvirker familienes livskvalitet generelt og barnas livskvalitet spesielt. For å kunne se på dette er det nødvendig å definere begrepet dårlig økonomi. Begrepet knyttes også opp mot fattigdom, siden dette er en fattigdomsstudie. Hovedantagelsen er at dårlig økonomi vil gi seg til kjenne i hverdagen på ulike måter, og påvirke livskvaliteten til familiene. Livskvalitet er det andre begrepet som defineres og operasjonaliseres, med bakgrunn i aktuell litteratur på feltet. Det andre spørsmålet som stilles i oppgaven er om strategier for å mestre utfordringer i hverdagen kan sies å påvirke livskvaliteten i positiv retning. I den forbindelse behandles kort aktuelle teorier om mestring og strategier for mestring. Det tredje spørsmålet går på hvilke måter familiens dårlige økonomi påvirker barnas hverdag, og opplevelsene barna har i forbindelse med at familien har dårlig økonomi. Til slutt i kapittelet presenteres utvalgt empiri og faktorer som omhandler hva som er viktig for barn i det norske samfunn, og hva som kan påvirke barns livskvalitet.

2.1 Dårlig økonomi, er det fattigdom?

Denne studien er initiert på bakgrunn av en tiltakende debatt og interesse rundt fattigdom og barnefattigdom. Hvordan man best kan forstå og definere fattigdom er det ikke enighet om akademisk eller politisk. I litteraturen finnes flere ulike forståelser og definisjoner av fattigdom. Det er likevel vanlig å si at en fattigdomsdefinisjon enten er relativ eller absolutt, objektiv eller subjektiv (Fløtten 1999). Hvilke fattigdomsforståelser og definisjoner man bruker avhenger av hensikten man har med å forstå og definere fattigdom. Det er forskjell på om man er forsker og søker mest mulig kunnskap, om man er politiker og skal håndtere et problem, eller om man som individ synes økonomien er trang og ser seg selv som fattig i et samfunn. I vestlige samfunn har man gjerne en relativ forståelse av fattigdom. I Norge har regjeringen brukt en slik relativ inntektsdefinisjon: *Med fattigdom forstås at personer har så lav inntekt, eventuelt i kombinasjon med høye nødvendige utgifter til sykdom, funksjonshemninger mv., at de over lengre tid ikke får dekket grunnleggende velferdsbehov. I tiltaksplanen legges til grunn lavinntekt, målt ved 50 prosent av medianinntekt, som varer i tre år som en hovedindikator på fattigdom* (St.meld.nr.6 (2002-2003):11). Et mål som justeres etter antall voksne og barn i husholdningen. Fattigdom i Norge er et relativt fenomen som viser seg i deprivasjon og mangel på muligheter. USA har basert seg på det som er blitt kalt en absolutt definisjon. I USA har man satt fattigdomsgrensen til prisen for en handlekurv (Orshansky 1965 i Fløtten 1999:14). Det vil si kostnadene til en handlekurv med nødvendige matvarer for en

familie, justert avhengig av antall voksne og barn i husholdet. Både den relative og den absolutte definisjonen er objektive definisjoner satt av politikere, forskere, eksperter og liknende. Benytter man seg av subjektive definisjoner er det individet som selv bestemmer om han/hun skal kalles fattig eller ikke. Det er individet som definerer hva som skal til for at han/hun er fattig. Det er fordeler og ulemper ved alle disse definisjonene, og for en utdypende diskusjon se kapittel 2 i Fløtten (1999).

I dette studiet er det brukt en subjektiv definisjon av fattigdom: selvbestemt dårlig økonomi. Ut i fra hensikten med undersøkelsen, å fange opp de subjektive opplevelsene rundt det å ha lite penger i det norske samfunnet og medfølgende konsekvenser, var det viktigere å finne en definisjon som helt sikkert fanget opp familier med en vanskelig økonomi, enn å bruke en objektiv sakkyndig bestemt definisjon. En objektiv definisjon ville være bestemt av andre, man ville for eksempel basert seg på familienes inntekt, og det er ikke sikkert familiene ville gjenkjent seg i definisjonen som fattig. Det er ikke vanskelig å argumentere for at fattigdom i vårt samfunn handler om dårlig økonomi. Det skal likevel understrekes at selv om man har dårlig økonomi er det ikke sikkert at man vil kunne kalles fattig, men hvis man faller inn under en eller annen fattigdomsdefinisjon er det liten tvil om at man har dårlig økonomi. Det er ikke lett, hvis mulig, å definere en grense som klart skiller fattige fra ikke-fattige med en relativ fattigdomsforståelse. Det er snakk om flytende overganger der det vil være et område rett over og kanskje rett under hvor opplevelsene av situasjonen trolig ikke er veldig forskjellig. Det er nok mange av de som befinner seg rett over 50 prosent av medianinntekt i Norge som vil se seg selv som fattige, og det er nok noen som kommer under denne grensen og som ikke ser seg selv som fattig.

Fattigdom er et ladet ord som kan oppleves som stigmatiserende. Mange vil nok ha negative assosiasjoner til ordet; det forbindes med vonde følelser som skam, nedlatenhet, skyldfølelse, etc. På bakgrunn av at flere av informantene som på direkte spørsmål sier de ikke ser seg selv som "fattige" eller vil kalle seg selv "fattig", bruker jeg terminologien "dårlig økonomi"⁶. Det er også en del av informantene som svarer at det er riktig å bruke begrepet "fattig" om enkelte mennesker i det norske samfunn og at de karakteriserer seg selv som fattig. Felles for alle informantene er at de har meldt seg til å delta i intervjuundersøkelsen på bakgrunn av at de mener familien har dårlig økonomi⁷. Det er i denne sammenheng kun snakk om begreper. Det som er viktig er å definere de begrepene man bruker og i hvilken sammenheng de gjelder. Det som er viktig i forhold til

⁶ I tillegg til "dårlig økonomi", brukes også "lite penger", "vanskelig økonomi" eller "trang økonomi". Disse begrepene regnes som likeverdige, og brukes om hverandre i oppgaven.

⁷ Det er også metodiske årsaker til at det ikke er etterspurt "fattige" familier, dette kommenteres nærmere i metodekapittelet.

problemstillingene og spørsmålene i denne oppgaven, er ikke kroner og øre, men enkeltmenneskers opplevelser rundt det å ha lite penger og en vanskelig økonomi. Det er informantene og ikke utenforstående som mener de har dårlig økonomi, og det er derfor legitimt å spørre om hvordan de opplever situasjonen.

2.2 Livskvalitet i litteraturen

Hovedantagelsen er at familienes dårlige økonomi påvirker den opplevde livskvaliteten negativt, og under redegjøres det for begrepet livskvalitet slik det brukes i oppgaven. Forståelsen av begrepet livskvalitet er i denne oppgaven inspirert av Siri Næss' arbeid. Ifølge Næss handler livskvalitet om "psykisk velvære" og om "å ha det godt". *"Å ha det godt er å ha gode følelser og positive vurderinger av eget liv"* (Næss 2001:10). Næss definerer livskvalitet slik: *"En persons livskvalitet er høy i den grad personens bevisst kognitive og affektive opplevelser er positive og lav i den grad personens bevisst kognitive og affektive opplevelser er negative"* (Næss 2001:10). Hun sier det er vanlig innen livskvalitetsforskningen å si at opplevelser dekker både det affektive og det kognitive, henholdsvis følelser og vurderinger (Næss 2001:15-16).

Livskvalitet er et vel så vanskelig begrep å definere som fattigdom, og minst like vanskelig å måle. I litteraturen som finnes om livskvalitet har man hatt snevrere eller videre forståelser av begrepet. Næss (2001:17) har definert livskvalitet som en del av et velferdsbegrep der levekår, helse, mental helse og smerte inngår, men som forskjellige fenomener fra livskvalitet. Her ses levekår og helse⁸ også som forskjellige fenomener fra livskvalitet, men som mulige faktorer som kan påvirke livskvaliteten. En lite egnet bolig kan føre til at man opplever bosituasjonen sin som dårlig, og hvis boligen i tillegg er i dårlig forfatning kan dette påvirke ens helse. Helse kan påvirke både levekår og livskvalitet, mens livskvalitet bare kan påvirke ens helse, men ikke ens objektive levekår. Er man kronisk syk slik at man ikke kan jobbe, kan dette påvirke inntekten, som igjen kan påvirke levekårene. Dette kan sette begrensninger for hva man får til i livet, og man kan føle livskvaliteten som svekket. Opplever man å ha lav livskvalitet kan dette for eksempel påvirke ens mentale helse. Kanskje blir man deprimert, og dette kan igjen påvirke ens fysiske helse.

Livskvalitet er et generelt begrep. Implisitt i begrepet ligger det at man ønsker alle en så høy livskvalitet som mulig. Høy livskvalitet er per definisjon noe alle mennesker teoretisk sett kan ha, uavhengig av tid, sted og kultur. Det er definert som subjektive

⁸ Helse slik jeg bruker begrepet i oppgaven går hovedsakelig på mentalt stress og ubehag og velvære, men innbefatter også både fysiske og psykiske plager.

følelser og vurderinger, og det legges ikke objektive kriterier til grunn. Det er altså opp til hvert enkelt individ å bestemme om han/hun har høy eller lavere livskvalitet. Dermed innbefatter begrepet alle mennesker, uavhengig av deres situasjon. Ulike mennesker i ulike situasjoner vil bare ha ulike veier eller midler til målet, som underforstått er høy livskvalitet. Opplevelsen av livskvalitet som høy eller lav, styres av forventninger. Forventninger styres av for eksempel tid, kultur, livssyn, filosofi og erfaring. Kommer man for eksempel fra en kultur der det er vanlig at flere sover i samme rom og kanskje flere i samme seng, er det ikke sikkert at man ser det som negativt at det ikke er nok soverom til alle i en leilighet, slik de fleste er vant til i Norge. I Norge er det relativt vanlig at alle i familien har sitt eget (sove)rom. Det kan også hende man har en filosofi eller livssyn som sier at materielle ting ikke bra, og man synes ikke det er så ille om man ikke har råd til flere tv-er, playstation, mobiltelefon, bil, kamera, ski, etc. Den generelle standarden i samfunnet hvor man bor vil være med på å styre ens forventninger. Har man en generelt høy levestandard som for eksempel på levekårdom som i Norge, så er det rimelig at det er dette som forventes av de som bor i samfunnet uavhengig av hva de er vant til eller har erfart tidligere. Det er grunn til å tro at informantene i dette studiet har ulike forventninger som følge av sin ulike bakgrunn og erfaringer, og at det igjen kan påvirke hvordan de opplever sin livskvalitet.

2.3 En definisjon av livskvalitet

Ut i fra spørsmålene i denne oppgaven og tilgjengelige data, defineres begrepet livskvalitet her som: *enkeltmenneskers subjektive oppfatning av seg selv, sitt liv og sin situasjon*. I praksis forstår jeg da livskvalitet slik: Høy livskvalitet knyttes til positive følelser og vurderinger av seg selv, sitt liv og sin situasjon, og til fravær av negative følelser og vurderinger av seg selv, sitt liv og sin situasjon. Lav livskvalitet knyttes til negative følelser og vurderinger av seg selv, sitt liv og sin situasjon, og fravær av positive følelser og vurderinger av seg selv, sitt liv og sin situasjon. Det ses også her som et psykologisk begrep.

Livskvalitet kan da måles på en skala som går fra høy til lav livskvalitet, hvor positive følelser og vurderinger trekker måleren oppover på skalaen, og negative følelser og vurderinger trekker måleren nedover. Positive og negative opplevelser veies opp mot hverandre, avhengig av hva man ser som viktig, og hva som betyr mest for en. For eksempel kan man si at dårlig økonomi med alle de ulemper det medfører trekker ned på livskvalitetsskalaen, men så har man gode venner som støtter en, man har barn som gir en gleder og mening med livet, som trekker måleren oppover igjen. Kanskje er man kronisk

syk og det trekker livskvaliteten ned, men så har man kanskje en hobby eller fritidsinteresse som gjør at man gleder seg mer over livet igjen, og trekker måleren oppover på skalaen. Det er altså mulig å snakke om både en generell livskvalitet, eller livskvalitet på ulike områder, som for eksempel livskvalitet når det gjelder helse, livskvalitet når det gjelder det yrkesmessige livet, eller livskvaliteten på den sosiale arena.

Denne oppgaven ser på familiens generelle livskvalitet, ut i fra hva informantene forteller om familiens hverdag og situasjon. Her vil gode opplevelser veies opp mot dårligere opplevelser. Hvilket helhetsbilde som danner seg ut i fra analysen av data sett i lys av de konstruerte indikatorene for livskvalitet. Livskvalitet er definert som et individuelt begrep. Her ser jeg på familien som helhet. Familien er en enhet som fungerer sammen avhengig av hvordan hvert enkelt individ har det og hvordan individene fungerer sammen. Hvordan individene fungerer sammen, vil igjen påvirke hvordan hvert enkelt individ har det. Familien kan ses både som en enhet og som en gruppe individer. Familien kan da ses som et slags individ, på bakgrunn av informasjon om hele familien. Barna trekkes spesielt frem, og deres livskvalitet kommenteres i et eget analysekapittel. De ulike indikatorene for familien og barna redegjøres for under, hver for seg.

2.3.1 Målemetoder

Livskvalitet slik det er definert her er ikke objektivt målbart, i motsetning til for eksempel levekår. Det sier seg selv at enkeltmenneskers subjektive opplevelse av seg selv, sitt liv og sin situasjon er vanskelig å standardisere og lage mål på. Hvordan skal man da kunne si noe om folks livskvalitet? Den vanligste metoden å bruke innen livskvalitetsforskningen er selvrapport (Næss 2001:44). Det er også mulig å benytte seg av sekundær informasjon: andre nære personer som rapporterer om individers opplevelser. Det er disse to metodene som benyttes her. En sakkyndig kan også gjøre en vurdering av en person etter å ha snakket med vedkommende. Til en viss grad kan det og være mulig å observere atferd, og tolke atferden som en indikator på livskvalitet (Næss 2001:45-46).

Livskvalitetsforskningen sammen med levekårsforskningen oppstod på femtitallet og tidlig sekstitallet som en reaksjon på at utviklingen av det moderne samfunn ble målt og vurdert kun etter økonomiske kriterier. De to forskningsfeltene vokste frem under det som er blitt kalt "sosial indikator bevegelsen" (Elstad 1983 i Dahl og Vogt 1996:9). Det ble hevdet at det var nødvendig med noen sosiale indikatorer i tillegg til de økonomiske. Siden livskvalitet vanskelig kan observeres direkte, må man bruke andre variabler som indikatorer på livskvalitet. Indikatorene er da tegn eller signaler på de opplevelsene informantene forteller om. Mastekaasa med flere (1988:19) sier dette om en indikator: "En

indikator kan defineres som en variabel eller egenskap som er observerbar, og som man antar har sammenheng med andre uobserverbare variable". Man kan skille mellom objektive og subjektive indikatorer. Her refererer objektive indikatorer til rapport av faktiske forhold, for eksempel boforhold eller tilgjengelighet av fritidstilbud. Subjektive indikatorer står for beretninger av opplevelser. Objektive indikatorer er mål som det er mulig for andre å etterse, det er faktiske konkrete forhold. Likevel er det opp til individet å bestemme om disse faktiske forhold er bra eller dårlig for ham/henne. Subjektive indikatorer går på suverene opplevelser som individet beretter om, og som er vanskeligere å etterse. Det kan være hensiktsmessig å benytte seg av både objektive og subjektive mål for å få en så riktig forståelse som mulig av informantenes situasjon og deres opplevelser.

Her brukes det både objektive og subjektive indikatorer. I intervjuene spør vi etter både konkrete og mindre konkrete forhold. En del av indikatorene og de forhold som fremkommer av intervjuene, kan sammenliknes mot statistikker om hvordan folk flest har det i det norske samfunn. Det er informantenes egne opplevelser som er viktig, og det de opplever rundt sin hverdag og sitt liv. Det er ikke faktiske forhold som nødvendigvis er av interesse. Det fins fordeler og ulemper med alle forskningsmetoder, og aktuelle metodiske implikasjoner kan leses om i metodekapittelet.

De konstruerte indikatorene for livskvalitet er variabler eller egenskaper som antas å kunne indikere/antydde om familiens livskvalitet er høy eller lav. Indikatorene er konstruert på bakgrunn av litteratur om livskvalitet og etter hva som kunne være aktuelle målefaktorer i forhold til den informasjonen de gir i intervjuene.

2.3.2 Faktorer som påvirker livskvalitet

Det er mange ting som kan styre og påvirke individers opplevde livskvalitet. Alle kan ikke nevnes. Livskvalitet avhenger av individers forventninger. Forventninger kan knyttes til individer eller enheter, og kan være like forskjellige som antall individer eller enheter man undersøker. Likevel viser det seg at enkelte faktorer nevnes oftere på spørsmål som handler om livskvalitet, lykkefølelse, velvære og det gode liv. God helse og å ha familie er det som nevnes oftest i Norge og i andre land, når man spør folk om hva som skal til for at de har det godt (Næss 2001:79). Det hjelper ikke å ha fint hus, mange fine biler og økonomisk mulighet til å dra på ferie, hvis man ikke har helse til det. Under vil jeg gå igjennom aktuell empiri og teori som omhandler de utvalgte indikatorene i denne studien:

I amerikanske undersøkelser finner man at økt inntekt har en avtagende nytte jo mer man tjener, i forhold til opplevelse av lykke og livskvalitet (Cummins 2000a, 2000b i Næss 2001:95-96). Det vil si at økt inntekt har mer å si for en som i utgangspunktet tjener

lite, enn for en som allerede tjener godt. I Norge og andre vestlige land er det funnet en positiv sammenheng mellom inntekt og livskvalitet på det individuelle plan (Næss 2001:95). Med bakgrunn i disse funnene er det ikke urimelig å anta at den dårlige økonomien til familiene vil kunne påvirke deres opplevde livskvalitet. "Økonomi" er dermed den første indikatoren. Hva forteller informantene om familiens økonomi? Hvilke konsekvenser får den dårlige økonomien i hverdag? Hvordan opplever de å ha dårlig økonomi?

Arbeidstilknytning er den viktigste kilden til inntekt i vårt samfunn. Å ha et arbeide er viktig fordi det gir en inntekt, og man kan forsørge seg selv og sine. Når det gjelder arbeidsledige snakkes det ofte om det nedverdiggende med å ikke kunne forsørge seg selv. Næss (2001:101) skriver dette om arbeid: *"Arbeidslivet bestemmer inntekten, men synes også å kunne gi oss en rekke andre goder: selvrealisering, selvaktelse og integrering i et fellesskap. Arbeidsløshet betraktes som et onde, men ikke pensjonering"*. Flere undersøkelser viser at arbeidsløshet påvirker den generelle tilfredsheten i negativ retning (bl.a. Oswald 1997, van Bruggen 2000, Frey og Stutzer 2000, i Næss 2001:102). I skandinaviske undersøkelser fra Norge, Sverige og Danmark har man funnet at arbeidsløse har dårligere psykisk helse og lavere psykisk velvære enn yrkesaktive (Næss 2001:102). Det å ha et arbeide og å kunne forsørge seg selv, ses på som viktig av samfunnet. Selvforsørgelse er det regjeringen legger hovedvekt på i sin tiltaksplan mot fattigdom. Å ha en jobb å gå til kan som Næss (over) sier påvirke ens selvfølelse fordi man føler seg verdsatt og man forsørger seg selv, og man har tilhørighet til et miljø. Hvis man ikke har en jobb, kan det å ha et annet tilbud eller sted å gå til være viktig. Der kan man treffe andre mennesker og få impulser fra samfunnet rundt. Det kan være et sted man føler tilhørighet til, som kan bidra til at man ikke føler seg ekskludert. "Arbeidstilknytning" er den andre indikatoren på livskvalitet som benyttes i oppgaven. Hva slags arbeidstilknytning har de og har en eventuell arbeidstilknytning betydning for familiens økonomi? Hva har det å si for deres selvaktelse og følelse av deltakelse og inkludering i samfunnet? Og hvis foreldrene ikke har tilknytning til arbeidslivet, har de et annet sted de kan gå og treffe andre mennesker, og/eller et sted å føle tilhørighet til? Har dette en positiv innvirkning i deres liv? Denne indikatoren retter seg selvfølgelig mot foreldrene i familien.

Boforhold er en variabel i SSBs sine levekårsundersøkelser. Videre er boligstørrelse et sentralt mål på boligstandard. Statistisk sentralbyrå har denne definisjonen av trangbodddhet: *"Personer bor trangt hvis en aleneboende bor på ett rom eller en flerpersonghusholdning har mindre enn ett rom per person (kjøkken, bad og liknende er ikke*

medregnet)⁹. Det skrives videre at det først og fremst er barnefamilier som opplever at de har plassproblemer. Det er viktig å ha nok plass i boligen, men det er også viktig at boligen ikke er i dårlig stand. Det er viktig for hvordan man lever og det er av betydning i ens daglige liv. "Boforhold" er den tredje indikatoren. Selve boligen er viktig i et land som Norge. Klimaet gjør at vi tilbringer mye tid i boligen, og det er viktig å trives der. For mange er også boligen en del av deres identitet, et sted de kan sette sitt personlige preg på og et sted de kan vise frem. Området man bor i er viktig for trivsel, et "dårlig strøk", forurensning, støy i området og eller et trafikkert miljø kan være av betydning for trivselen for familier med små barn. Trivsel eller mistrivsel i boligen og med området antas å påvirke familienes livskvalitet. De er derfor spurt om hvordan de vurderer sin egen bosituasjon; om de er fornøyd/misfornøyd med boligens standard og størrelse, og om de trives i området?

Familieforhold blir rangert høyt i undersøkelser der man spør hva som er viktig for folks velvære og det å føle lykke. Blant kanadiske og amerikanske spurte, ble venner rangert høyere enn familie (Næss 2001). Undersøkelser viser at ekteskapet påvirker livskvaliteten til individer positivt. De som er gift rapporterer at de er mer lykkelige enn enslige, ugifte og skilte (Mastekaasa 1992, 1994a, 1995 i Næss 2001:107). Man kan her stille spørsmålstegn ved årsakssammenhengen, om det er slik at man blir mer lykkelig av å være gift, eller om det at man er lykkelig gjør at man blir gift. Å ha et godt forhold til familie og slekt er viktig for de fleste, både i form av sosialt samvær og som de nærmeste støttespillerne i vanskelige perioder av livet. I tillegg er det viktig å ha gode venner. Venner dekker også det sosiale behovet, og kan være støttespillere i saker der familien blir for nære eller familien er fraværende. Å ha en man kan betro seg til eller i det minste å ha én "nær venn" er viktig for alle mennesker. "Det sosiale liv" er den fjerde indikatoren på livskvalitet. De fleste trives med og ønsker/krever å ha mennesker rundt seg eller noen å omgås med for å være tilfredse. Det handler om anerkjennelse, tilbakemeldinger, impulser fra andre, etc. De som har et lite sosialt nettverk kan føle seg ensomme, og både byrder og gleder kan bli henholdsvis større og mindre ved ikke å ha noen å dele dem med, og de har også et mindre nettverk å støtte seg til. Det er her snakk om å ha kontakt med familie og venner, fordi en har lyst. Hvor hyppig har familiene sosial omgang i forhold til det de ønsker? Hvor skjer møtene i forhold til ønsket sted? Å ha venner og familie for sosial omgang er overlappende med å ha noen man kan søke hjelp og støtte hos i vanskelige

⁹ "Flere unge er leieboere". Levekårsundersøkelsen 2001. Boforhold, organisasjonsliv, fritid og vold. (<http://www.ssb.no/emner/05/03/bo/arkiv/art-2002-07-02-01.html>)

stunder. Under denne indikatoren ses det også i tillegg til det sosiale, på om de har et nettverk rundt seg som kan gi støtte i en vanskelig situasjon¹⁰.

Det offentlige systemet i Norge er lagt opp til at man har krav på en del støtte og hjelp i spesielt definerte situasjoner. Systemet bygger på at man melder fra selv, det man forteller etterprøves, og man har krav på hjelp eller ikke. Under indikatoren ”det sosiale liv” har jeg skrevet litt om muligheten til å få hjelp av venner og familie – privat hjelp. Her vil jeg ta for meg den mer formelle og organiserte hjelpen som finnes; de offentlige instansene hvor man til dels har rett til hjelp, og de frivillige organisasjonene. Kjenner informantene til de ulike stedene man kan gå i samfunnet og få hjelp og benytter de seg av dem? Hvordan er møtet med disse organisasjonene? Den femte indikatoren er kalt ”*Hjelp og støtte fra det offentlige og frivillige organisasjoner*”.

Hva man gjør eller har mulighet til å gjøre i fritiden er viktig for alle, både de som arbeider og de som ikke har arbeid, og for pensjonister. Det er vanlig å bruke *betegnelsen fritid om tiden som er igjen når man trekker fra lønnet arbeid, utdanning og søvn. Mange av de aktivitetene som utføres i fritiden kan likevel ikke betraktes som ”fri tid”, det vil si tid til fri disposisjon. Dette gjelder aktiviteter som husarbeid, barnepass og hjemmelekser, som mer er å betrakte som ulønnet arbeid. Derfor bruker vi begrepet fritid om aktiviteter man ikke er forpliktet til å gjøre og som man vanligvis gjør fordi man har lyst til det, som for eksempel å se på TV, ta en joggetur eller gå på konsert*¹¹. I fritiden kan man reise på ferie. *Ferietur omfatter opphold utenfor helårsboligen med ferieformål av minimum 4 overnattingers varighet* (”Ferieundersøkelsen 2001”:11). Det er i vestlige land funnet at tilfredshet med fritid er viktigere for den generelle tilfredshet enn tilfredshet med arbeidet. I Japan er det funnet det motsatte (Argyle 1999 i Næss 2001:103). Fritid er nesten en institusjon i vårt samfunn, det er i fritiden mange får tilfredsstilt viktige behov som rekreasjon, mosjon, selvrealisering og så videre. Mange bruker fritiden til å dra på ferie. ”*Fritid og ferie*” er den sjette indikatoren. I fritiden kan man dyrke ulike aktiviteter, hobbyer og interesser. Fritiden er også den tiden man har mulighet til å reise på ferie. Vi spør etter hva familiene og de ulike familiemedlemmene bruker fritiden til, har de muligheten til å gjøre det de ønsker? Til slutt spør vi om de har muligheten til å reise på ferie.

Helse viser seg å være en viktig faktor som påvirker livskvalitet. I undersøkelser der man spør om hva som skal til for å ha et godt liv, har vi over sett at de fleste svarer helse. Det er også funnet relativt sterke sammenhenger mellom selvrapportert helse,

¹⁰ Denne eventuelle hjelpen og støtten er skilt fra offentlig hjelp og mer formell hjelp fra ulike organisasjoner, som ses på i en indikator for seg.

¹¹ ”Kultur og fritidsaktiviteter”, Innledning. (<http://www.ssb.no/emner/07/02/sa38/>:15)

selvrapportert psykisk velvære, livstilfredshet, lykke og liknende. Dårlig helse er forbundet med lav tilfredshet (Moum 2000a, Michalos o.a. 2000 i Næss 2001). Her er det viktig å merke seg at de mest undersøkte gruppene når det gjelder helse og livskvalitet er de med kroniske sykdommer, og de med funksjonshemninger. Disse gruppene rapporterer om lavere livskvalitet. Funnene vil alltid påvirkes av definisjoner, hvilke indikatorer man bruker og hvem man spør. Helse er så mangt for ulike mennesker, men det rapporteres hyppig som en viktig faktor for livskvalitet. Höeck og Tvetene finner at det tydelig er stressende å leve under vanskelige økonomiske kår. Noe av stresset kan dempes ved hjelp av strategier, men ikke alt. Den siste og sjuende og indikatoren er kalt "*Velvære og stressrelatert helse*". Fokuset er her på helserelaterte faktorer som er en følge av dårlig økonomi, eller som en årsak til dårlig økonomi, samt stresset og bekymringene dårlig økonomi medfører. En god helse kan være det som gjør at man klarer seg bra gjennom vanskelige perioder, og dårlig helse kan være det som gjør at man får plager eller blir syk i vanskelige perioder.

Faktorene nevnt over er bare noen av mulige årsaker som kan påvirke opplevd livskvalitet. Hver enkelt faktor kan påvirke livskvaliteten positivt eller negativt. Den generelle livskvaliteten vil utgjøre den tilstanden man kommer frem til når man ser alle faktorer man mener er viktig for en selv, under ett. Familiene som er representert i intervjuene vil oppleve mange flere faktorer enn de som er nevnt her som viktige for deres livskvalitet, derfor kan ikke analysen her si om familiene har god eller dårlig livskvalitet. Analysen har til hensikt å kunne fortelle i hvilken grad dårlig økonomi påvirker opplevd livskvalitet, hvis det kan sies å påvirke. Ikke den endelige livskvaliteten til familiene.

2.4 Strategier for å mestre hverdagen

Mestring er et vanskelig begrep. Når er det man mestrer noe og hvem er det som bestemmer at noe er mestret? Det går an å finne løsninger (strategier) på et problem men, det betyr likevel ikke at man selv, eller andre, synes man har mestret problemet. En av antagelsene i denne studien er at dårlig økonomi vil skape utfordringer i hverdagen som må håndteres. Jeg var interessert i hva familiene gjorde med de eventuelle utfordringene de møtte i hverdagen, og om bruk av strategier for å håndtere hverdagen påvirket livskvaliteten positivt. Opplevelse av mestring er noe positivt og det gir en følelse av kontroll å for eksempel mestre en utfordrende situasjon. Jeg har derfor en hypotese om at bruk av strategier for å mestre hverdagen vil påvirke livskvaliteten positivt, og veie opp for noen av de eventuelle negative konsekvensene dårlig økonomi medfører. Både Tvetene (2001) og Höeck (2002) skriver eksplisitt om det de kaller "mestringsstrategier" eller

”*coping-strategies*”. De har begge intervjuet barn av fattige familier, Höeck har i tillegg også intervjuet foreldrene. Det viser seg at barna møter (økonomiske) utfordringer i hverdagen som også innbefatter foreldrene, og dermed hele familien. Begge bidragene illustrerer at det benyttes og er behov for strategier i en utfordrende hverdag. Tvetene (2001) ser i sin oppgave på de ulike måtene barna mestrer de økonomiske kravene i hverdagen på. Tvetene snakker om mer eller mindre aktive måter å håndtere hverdagen på. Hun skiller mellom aktive strategier og mer passive tilpasninger. Eksempler på slike strategier kan være: å låne penger, bomme penger, jobbe, stjele, samle flasker, låne fra lånekassen og så videre. Når det gjelder de mer passive tilpasningene så nevner hun her å bli ”hardhudet”, det vil si at man tåler kritikk av venner for klær og utstyr, man kan unnlate å delta på aktiviteter, unngå å be om noe som koster penger, definere andre verdier etc. Strategiene eller tilpasningene brukes for å gjøre hverdagen enklere, unngå bråk med foreldrene, unngå å gi foreldre dårlig samvittighet eller unngå å bli mobbet. Jeg hevder at det i begge tilfeller, både det som Höeck beskriver og det som Tvetene beskriver, handler om å høyne sin livskvalitet gjennom fysisk og psykisk å gjøre hverdagen lettere ved hjelp av ulike strategier.

I boka ”Mestring av marginalitet” (Halvorsen (red.), Clausen, Rønningen, Solheim, Sæbø og Øverby, 1996), skriver Halvorsen m.fl. på side 14: ” *Med mestring mener vi evnen til å overvinne eller tilpasse seg en vanskelig livssituasjon. Her skiller vi mellom problemorientert og emosjonsorientert mestring. Problemorientert mestring knytter seg til strategier som har til hensikt å fjerne belastningen, for eksempel å komme ut av en vanskelig økonomisk situasjon, emosjonsorientert mestring er relatert til strategier for å minske stress og følelsesmessige reaksjoner som gjerne oppstår i forlengelsen av negative livshendinger eller livstilstander*”. Boka tar for seg sosialklienters levekår, med bakgrunn i formålet med sosialloven. Formålet med sosialloven er blant annet å: ”...bedre levekårene for vanskeligstilte” (Halvorsen m.fl. 1996:11). Data gir ikke mulighet til å analysere barnas strategier på samme inngående måte som Höeck og Tvetene gjør. I analysen ses det heller på om familiene bruker ulike strategier for å håndtere hverdagen og gjøre livet litt lettere. I analysen brukes Halvorsen sin forståelse av mestring, og det ses etter om det brukes problemorienterte eller emosjonsorienterte strategier. Ikke fordi det ene nødvendigvis er bedre enn det andre, men fordi hvilke strategier familiene bruker vil kunne antyde hvilke utfordringer de står overfor, og kanskje noe om hva slags hjelp de har tilgjengelig eller kjenner til. En eventuell forskjell mellom familiene med ulik landbakgrunn vil være av interesse. Ser de sin situasjon forskjellig, eller har noen familier større kjennskap til hvor man kan få hjelp i samfunnet, har noen av familiene en annen kultur eller tradisjon for å

søke hjelp, og så videre. Det fokuseres på strategiene familiene bruker for å håndtere eller mestre utfordringer i hverdagen, og utfallet av de spesifikke strategiene de benytter seg av, i forhold til om de gir en positiv opplevelse som kan trekke livskvaliteten oppover. Mestring er et stort og vanskelig begrep. Det kunne blitt en ny hovedoppgave å skulle si om familiene mestrer sin hverdag som helhet, og et så omfattende tema er det ikke plass til her. Her ses det på om effekten av eventuelle strategier kan påvirke livskvaliteten positivt.

2.5 Barn og livskvalitet

”Barnet har rett til hvile, fritid og lek, og til å delta i kunst og kulturliv”

(Barnekonvensjonen, Artikkel 31: Lek og fritid)

Jeg sa innledningsvis at jeg ønsker å trekke frem barna og deres situasjon i forhold til at familien har dårlig økonomi. Jeg har derfor laget et eget analysekapittel (kapittel 6) som omhandler barna i det empiriske utvalget, hvor jeg ser på hvordan familiens økonomiske situasjon påvirker barnas hverdag. Har familiens økonomi påvirkning på barnas livskvalitet? I den foreliggende fattigdomslitteraturen om barn har det vært vanlig å fokusere på langtidskonsekvenser, og ikke barnas situasjon her og nå. Det er blant annet funnet at barn som vokser opp i fattigdom risikerer å vokse opp med dårlig helse. Fattige barn har oftere lav fødselsvekt og lider oftere av kroniske sykdommer og astma. De er også mer utsatt i forhold til mental helse. De er oftere plaget av depresjoner og lav selvfølelse (Fauske og Øia 2003:134). Det har vært fokusert mindre på situasjonen for barna her og nå. Å se på livskvaliteten til barna og hvordan de opplever sin hverdag vil være et bidrag til her-og-nå forskningen.

Under tar jeg for meg aktuell empiri og faktorer som har betydning i barns hverdag i Norge, og som igjen vil kunne ha betydning for barns livskvalitet. Det er også for barna konstruert indikatorer på livskvalitet. Begrepet livskvalitet vil ha samme definisjon brukt på barn som på voksne: ”Individets (barnets) opplevelse av seg selv, sitt liv og sin situasjon”. Forskjellen er at barn har andre interesser enn voksne, og ikke alltid samme mål som voksne. Mulige årsaker til høy eller lav livskvalitet kan derfor være noe annerledes for barn enn for voksne. Livskvalitet styres som sagt av forventninger som vil være forskjellig fra barn til barn.

2.5.1 Faktorer som påvirker barns livskvalitet

Barne- og ungdomstiden er en relativt lang periode av livet hvor man tilegner seg ferdigheter og kunnskaper til det voksne liv. Gangen fra barn til voksen er en *”...utvikling*

fra å være en underordnet del av et lite privat fellesskap til å bli en selvstendig deltaker i samfunnslivet[...] Behov og tilfredsstillelse av behov utgjør grunnelementer i vår forståelse av barnets vekst inn i den sosiale verden, men like viktig er det å forstå forutsetningene for læring, modning og personlig utvikling” (Fauske og Øia 2003:15). Fra barn til voksen er en lang prosess som påvirkes av mange faktorer, avhengig av hva og hvem man møter underveis i oppveksten. ”Barnas oppvekst skjer i spenningsfeltet mellom individ, familie, marked og offentlige myndigheter” (Fauske og Øia 2003:109). Fauske og Øia hevder videre at det finnes tre typer arenaer eller handlingsfelt som har særskilt stor betydning gjennom barns oppvekst: familien, skolen og jevnaldergruppa. ”Familien tilbyr barnet primær omsorg, stimulering, sosialisering, forankring og tradisjon.[...] For å utvikle et harmonisk følelsesliv må barnet oppleve trygghet, nærhet og tillit til foreldrene og andre omsorgspersoner. [...] Materielt innebærer avhengigheten at barnet må forsørges av voksne. Det innebærer at foreldrenes og barnefamiliens økonomi også kan ha store konsekvenser for barnets levekår” (Fauske og Øia 2003:54). Familiens totale situasjon vil uten tvil ha stor betydning for barns oppvekst, og relasjonen mellom foreldre og barn er viktig for hvordan familien fungerer sammen og håndtere eventuelle utfordringer. Barn er som sagt avhengige av sine foreldre, både økonomisk, materielt og emosjonelt.

Brusdal har forsket på barn og forbruk: *”Forbrukets posisjon og betydning varierer med samfunnsutviklingen. Forbruket markerer også barndommens ritualer; alder defineres i stor grad ut i fra når man kan kjøpe hva, gå på hva, melde seg inn i hva. Forbruk inngår på flere måter i den moderne oppveksten. Ønsket om å ha forskjellige ting, og konsekvensene av å ha eller ikke ha, kan spores i ulike sider” (Brusdal 2001:2). Hun skriver videre om forbruksvarer som en forutsetning for handling og deltakelse, om de symbolske sidene ved forbruket, om makt, eller som opplevelse og nytelse. Mulighet til å ha et forbruk er altså viktig for barn, og barns forbruk avhenger av foreldrenes økonomi. Brusdal (2001) finner at barn og unge mellom 8 og 24 år bruker penger på: kioskvarer, cd’er, mobiltelefon, klær og sko, kafébesøk, aviser og blader. Forbruket vil variere litt i forhold til alder og kjønn, men generelt er det disse tingene barn og unge bruker penger på. Lynne (2000) har funnet at ungdom skaper sin identitet gjennom klær. Gjennom å velge en bestemt klesstil signaliserer man for eksempel politiske holdninger og/eller gruppetilhørighet. Klærne eller stilen er meningsbærende for ungdommen. Klær gir identitet. De kan signalisere tilknytning til miljøer eller ulike standpunkt. Man kan velge seg en klesstil og dermed uttrykke noe helt spesielt for dem som er innvidd i kleskodene, og ungdom er ofte det. Hvordan føles det for de barna som ikke har økonomi til å delta i*

dette forbruket, og som ikke føler seg inkludert i ungdomsmiljøet? Det handler om deltakelse, å være inkludert eller å stå utenfor. Å være ung i dag koster penger.

Hvor får barn penger til forbruk fra? Brusdal (1998) har gjort en undersøkelse om hva barn får i lomme penger og hva de eventuelt får utenom disse lomme pengene. Hun finner at 81 prosent av foreldrene ga barna lomme penger, og at foreldrenes bakgrunn og ressurser har liten betydning for lomme pengenes størrelse. Brusdal sier det ser ut til å handle mer om foreldrenes holdninger, eller hva de føler og ønsker at de må gi, enn deres reelle mulighet til å gi barna penger. I tillegg til lomme penger får nesten alle barna ekstrapenger, som til tider er ganske mye. Hun fant et gjennomsnittsbetrag på 1016 kroner måneden, og det meste var til klær. 65 prosent hadde gitt ekstrapenger til klær. Hun finner videre at familiens sosioøkonomiske forhold hadde lite å si for om de hadde gitt barnet lite eller mye ekstrapenger. Lomme pengene kan de bruke som de vil, mens ekstrapengene er knyttet til spesielle aktiviteter eller ting. Hvordan opplever barna som aldri eller bare en sjelden gang får lomme penger, at de fleste andre barn har penger til fri disposisjon. Penger de kan kjøpe snop for eller gå på kino med? For noen er det å ha en jobb ved siden av skolen en viktig inntektskilde. Det er på denne måten de kan spare penger og bruke på ting de ønsker seg eller har lyst til å gjøre, når de ikke får dekket utgiftene av foreldrene eller med lomme pengene sine. Ofte ønsker ungdom seg dyre merkeklær og annet utstyr som de jobber og tjener penger for å kunne kjøpe seg. Får barna som er representert i undersøkelsen lomme penger? Har de en egen økonomi uavhengig av foreldrenes som de kan bruke på hva de vil? ”*Familiesituasjon og barnas økonomi*” er den første indikatoren på livskvalitet for barna. Den ser på familiens generelle situasjon og spesielt på familiens økonomis betydning for barna i hverdagen, også i form av lomme penger og forbruk. I tillegg ses det på om barna og foreldrene har god kontakt, og om det er spesielle forhold i familien som kan påvirke barnas hverdag, for eksempel høyt stressnivå i familien som følge av en vanskelig hverdag, mange søsken, sykdom/skader, etc. Det er i familien og i oppveksten i familien man danner seg en plattform av holdninger og kunnskap som gir forutsetninger for å håndtere livet fremover. Familien er for de aller fleste en av de arenaene i livet man alltid vil ha kontakt med og vende tilbake til.

Barn tilbringer mye tid på skolen, det er et sted med obligatorisk oppmøte. ”De unge lever i en hverdag som i sterk grad er formet av den norske enhetsskolen. *Gjennom skolen får de unge testet muligheter, forutsetninger, interesser og begrensninger. I møtet med skolen høster barn og unge svært ulike erfaringer. De fleste elevene opplever positiv bekreftelse på egne evner, mens andre erfarer at de ikke mestrer og blir konfrontert med egen utilstrekkelighet. [...]Skolen er en møteplass for alle barn og unge*” (Fauske og Øia

2003:54-55). På skolen møter man jevnaldrende. Det er en uunngåelig arena for sammenlikning, av klær, utstyr og ulike produkter. Både Tvetene (2001) og Ridge (2003) finner at det er på skolen og sammen med jevnaldrende på fritiden at barna i fattige familier "ser" fattigdommen. Den andre indikatoren på livskvaliteten til barna er: *"Trivsel og deltakelse i barnehage og på skolen"*. Det er viktig at de trives på skolen, har venner eller klassekamerater de kan prate med i friminuttene og føle seg trygg sammen med. Blir barn mobbet eller føler seg utenfor på skolen og mistrives, kan det få følger for skoleferdighetene og innsatsen på skolen.

Barns fritid er viktig på flere måter. En stor del av deres sosiale omgang foregår på fritiden. *"Fritid i moderne betydning representerer et stort nytt felt for opplevelser og identitetsdannelse. I fritida gjennom samværet med jevnaldrende foregår mye av den utprøvingen, sosiale læringen og meningsdannelsen som preger ungdomsfasen... I stedet er det jevnaldergruppa som har fått økende betydning i dannelsesprosessen"* (Fauske og Øia 2003:55). Hvem de er sammen med og hva de gjør på fritiden er av betydning for barns læring og trivsel. Den tredje indikatoren er kalt *"Barnas sosiale liv"*. Å ha et sosialt liv er vel så viktig for barn som for voksne. Mye viktig sosialisering og læring foregår blant venner. Det er også viktig å føle tilhørighet i en gruppe.

Det sosiale liv foregår for en stor del på fritiden, men fritiden i det norske samfunn handler også om å delta i organiserte fritidsaktiviteter og den vanligste aktiviteten er å drive med idrett (Fauske og Øia 2003:123). Et problem med den organiserte hverdagen er at: *"Organiserte tiltak ligger ofte slik til at barna må ha hjelp til å komme seg dit. Det kreves mer av foreldrene både av egeninnsats [og] på barnas vegne – og det koster penger. ...er det blitt stadig mer vanlig at foreldrene må kjøpe plass for barna også i andre fritidsaktiviteter"* (Fauske og Øia 2003:127). Backe-Hansen (1998 i Fauske og Øia 2003:123) finner at 85 prosent av 10-11 åringer er med på faste organiserte fritidsaktiviteter. Den fjerde indikatoren er kalt *"Barnas fritid"*, og ser på mulighetene for deltakelse i aktiviteter på fritiden der andre barn er. Fritidsaktiviteter er en såpass stor og viktig del av barns liv i det norske samfunn at det her er tatt med som en egen indikator på livskvaliteten til barna. Hva man kan delta på er avgjørende for hvem man kan sosialisere seg med. Det er grunn til å tro at det ikke er morsomt å oppleve at man ikke kan delta der vennene er eller på det vennene gjør. Som barn og ungdom ønsker man å være sammen med vennene så mye som mulig.

Viktige begreper er nå definert og redegjort for. Aktuell teori og empirisk forskning er presentert sammen med indikatorene som brukes i analysen. Under kommer en kort redegjørelse av og begrunnelse for valg av metode, før empirikapitlene følger.

Kapittel 3: Metode

I forskningsprosessen må man hele tiden ta bevisste valg ut i fra de ressurser - tid, penger og menneskelige – man har til rådighet, og i forhold til retningslinjer for god forskning. Disse valgene må også stemme med en del rammebetingelser og ytre faktorer som forskeren nødvendigvis ikke har kontroll over. Det er her benyttet kvalitative intervjuer for å belyse de valgte problemstillingene. Under redegjøres det for aktuell metodisk teori ut i fra valgt metode. I tillegg beskrives forskningsprosessen og metodiske implikasjoner.

3.1 Kvalitative metoder

Kvalitative og kvantitative metoder er betegnelser som indikerer hva slags fokus man har på data, og hvilken form data presenteres i. De metodiske tilnærmingene vektlegger forskjellige sider, og utfyller hverandre i forståelsen og tolkningen av det man forsker på. Kvalitative data vektlegger kvalitetene, egenskapene eller karaktertrekkene ved det man undersøker, mens kvantitative data vektlegger hyppigheten eller frekvensen, forekomsten av det man undersøker. Det er her valgt kvalitativ metode for å belyse problemstillingene. Repstad (1998:10) sier: *”Kvalitativ metode handler om å karakterisere. Selve ordet kvalitativ viser til kvalitetene, det vil si egenskapene eller karaktertrekkene ved fenomener”*. Han skriver videre: *”Kvalitative tilnæringsmåter beskriver nyansert ”det som finnes”, og er mindre opptatt av hvor ofte det finnes”* (Repstad 1998:15). Videre skriver han at *”...kvalitative metoder er særmerket ved å ta utgangspunkt i aktørens virkelighet, hva de er opptatt av, og gi et autentisk bilde av dette”* (Repstad 1998:38). Ut i fra hva problemstillingene i denne oppgaven etterlyser: opplevelser, var det naturlig å velge en kvalitativ tilnærming for å samle inn data, og nærmere bestemt kvalitative intervjuer.

Det kvalitative intervjuet, *”...er den mest benyttede måten å samle inn kvalitative data på,...”* (Ryen 2002:10). Hun skriver videre: *”Intervjuet fremstilles som en egnet metode til å fremskaffe autentisk eller ekte kunnskap, og intervjuerens rolle er å avdekke den sanne identiteten som befinner seg under overflaten”* (Ryen 2002:16). Det kvalitative intervjuet er bare én form for intervju blant mange forskjellige intervjuformer. Intervjuer klassifiseres gjerne etter grad av struktur, fra fast strukturerte til lite strukturerte (Ryen 2002:15). Som eksempel på fast strukturerte intervjuer bruker Ryen klassiske spørreundersøkelser (surveyer) der spørsmål og svarkategorier er fastlagt på forhånd. I den andre enden av skalaen finner vi intervjuer av løsere karakter, for eksempel psykologer eller sosionomers løsere form for interaksjon, som likner mer på en ordinær samtale. Videre skriver hun: *”Dersom intervjueren likevel styrer samtalen innom tema som er satt*

opp som stikkord på forhånd, utgjør det en mellomvariant i spekteret av intervjutyper” (Ryen 2002:15). Avhengig av hvor fast eller løst strukturert intervju man velger å bruke lager man en intervjuguide. I den stiller man opp alle spørsmål og eventuelle svarkategorier man vil ha svar på, eller man nøyer seg med temaer eller mindre kategorier man vil snakke om i intervjuet. Hvor nøye man bør være med en slik intervjuguide vil avhenge av hvor erfaren den som intervjuer er og hvem man skal intervjuer. Det kan også lønne seg å prøve ut intervjuguiden på forhånd slik at man ser hvordan den fungerer i praksis. Ved bruk av kvalitative intervjuer er det også mulig å endre på intervjuguiden underveis, ettersom man ser hvordan den fungerer, eller man får informasjon som tilsier at man kanskje bør legge til eller ta bort et tema i intervjuet.

Det er her benyttet en mellomvariant av det faste og helt løse kvalitative intervjuet. For å fange opp familienes egne opplevelser var det viktig å holde intervjuet relativt åpent, slik at informantene hadde rom til å snakke om det som opptok dem mest innenfor rammen av tema. Likevel var det viktig for å oss å komme innom enkelte temaer i samtalen, som vi ut i fra litteratur og antagelser så som aktuelle for analysen og valgte begreper. En grundigere gjennomgang av intervjuguiden finnes under i avsnittet om forskningsprosessen.

Kvalitative metoder er ikke lineære prosjekter, de er heller sirkulære. Utforming av problemstilling, datainnsamling, analyse og refleksjon (skrivning) går i en runddans som er fleksibel, men bevisst (Coffey og Atkinson 1996). Ryen (2002:75) skriver: *”Et vellykket prosjekt begynner med en god problemstilling*”. En god problemstilling avgrensar det fenomenet eller det området man ønsker å ta for seg, og det er vanlig å sette opp noen spørsmål eller hypoteser man vil undersøke nærmere. Spørsmålene som ses på her er: Hvilke konsekvenser har dårlig økonomi på opplevd livskvalitet? Kan bruk av strategier for å mestre eller håndtere sin hverdag påvirke livskvaliteten? Og til slutt Hvilke konsekvenser har familiens dårlige økonomi på barnas livskvalitet? Studien er ute etter familienes beskrivelser av sin virkelighet med egne ord. Spørsmålene i problemstillingene er ment å avgrense tema og sette rammene rundt innsamling av data. Tema er her avgrenset til: Dårlig økonomi, barnefamilier med ulik landbakgrunn, livskvalitet og eventuelle strategier for å mestre hverdagen. Under beskrives forskningsprosessen og metodiske implikasjoner.

3.2 Forskningsprosessen

Denne oppgaven er som sagt en del av et større prosjekt¹², og oppgaven og problemstillingene er utformet innenfor av rammene av dette prosjektet. Tema for prosjektet er barnefattigdom og oppvekstvilkårene til barn i Norge. Prosjektet er delt i to; en kvalitativ og en kvantitativ del. Denne oppgaven er knyttet til den kvalitative delen av prosjektet, og data i analysen er hentet derfra. Det var allerede bestemt at det skulle benyttes kvalitative intervjuer av fattige familier, med ulik landbakgrunn. Utforming av problemstillinger til denne oppgaven har kommet til underveis i prosessen med å utforme intervjuguide og rekruttere informanter, og med bakgrunn i aktuell litteratur.

3.2.1 Valg av begreper

I forhold til problemstillingene er det tre begreper som er spesielt viktig for oppgaven: livskvalitet, dårlig økonomi og strategier. Begrepet "livskvalitet" ble valgt fordi det ivaretar informantenes beretninger om sine opplevelser i hverdagen i en analyse. En analyse som setter det informantene forteller om sine familiers liv inn i et teoretisk rammeverk rundt begrepet livskvalitet. Det er effekten av dårlig økonomi det her ses på, ikke om familiene har høy eller lav livskvalitet. Hovedhensikten er å formidle deres opplevelser av en vanskelig situasjon, og ved å bruke et "kjent" begrep blir det satt inn i en kontekst hvor det kan relateres til andre ting, og det er "håndgripelig" for andre å ta tak i problemet. Livskvalitet er et begrep som er blitt mer og mer vanlig å bruke i dagligtale og aviser, og det er også blitt et begrep som det forskes mye på. Begrepet er her definert for dette ene formålet; å se på økonomiens effekt på familier livskvalitet, og måten det brukes på må ses i forhold til den definerte konteksten og hvilken hensikt som er lagt til grunn for definisjonen.

Dette er en fattigdomsstudie, men det er valgt en terminologi som "dårlig økonomi" fremfor "fattigdom". For det første har det i forhold til problemstillingene lite å si om familiene faller inn under en vanlig benyttet fattigdomsdefinisjon. For det andre har vi ikke god nok kjennskap til deres økonomi til å kunne bestemme om familiene tilfredsstiler kravene til en eventuelt inntektsbasert fattigdomsdefinisjon. Det hadde krevd betydelig mer ressurser å skulle få tillatelse til å erverve god nok informasjon til å benytte seg av en slik fattigdomsdefinisjon. Ressurser vi ikke hadde i dette prosjektet, og det ble heller ikke ansett som nødvendig, fordi dette er en kvalitativ studie som er opptatt av opplevelsene til familier som synes de har dårlig økonomi. Forøvrig har Townsend ([1979] 1983:88 i

¹² Fafo har fått tildelt penger av Norges forskningsråd til å se på barns oppvekstvilkår i Norge. Bakgrunne for tildelingen av pengene er den tiltakende debatten rundt fattigdom og spesielt interessen for barnefattigdom.

Pedersen 2002:10) definert fattigdom slik: *"Poverty [...] is the lack of the resources necessary to permit participation in the activities, customs and diets commonly approved by society"*. En fattigdomsdefinisjon som ikke fokuserer på de økonomiske ressursene, men begrensningen de eventuelt skaper. En definisjon som tar for seg nettopp det som ses etter i oppgaven. I tillegg til de ovennevnte årsakene for ikke å benytte fattigdomsbegrepet, er det slik at flere av informantene på direkte spørsmål ikke ser seg selv som fattige eller vil kalle seg selv fattig.

Det tredje essensielle begrepet er "strategier". Ut fra en antagelse om at dårlig økonomi vil påvirke og skape utfordringer i hverdagen til familiene, var jeg nysgjerrig på hva de selv gjorde med sin situasjon, og jeg ønsket å se på om familiene bruker spesielle strategier for å mestre sin hverdag. Det var også interessant å se på om en eventuell bruk av slike strategier kan påvirke livskvaliteten i positiv retning. "Strategier" har jeg definert som alle bevisste eller ubevisste handlinger og mentale håndteringer familiene bruker for å gjøre hverdagen lettere.

3.2.2 Intervjuguide

Hvor strukturerte skulle intervjuene være? Hensikten med intervjuene var å fange opp familienes egne opplevelser rundt det å ha dårlig økonomi i vårt samfunn. Ville det fungere med den løse samtalen rundt tema, eller trengte vi detaljerte spørsmål? Svarkategorier var det aldri aktuelt å stille opp, for da ville ikke svarene bli av kvalitativ art. Det ble satt opp temaer vi trodde det var aktuelt å snakke om, men også mer detaljerte spørsmål å støtte seg til under hvert enkelt tema. Vi har delvis spurt om personlig og sensitiv informasjon; dårlig økonomi er for mange tabubelagt og forbundet med skam. Hvis samtalen stoppet opp kunne vi bruke de mer detaljerte spørsmålene for å få i gang samtalen igjen. I tillegg regnet vi med å måtte trenge tolk i en del av intervjuene. Å være avhengig av tolk gjør det mer utfordrende å holde en flytende samtale i gang. Også her kunne de mer detaljerte underspørsmålene hjelpe samtalen i gang igjen, eller få den til å flyte lettere. Intervjuguiden var ment å være veiledende, med oppsatte temaer vi skulle innom i løpet av samtalen. Dermed kunne intervjuet reguleres i fasthet etter behov, avhengig av hvordan intervjuet utviklet seg. Etter å ha gjennomført noen intervjuer ble det laget en mindre detaljert sjekklister som kunne brukes i stedet for intervjuguiden. Intervjuguiden ble ofte for detaljert og vanskelig å følge under intervjuene. Etter et par intervjuer var vi også blitt bedre kjent med intervjuguiden i praksis, og den nye versjonen var lettere å bruke og fungerte bedre.

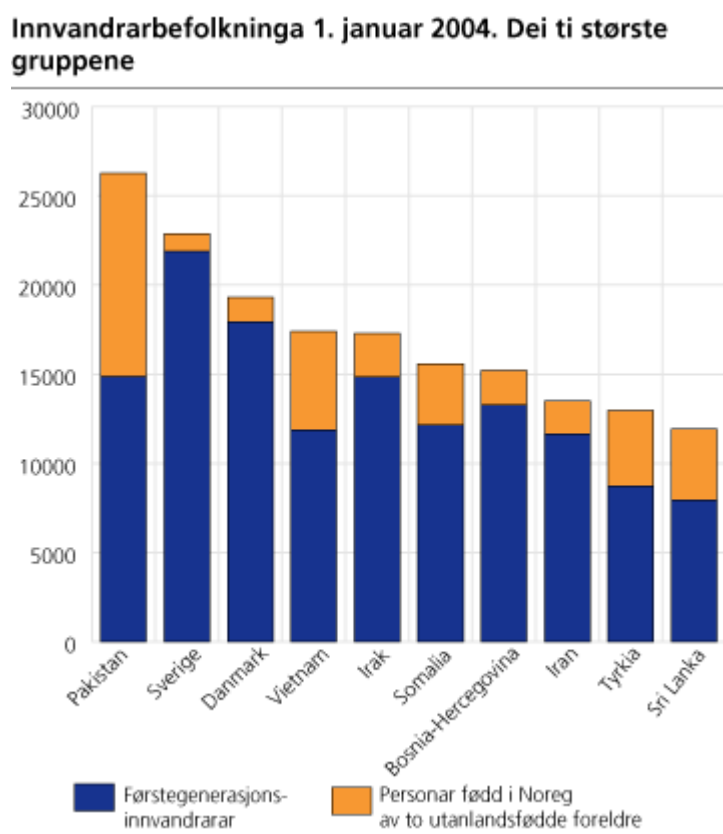
3.2.3 Kriterier for hvem som skal intervjues

Kriteriene for hvem som skulle intervjues var lagt i premissene for prosjektet. Hensikten var å intervju barnfamilier med ulik landbakgrunn som hadde dårlig økonomi. ”Dårlig økonomi” er subjektivt definert, det er informantene som selv avgjør om de synes de har dårlig/vanskelig økonomi. Det er ikke definert noen objektive mål på familienes økonomi, og det er ikke spurt etter faktiske tall. Familienes opplevelser av sin økonomiske situasjon er viktigere enn objektive økonomiske mål. Barna i familiene skulle helst være så gamle at de hadde fått et forhold til økonomi, siden vi også var interessert i å kunne si noe om hvordan barna opplever familiens situasjon. Det var vanskelig å skulle sette en alder for dette kriteriet, men vi tok utgangspunkt i barn i skolealder. De møter daglig andre barn som det er lett å sammenlikne seg med. De ser hva slags klær og leker de andre barna har, og de er kanskje med andre barn hjem og ser hvordan de har det hjemme. I tillegg til kriteriene over, måtte vi av hensynet til tid og økonomi intervju familier i Oslo-området. Det var ikke ressurser i prosjektet til å trekke et representativt utvalg, eller å reise langt for å gjennomføre intervjuene. Oslo er på den annen side sterkt representert når det gjelder andel fattige: ”19 prosent av barn i inntektsfattige hushold i Norge bor i Oslo. 5,6 prosent av alle barn i Oslo bor i et hushold med inntekt under fattigdomsgrensen”. ”Atten av Oslos 26 bydeler har høyere andel barn i lavinntekts-hushold enn andelen på landsbasis” (Ytrehus 2004:15).

Det var ønskelig å få innvandrerfamilier med ikke-vestlige bakgrunn representert i undersøkelsen. Innvandrere fra ikke-vestlige land har større sannsynlighet for å defineres som inntektsfattig enn andre (Epland 2001, Ytrehus 2004). Innvandrere fra Pakistan og Somalia representerer ulike grupper av innvandringsbefolkningen. Innvandrere med bakgrunn fra Pakistan er den største gruppen innvandrere i Norge, og 85 prosent av alle innvandrere med bakgrunn fra Pakistan bor i Oslo eller Akershus. Mange kom til Norge så tidlig som på 1970-tallet som arbeidsinnvandrere. Denne gruppen av ikke-vestlige innvandrere av en viss størrelse har lengst botid i Norge (Lie 2004:kapittel 2). De har derfor rukket å etablere seg relativt bra som gruppe i samfunnet. Flere av dem som er definert som pakistanske innvandrere er annengenerasjons innvandrere, som vil si at de er født og oppvokst i Norge. Pakistanere er den gruppen innvandrere med størst andel som bor i store husholdninger¹³, de har en lav arbeidsdeltakelse sammenliknet med andre innvandrergrupper, og pakistanske par har en lav gjennomsnittsinntekt sammenliknet med andre grupper (Lie 2004:kapittel 2). ”Familier med pakistansk opprinnelse er valgt fordi pakistanerne utgjør den største gruppen ikke-vestlige innvandrere i Norge og fordi vi i

¹³ Store husholdninger vil si fem personer eller flere.

denne gruppen også vil finne familier hvor en eller begge foreldre er født i Norge (annengenerasjons innvandrere)) (Prosjektskisse til NFR, "Velferdsprogrammet":6). Familier med bakgrunn fra Somalia er valgt fordi de ofte er flyktninger. De har også en av gruppene med korteste botidene i Norge (Lie 2004:kapittel 6). Somaliere representerer en annen innvandringsgruppe enn pakistanere. De er en sterkt voksende gruppe i Norge, og er i dag den sjette største innvandringsgruppen med ikke-vestlig bakgrunn i Norge. Somaliske familier består ofte av aleneforeldre, hele 28,8 prosent av somalieren bor i husholdninger som består av aleneforeldre. 42,4 prosent av somalieren bor i husholdninger med fem personer eller mer. De har en lav arbeidsdeltakelse, mye på grunn av at en stor andel har vært kort tid i Norge, og de har en lav gjennomsnittsinntekt (Lie 2004: kapittel 6). Innvandrere med bakgrunn fra Somalia har vært kortere tid enn pakistannerne i Norge, og har dermed ikke hatt samme grunnlag for å etablere seg i samfunnet som gruppe. Mange somaliere har flyktningbakgrunn, og det kan være en medvirkende faktor til at de ikke er like godt etablert som den pakistanske gruppen. De har en helt annen bakgrunn for å være her og en annen forutsetning for å starte opp på nytt i et fremmed land. Som flyktninger er det mange som har opplevd vonde ting. De har kanskje flyktet fra alt de eier og har og har kanskje ikke kontakt med familien sin, og de vet kanskje ikke om familiemedlemmene er i live. De aller fleste som kan kalles inntektsfattige i Norge, har norsk bakgrunn, og de er derfor selvfølgelig også representert i undersøkelsen. Figuren under viser de ti største innvandringsgruppene per 1. januar 2004.

Figur 1: Innvandrergrupper etter størrelse og andel første og annengenerasjons innvandrere
<http://www.ssb.no/emner/02/01/10/innvbef/>.

3.2.4 Rekruttering av informantene

Hvor kunne vi komme i kontakt med aktuelle barnefamilier for å rekruttere dem til undersøkelsen? Vi var først i kontaktet med sosialkontorene i en bydel i Oslo for å få hjelp til rekruttering av informanter, men de hadde ikke mulighet til å hjelpe oss. Vi henvendte oss deretter til ulike frivillige organisasjoner i Oslo¹⁴ som vi antok hadde brukere som kunne være aktuelle for oss. Det ble opprettet en kontaktperson på hvert sted som ble informert om prosjektet. Han/hun skulle hjelpe oss å se etter aktuelle informanter og dele ut informasjonsbrev om undersøkelsen. Vi hadde også en kontaktperson i en bydel i Oslo. Kontaktpersonen kunne fungere som et bindeledd mellom oss og informantene i de tilfellene det var behov for det. De skulle oppfordre aktuelle informanter til å delta, svare på spørsmål om undersøkelsen, og formidle kontakt med oss. En av informantene er rekruttert gjennom den kvantitative delen av dette prosjektet.

Det viste seg å ikke være så lett å få tak i informantene vi var interessert i. Hele prosessen med å rekruttere og intervju de fjorten informantene tok nesten ett år, fra første til siste intervju¹⁵ var gjennomført. Hvorfor det var så vanskelig å komme i kontakt med

¹⁴ Mange av de frivillige organisasjonene har et relativt lite miljø, slik at av hensyn til taushetsplikten og lovet anonymitet, ser jeg det ikke forsvarlig å nevne navn på de frivillige organisasjonene vi gikk igjennom.

¹⁵ Når det gjelder selve intervjuingen, så er første intervju gjennomført 6/5 2003, og siste gjort 3/2 2004.

informanter kan jeg bare spekulere i, men det var også hendelser i prosessen med å rekruttere informanter som tyder på at en av grunnene kan være at det er et så sensitivt og vanskelig tema. I ett tilfelle var vi inne i en gruppe og presenterte prosjektet vårt og spurte om noen var interesserte i å delta. Det var ingen som var villig, men etter noen dager ringte kontaktpersonen vår på det stedet og sa at en av kvinnene på gruppa ville la seg intervju. Det var sannsynligvis vanskelig å stå frem i gruppa og innrømme at man har dårlig økonomi. Det var også i noen tilfeller mange ledd informantene skulle igjennom for å melde seg til å delta. Kanskje ble informasjonsbrevet oppfattet av potensielle informanter som at de måtte gå via kontaktpersonen, og det var vanskelig å innrømme for denne at man hadde dårlig økonomi. Det er kanskje og stor grunn til å tro at det følte enda vanskeligere å skulle ta kontakt direkte med oss, også fordi mange ville ha en utfordring med språket.

3.2.5 Gjennomføring av intervjuene

Når en informant hadde meldt sin interesse ble det bestemt et tidspunkt for gjennomføring av intervjuet, hvor det skulle gjennomføres og eventuelt om informanten ønsket å bruke tolk¹⁶. Intervjuene er enten gjennomført ute på kafé, i lokalene til de frivillige organisasjonene eller hjemme hos informanten. Det er kun to intervjuer som er gjennomført hjemme hos informantene. Hjemmet oppleves nok som det vanskeligste stedet å la seg intervju. Informanten åpner da sitt hjem for oss, hans/hennes private sfære, og ”avslører” mer om seg selv enn hvis det hadde foregått et annet sted. På den annen side føler nok informanten seg da på hjemmebane og konteksten er på hans/hennes premisser, i motsetning til om intervjuet var gjennomført på Fafo. De fleste av intervjuene er gjennomført på mer nøytral grunn: på kafé eller i lokalene til de ulike organisasjonene.

Flertallet av intervjuene med informanter med landbakgrunn fra Pakistan og Somalia er gjennomført med tolk. Det er lettere å skulle prate om et sensitivt og vanskelig tema på sitt eget språk. Informanten skulle heller ikke føle seg hemmet av språket, hvis hun/han pratet lite norsk.

Intervjuene ble ikke tatt opp på bånd eller filmet. Det ble tatt skrevne notater underveis. For det første trodde vi det ville oppleves som mer ubehagelig å la seg intervju hvis vi kom to intervjuere med båndopptaker, og at det var lettere å skape et tillitsfullt forhold uten båndopptaker. For det andre var det en metodisk vurdering og avveining at det ikke var hensiktsmessig å bruke de ressursene i denne delen av prosjektet. Håndskrevne notater ble derfor valgt, og har fungert greit. Notatene ble renskrevet kort tid etter at

¹⁶ Alle tolkene som er benyttet ved intervjuene er bestilt fra Tolkeseksjonen i Flyktning- og innvandreretaten i Oslo kommune.

intervjuene var gjennomført. Vi var som regel to som intervjuet, og det har vært mulig å diskutere eventuelle uklarheter. Det er to intervjuet jeg ikke har vært med på, ellers har jeg vært med på eller utført de andre intervjuene. Jeg har kjent, sett, følt hvordan atmosfæren under intervjuet var, jeg vet hvor lett samtalen gled, hvor informanten tok pauser, etc. Dette er også viktig informasjon når man skal analysere data.

Det var informantene som selv bestemte hvor lenge intervjuene varte i form av hvor mye de pratet, og i forhold til hvor mye tid de hadde til rådighet. Det gjennomsnittlige intervjuet varte i underkant av en time. I intervjuene der det ble brukt tolk var det aldri behov for mer enn en time. Dette kan komme av at de intervjuene forgikk mer i form av spørsmål og svar, enn som en flytende samtale, siden informasjonen måtte gjennom et annet ledd. Det var vanskelig å få til en samtale med flyt ved hele tiden å måtte vente på en oversettelse.

Vi har kun snakket med en av foreldrene, og i alle tilfellene bortsett fra ett, var det mor som meldte seg. I det ene tilfelle far er intervjuet, foregikk intervjuet hjemme i familiens leilighet med mor til stede under intervjuet. Jeg oppfattet situasjonen som at far snakket fordi det var han snakket norsk best. Mor kom med kommentarer innimellom. Det ble ikke lovet noen godtgjørelse for å delta i intervjuundersøkelsen i informasjonsbrevet, men alle som deltok fikk en gavesjekk på 250 kroner, som en symbolsk takk for hjelpen.

3.3 Metodiske implikasjoner

Forskningsmetoder er instrumenter forskeren benytter seg av for å måle noe, belyse et fenomen, utforske et tema og så videre. Disse fenomenene eller temaene man skal måle, belyse eller utforske er gjerne ikke enkle å definere og forstå. Det er heller sjelden konkrete og håndgripelige sammenhenger og svar. Dette medfører metodiske utfordringer når man skal måle eller undersøke fenomener av lite konkret art, som her. Det er her som i andre undersøkelser en mengde metodiske implikasjoner å gripe fatt i og kommentere. Under er de mest åpenbare og ”viktige” belyst.

3.3.1 Forståelse og måling av begreper

Begrepet livskvalitet er definert slik at det ikke er mulig å måle det direkte. Det fins ingen måleinstrumenter eller mål som klarer å fange opp om et individ har positive og/eller negative følelser og vurderinger. Livskvalitet måles i oppgaven indirekte ved hjelp av ett sett indikatorer. En indikator er her en slags variabel, som er antatt sammen med de andre indikatorene eller variablene å kunne si noe om hvilken betydning økonomi har for

opplevd livskvalitet. Indikatorene er ment å gjenspeile opplevelser som følge av dårlig økonomi i hverdagen, for sammen å kunne si noe om økonomiens effekt på livskvaliteten. Hvorvidt man virkelig kan si noe økonomiens effekt på livskvalitet gjennom å se på individers opplevelser i hverdagen kan selvfølgelig diskuteres, men det er foreløpig den mest brukte og dermed kanskje den beste måten å måle et slikt begrep på. Man må stole på at individene forteller om sine virkelige opplevelser og ikke noe annet, det er denne tilliten hele undersøkelsen bygger på. Det er deres personlige opplevelser som er av interesse. Jeg har ingen mulighet til å sjekke den informasjonen informantene gir, det er heller ikke grunn til å tro at den er uriktig.

”Dårlig økonomi” er egendefinert. Informantene har meldt seg på bakgrunn av at det ble søkt etter barnefamilier med dårlig økonomi. Det er likevel to informanter som når vi møter dem til intervju sier at økonomien er grei. Kanskje har det skjedd en misforståelse, og de trodde det var greit å delta på bakgrunn av at de har hatt dårlig økonomi tidligere (de sier de har hatt dårlig økonomi, men sier under intervjuet at det går greit økonomisk). Det er mulig det ble vanskelig og/eller vondt å skulle sitte ansikt til ansikt med oss og si at de har dårlig råd. Det er vanlig at man gjerne vil vise seg fra en god side, og under intervjuet dekker litt over en vanskelig situasjon. Det viser seg etter hvert under intervjuene av de to familiene ikke nødvendigvis er så forskjellig fra de andre familiene, så de er ikke tatt ut av data. I utgangspunktet har alle informantene deltatt på bakgrunn at de synes de har en vanskelig økonomi.

Strategier for mestring er alle mulige handlinger eller tanker familiene, eller individene i familien, benytter seg av for å gjøre en utfordrende hverdag enklere. Man kan argumentere for at alle bruker strategier hele tiden for å lette sin hverdag, men det er her forsøkt å holde fokus på de strategiene som er rettet mot utfordringer som kommer av en vanskelig økonomi. Det er forsøkt å skille på naturlige reaksjoner og de som kommer av en mer stresset og presset situasjon.

3.3.2 Hvem har deltatt i undersøkelsen?

Hvem som melder seg til å delta i slike intervjuundersøkelser er ikke tilfeldig. Mange ønsker ikke å ”stå frem”, og er skeptiske til å være med i undersøkelser generelt. Det handler mye om informasjon og presentasjon av undersøkelsen til aktuelle personer: hvem utfører undersøkelsen, for hvem, til hvilket formål, hvorfor tema, hvorfor er tema av interesse for meg, hvorfor skal jeg bruke tid på det nå, passer det for meg å delta nå, og tillit; tror intervjuobjektene på det du sier. Forsker må overbevise informanten om at dette er et viktig eller godt formål, som kan hjelpe informanten eller andre. Det handler

selvfølgelig også om hvor man leter etter sine informanter. Dette henger som tidligere sagt sammen med kunnskap, ressurser og metodiske faktorer.

Informantene som er intervjuet her har vi stort sett kommet i kontakt med gjennom frivillige organisasjoner. De frivillige organisasjonene har gjerne et formål og retter seg mot spesielle grupper i samfunnet. Ikke alle reklamerer for seg selv, og det er ikke alltid lett å finne frem til den rette organisasjonen hvis man aldri tidligere har hatt behov for liknende tilbud. Det trengs innsatsvilje for å finne frem til det riktige stedet, og for mange krever det mot for å henvende seg til et slikt sted i en vanskelig situasjon. Det er grunn til å tro at mange av de som benytter seg av tilbud fra ulike frivillige organisasjoner er ressurssterke mennesker. Dette bildet tegnes også av en informant:

Norsk mor: De som bruker disse tilbudene (frivillige organisasjonene) er de ressurssterke, det er ikke de som sitter i sofaen. Det er ikke mange med etnisk minoritetsbakgrunn som bruker disse stedene, jeg tror ikke de har det samme behovet. De har sitt "kvinnefellesskap", og trenger det i mindre grad. Det er noen få med en annen etnisk bakgrunn (enn norsk) som bruker disse stedene, men disse er "godt etablerte" i det norske samfunnet, og har ikke lenger det fellesskapet mange etniske minoriteter har.

Av det lille bildet jeg så, når jeg var rundt på de ulike organisasjonene så stemmer dette utsagnet delvis. Om det er de ressurssterke som benytter seg av disse stedene er ikke godt å si, de som ikke bruker slike steder har ikke vi vært i kontakt med, men jeg fikk inntrykk av at de vi pratet med var ressurssterke og handlekraftige. Alle de pakistanske informantene er rekruttert gjennom en frivillig organisasjon, så å si at innvandrere ikke bruker frivillige organisasjoner, stemmer ikke. Det er likevel slik at de vi har snakket med benyttet seg av en organisasjon som retter seg spesielt mot dem og deres behov. For eksempel var det flere av informantene som ikke pratet mye norsk. I organisasjonens lokaler kunne de møte likesinnede, og de brukte blant annet organisasjonen til å lese i koranen sammen med andre muslimske kvinner. Det kan tyde på at etnisk norske og andre bruker ulike frivillige organisasjoner. Noen av de somaliske informantene er rekruttert gjennom en bydel i Oslo. De var på kvalifiseringstiltak som er ment å skulle hjelpe innvandrerne til å integreres og tilpasse seg i samfunnet. Disse informantene kan man kanskje si er ressursvake i den forstand at de har språket som en barriere, de kjenner kanskje ikke samfunnet og kulturen fullt ut. Det er grunn til å tro at deres situasjon kanskje er ekstra vanskelig, da de ennå er på kurs for å lære om og tilpasse seg det norske samfunnet.

Bakgrunnen for å intervju familier med ulik etnisk bakgrunn er at personer med etnisk minoritetsbakgrunn ikke tidligere er representert i en kvalitativ studie av fattigdom. Det er behov for å se om de opplever situasjonen sin annerledes, og ut fra dette vurdere om det er behov for andre eller flere tiltak i forhold til å avlettede disse familienes problemer.

Det er rimelig grunn til å tro at de oppfatter seg selv og situasjon annerledes, siden de er minoritetsgrupper i samfunnet. Det er også grunn til å tro at andre i samfunnet oppfatter dem som annerledes. Det er ikke urimelig å vente at et så sammensatt utvalg som vi har intervjuet har ulike forventninger til sitt eget liv og sin egen situasjon, og det vil være interessant å se om man finner noe forskjeller i forhold til landbakgrunn. I analysen ses alle familiene i utgangspunktet likt, men det ses etter tydelige forskjeller i forhold til landbakgrunn og mulige forklaringer på dette.

Alle informantene bortsett fra en, er mødre. Hva har dette å si for informasjonen vi har fått? Det kan oppleves som trygt og positivt at det var kvinner som intervjuet kvinner. Kvinner vil ha en egen forståelse av hverandres situasjon, og kanskje føle en slags tilhørighet med hverandre. Det er fremdeles slik i vårt samfunn at det er mødrene som har hovedansvaret for barna i hverdagen. Mødre er derfor kvalifiserte informanter. En del av mødrene er også aleneforeldre, som vil si at de har full kontroll over situasjonen til barnet/barna når de har samvær med mor, men kanskje ikke så god oversikt når (hvis) barnet/barna har samvær med far.

3.3.3 Foreldre som informanter

En del av informasjonen som innhentes dreier seg om andre enn informantene. Informantene er foreldre som representerer sine familier. De gir førstehånds informasjon om sine egne opplevelser, og indirekte informasjon om de andre familiemedlemmenes opplevelser rundt det å ha dårlig økonomi i hverdagen. Man har aldri full informasjon om andre individer, men det er rimelig å anta at en forelder har god kjennskap til familiens situasjon som helhet, og god oversikt over de andre familiemedlemmene i husholdet. Imidlertid kan det diskuteres om informasjonen forelderen har om barnas opplevelser er god nok til at jeg her kan si noe om barnas opplevde livskvalitet. Ifølge Kjersti Melberg¹⁷ kan ikke foreldre reflektere barns subjektive meninger om egen livssituasjon. Hun sier videre at barn og ungdom i dag ses på som reflekterende individer som har kvalifiserte meninger om sine egne liv. Vi bør vise dem respekt og i større grad lytte til hva de har å si om seg selv og sin hverdag. Det er liten tvil om at barn over en viss alder er kvalifiserte til å gi informasjon om seg selv og sin opplevde hverdag, men det synspunktet er ikke uforenelig med at foreldre også kan inneha denne informasjonen. I undersøkelser som omhandler barn er det ikke uvanlig at det innhentes informasjon fra både foreldrene og barna, som for eksempel Höeck (2002) har gjort. Foreldre kan ha informasjon om forhold

¹⁷ ” Barn bør være informanter om sitt eget liv”
<http://www.program.forskningsradet.no/vfo/nyhet/nyhet445.php3>

rundt barna som ikke barna har (full) kjennskap til og/eller forståelse av. I denne undersøkelsen dreier det seg om familiens økonomi og dens påvirkning på familienes hverdag. Barn er som sagt økonomisk avhengig av sine foreldre, og det kan hende foreldrene her har oversikt over faktorer som influerer på barns hverdag og deres opplevelser, som barna ikke har oversikt over selv. Fauske og Øia (2003:123) skriver at barn har en stor nærhet til foreldrene, og at et klart flertall opplever at foreldrene stort sett vet hva de foretar seg når de er ute, og hvem det er sammen med. Foreldre i dag er engasjerte og aktive i sine barns hverdag, og de ser hva som foregår rundt barna. Men kan foreldre ut i fra dette vite hva barna føler og tenker? Foreldrene lærer barna å kjenne fra de er små, og lærer å tolke deres signaler. De fleste foreldre kan som regel merke når noe er galt eller hvis det er noe som gleder barna, selv om de ikke forteller det. Dessuten må vi anta at foreldrene og barna prater sammen. Det kan selvfølgelig hende at barn prøver å skjule ting for sine foreldre, foreldre vet ikke *alt* om sine barn. Tvetene skriver i sin oppgave at enkelte av barna prøver å skjule sine ønsker og behov for sine foreldre for ikke å såre dem eller gjøre dem lei seg, men det er ikke sikkert de lykkes i å skjule sine følelser selv om de prøver. Barna i Tvetens undersøkelse sier de merker når foreldrene er deprimerte og lei seg, selv om det er grunn til å tro at foreldrene prøver å skule dette for barna¹⁸. Det er derfor ikke urimelig å tro at foreldre også kan merke sine barns følelser selv om de prøver å skjule dem. Det kan også hende at en vanskelig hverdag for foreldrene speiles på barna. Foreldrene tror ting er vanskeligere for barna enn de er. Det kan for eksempel kreve mye av foreldre med en dårlig økonomi å få til feiringen av barnas fødselsdag, og foreldrene overfører kanskje ubegrunnet sine bekymringer til barna. Foreldrene føler kanskje at de ikke helt strakk til fordi det har kostet en stor innsats, mens barna er fornøyde: de har fått gaver, kake og selskap. Det vil i enhver situasjon for innsamling av informasjon være feilkilder av større eller mindre grad. Også når man snakker direkte med den det gjelder snakkes det om feilkilder. Siden vi har brukt mye tid i intervjuene på å innhente grundig og riktig informasjon, håper vi at feilkildene er begrenset, og vi har vurdert at foreldre er kvalifiserte til å gi informasjon om sine barns liv. Det er også alltid begrensninger og avveininger som må tas i et forskningsprosjekt som har tilmålt tid og penger. Det ble her ikke funnet mulig å intervju barna i tillegg til foreldrene, men foreldrene er grundig intervjuet om sine familiers og spesielt barnas situasjon.

¹⁸ Gordon m.fl (2000) finner at barn blir beskyttet ved at en større andel av familieinntekten går til dem. Dette er funn som kan tyde på at foreldrene ofrer egne behov for å gi barna sine trygghet, og at økonomien ikke nødvendigvis påvirker hva barna gjør i hverdagen.

3.3.4 Å bruke tolk

Når man bruker tolk, går ikke informasjon direkte fra sender til mottaker, men gjennom et annet ledd. Det kan argumenteres for at dette ikke er en ideell måte å innhente informasjon på. Spesielt når det gjelder sensitiv informasjon som det er vanskelig å snakke om, kan det være en ekstra barriere at informasjonen skal gjennom tolk. Det kan være vanskelig å oppnå en relasjon med informanten for intervjuer, en relasjon som kanskje trengs for at informanten skal åpne seg. Å bruke tolk kan virke ganske formelt. Det er vanskelig å få samtalen til å flyte fritt og ledig, det er lett for at et intervju tar form som spørsmål og svar, da man hele tiden må vente på oversettelsen. Det er lett at fokus blir rettet mot tolken, som egentlig skal være en nøytral person som bare oversetter ordrett det som blir sagt. Ofte kan verken informant eller intervjuer kontrollere det som tolkes, de må stole på at det de sier blir oversatt direkte.

Tolkene vi brukte virket profesjonelle; de pratet ikke utenom og gjorde oss oppmerksom på sin taushetsplikt før vi startet, noe som virket tillitsvekkende, antakeligvis for begge parter. Det virket også som en del av informantene var vant med å bruke tolk og det virket som de stolte på tolken. En av informantene hadde hatt tolken vi brukte før, og henviste til at "du vet jo hvordan det er". Det mest ideelle ville selvfølgelig være å hente informasjonen direkte, men da det var disse informantene som meldte seg for å delta i undersøkelsen, kunne vi velge å bruke tolk, eller utelate dem fra undersøkelsen. Vi så det som viktig å innhente informasjon av de som ikke snakker så godt norsk, deres stemmer blir sjelden hørt.

3.3.5 Etikk

Forskning kan utnyttes og skade både enkeltmennesker, bedrifter og samfunn. Forskningsetiske retningslinjer¹⁹ er derfor utarbeidet for å sikre og beskytte den/de/det som forskes på. Det er laget mange sjekklister for forskere når det gjelder etikk og forskning (Ryen 2002:207), og hvilke retningslinjer eller normer man skal forholde seg til er ikke entydig for forskeren. Retningslinjene vil avhenge av faget og retningen innen faget, og forskerens personlige oppfatninger. Forskning er å ta valg, det er derfor viktig at forskeren er seg bevisst sine valg og gjør disse innenfor etiske retningslinjer han/hun kan stå inne for. I denne oppgaven ser jeg etiske retningslinjer eller forskningsetikk som viktig for å sikre informantene den beskyttelsen som er nødvendig, for at de ikke skal føle seg krenket, lurt eller utnyttet. Jeg vil derfor under ta for meg de etiske implikasjoner jeg ser som viktige i

¹⁹ Valg av metode, og normer og etiske holdninger må knyttes til den enkelte forsker, avhengig av hva man studerer og hvilken retning eller skole man støtter seg til, samt personlige holdninger og erfaringer.

forhold til denne undersøkelsen, i forhold til metode, informanter og forsker. To aktuelle punkter å forholde seg til da, som Ryen (2002:206) skriver om er: (1) forholdet forsker og her informant, og (2) utfordringer ved presentasjon av empirisk materialet her i oppgaven.

Dårlig økonomi er et personlig og vanskelig tema. Det er mange etiske feller å gå i når man skal behandle et slikt tema. Forskeren ber mennesker i en vanskelig situasjon om å åpne seg og fortelle om konkrete og muligens kompliserte forhold, uten å kunne gi noe tilbake annet enn en lovnad om at sannheten er viktig. I beste fall kan deltakelsen hjelpe en selv på sikt, men ofte vil deltakelsen (kanskje) ha mening for andre. Informantene skal på ingen måte føle at de kommer svekket eller dårligere ut av å ha deltatt i undersøkelsen, følelsesmessig eller på andre måter. Hvordan kan det gjøres? På den ene siden, det formelle. Det er viktig at de er grundig informert om hele prosjektets hensikt og hva det skal brukes til, og at det er på bakgrunn av full informasjon de sier ja til å delta. Det er også viktig at den taushetsplikt og anonymitet som er lovet opprettholdes. For det andre er det følelsesmessige og menneskelige viktig. Det gjelder å opprette en form for kontakt med informanten som gir tillit og som ikke føles krenkende på noen som helst måte.

Informantene har samtykket om å delta på bakgrunn av et informasjonsbrev som ble lag ut hos ulike frivillige organisasjoner, og noen få er informert kun gjennom en kontaktperson. Alle informantene ble ved starten av intervjuet informert om prosjektet igjen, hvis de ønsket det. Vi minnet om vår taushetsplikt, at de ikke ville kunne bli gjenkjent i tekster, og at det var frivillig å delta. Det ble også presisert at de kunne la være å svare på enkelte spørsmål hvis de ikke ønsket det, og at de kunne avbryte intervjuet når som helst og få utlevert det vi hadde notert under intervjuet. De ble tilbudt å få lese det vi hadde skrevet om dem spesielt, og noen ønsket å få tilsendt den ferdige rapporten og hovedoppgaven når den var ferdig.

Hensynet til informanten er også viktig ved en presentasjon av data og funn. Informantene er her for eksempel lovet anonymitet, og det er viktig presentasjonen er riktig, at det er virkeligheten om familienes opplevelser som kommer frem. Informantene er hentet fra et relativt lite miljø – de med lite penger, og enkelte fra enda mindre miljøer – de to etniske gruppene. Det har vært en balansegang å ivareta familienes og individenes særegenhet og samtidig passe på at de ikke er gjenkjennelige. Med tanke på at det er gjennomsiktige miljøer har kan det være lett å generalisere slutninger og tolkninger, med fare for å skjære alle over en kam i et uensartet utvalg

Kapittel 4: Familienes livskvalitet

”Det er spesielt uakseptabelt at barn lever i fattigdom. Vanskeligstilte barnefamilier er en prioritert målgruppe i den samlede innsatsen for å bekjempe fattigdom”
(St.meld. nr. 6 (2002-2003):6)

I dette kapittelet analyseres de empiriske data i forhold til det definerte begrepet livskvalitet, som her er operasjonalisert i form av syv indikatorer. Ved å se på hva informantene forteller om livet sitt dannes det et bilde av hvordan økonomien påvirker familienes livskvalitet. Hver enkelt indikator gjennomgås hver for seg, og til slutt kommer en generell oppsummering.

4.1 En kvantitativ presentasjon av data

Før jeg tar fatt på innholdet i intervjuene vil jeg gi en kort presentasjon av utvalget i undersøkelsen. Det empiriske grunnlaget for denne oppgaven er kvalitative intervjuer av fem informanter med norsk bakgrunn, fire informanter med pakistansk bakgrunn og fem informanter med somalisk bakgrunn. Åtte av de fjorten familiene består av aleneforeldre²⁰; alle de norske familiene, en av de pakistanske og to av de somaliske. Resten av informantene bor sammen med ektefelle/samboer. Datamaterialet dekker totalt førtisyv barn som bor hjemme og inngår i husholdningene. Det vil si et snitt på 3,36 barn per familie. Antall barn per familie fordeler seg ulikt etter hvilken landbakgrunn de har. De fem norske familiene består av mor og ett barn. De pakistanske familiene har til sammen femten barn fordelt på fire familier, i snitt nesten fire barn hver. Den gjennomsnittlige pakistanske husholdningen i materialet består av seks personer. De somaliske familiene har tjueseks barn fordelt på fem familier, i snitt vel fem barn hver. Den gjennomsnittlige somaliske husholdningen i materialet består av nesten syv personer²¹. Barna i de norske familiene er relativt unge, bare ett har begynt på skolen. Barna i de andre familiene har et stort aldersspenn som strekker seg fra ett til over tjue år. Av familiene med ikke-vestlig bakgrunn har åtte av femten foreldre bodd i Norge i over ti år og opp til tjue år, mens fire

²⁰ Ifølge statistikk fra SSB er 5,2 prosent av alle husholdninger i Oslo aleneforeldre, der yngste barn er mellom 0-17 år. Å være aleneforeldre øker sannsynligheten din sterkt for å havne i gruppen fattige (”privathusholdninger, etter husholdningstype, fylke, kommune og bydel”, <http://www.ssb.nofobhushold/tab-2002-09-02-06.html>).

²¹ Ifølge SSB lever ikke-vestlige innvandrere gjennomgående i større husholdninger enn personer uten innvandringsbakgrunn og andre innvandringsgrupper. Blant personer med landbakgrunn fra Afrika og Asia lever henholdsvis 34 og 36 prosent i husholdninger med 5 personer eller flere. Blant innvandrere fra Somalia er nesten 30 prosent enslig mor/far med barn (”Store husholdninger blant ikke-vestlige innvandrere”). Innvandrernes husholdninger. Folke- og bolig tellingen 2001: www.ssb.no/fobinv/main.html).

av de syv andre foreldrene har bodd i Norge i fem år eller mindre. Det er de med bakgrunn fra Somalia som gjennomsnittlig har kortest botid i Norge.

Familiene representerer altså grupper som i tidligere forskning er funnet å ha økt sannsynlighet for å havne i fattigdom: aleneforeldre, familier med mange barn og familier der hovedforsørger har ikke-vestlig bakgrunn.

4.2 Indikatorene

4.2.1 Økonomi

Fattigdom i Norge handler ikke om overlevelse. Vi lever i et velstandssamfunn som har påtatt seg ansvaret for vår overlevelse gjennom ulike velferdsordninger. Alle individer i samfunnet har krav på nødvendig medisinsk hjelp, en økonomisk minstesikring, tak over hodet, mat på bordet, og tilrettelegging for et funksjonelt liv. Man er bekymret for om de fattige blir ekskludert fra ulike samfunnsarenaer. Det er blitt vanlig å snakke om sosial ekskludering i sammenhenger hvor man snakker om fattigdom i den vestlige delen av verden. Uten penger ekskluderes man fra alt som koster penger. Man distanseres fra de menneskene som har penger og kan skaffe seg utstyr, artikler og ting (statussymboler), og som kan kjøpe seg innpass på ulike arenaer i samfunnet. Dårlig økonomi kan derfor ses å kunne påvirke livskvaliteten til individer på en rekke ulike måter. Det er rimelig at det vil påvirke ens syn på seg selv, sitt liv og sin situasjon hvis man ikke kan delta på lik linje med andre når det gjelder fritidsaktiviteter, sosiale arenaer, anskaffelse av de samme klærne og/eller utstyret som andre har. Hvilken betydning har dårlig økonomi for familier i det norske samfunn, og hvordan kan dårlig økonomi påvirke livskvaliteten?

Økonomi er viktig for å ha muligheten til for eksempel å følge normer og kulturelle tradisjoner. I Norge er det vanlig å feire barns fødselsdag med gaver, kake og barneselskap, vi markerer høytider som jul eller ramadan, eller det er vanlig at man serverer gjester noe å drikke og/eller spise. Hvis man ikke har penger til å følge slike normer og tradisjoner i samfunnet vil det kunne virke ekskluderende og ha betydning for følelsen av tilhørighet. Dårlig økonomi kan for enkeltmennesker også ha betydning for hvordan man ser på seg selv, og hvordan man har mulighet til å definere og presentere seg selv for andre. Det kan innvirke på hvordan man defineres av andre gjennom hva man har av klær og utstyr, og hvor man ferdes i samfunnet.

Norge kan kalles et forbrukssamfunn. Kommersialisering og markedsføring av (nye) produkter skaper behov. For å få tilfredsstilt disse behovene trenger man penger. Barn starter tidlig å ønske seg spesielle leker, merkeklær eller blader. Penger har betydning

på de fleste områder av livet, for barn så vel som for voksne. I Forbruksundersøkelsen 2000-2002²² finner man at norske husholdninger bruker mest penger på bolig, transport, kultur og fritid og matvarer, i denne rekkefølgen. Noen av de tingene den generelle husholdning bruker mest penger på i vårt samfunn går altså ut over ren overlevelse. Privatpersoners kilde til inntekt er for de aller fleste en inntektsgivende jobb, men inntekt kan også være offentlige overføringer eller annen offentlig støtte. Enkelte er også så heldige at de kan få økonomisk hjelp av familie og venner i en vanskelig situasjon. Økonomi kan derfor antas å påvirke livskvaliteten til individer på en rekke ulike måter.

Det gjennomgående for familiene i materialet er at de kun har økonomi til å dekke de mest nødvendige utgiftene familien har. De har penger til å bolig, mat og nødvendige klær, men de har sjelden penger ut over dette. Mange forteller om de vanskelige periodene eller situasjonene når pengene ikke strekker til. Av og til har ikke familiene penger til de nødvendige utgiftene. Dette kan skje i perioder hvor det kommer mange regninger på en gang, eller i situasjoner hvor for eksempel at kjøleskapet går i stykker og man ikke har penger til å skaffe seg nytt.

Somalisk mor: Det går ikke rundt økonomisk hvis det kommer mange regninger samtidig. Da må jeg ringe og be om betalingsutsettelse eller en nedbetalingsordning.

Det er to av de norske informantene som sier de aldri ville klart å kjøpe seg nytt kjøleskap hvis det gamle gikk i stykker, det ville krevd lang planlegging. En av informantene sier imidlertid at hun vet om et sted hvor hun kunne fått et kjøleskap.

Det kan være liknende situasjoner som gjør familienes økonomiske hverdag vanskelig:

Somalisk mor: Økonomien er ekstra vanskelig i perioder, som for eksempel ved skolestar. Skolebøker er dyrt, jeg har akkurat brukt 8000 kroner i skolebøker til barna mine. Vinteren er også vanskelig når barna trenger mye varmt tøy: det skulle vært ekstra støtte til kjøp av klær to ganger i året.

Flere nevner at begivenheter som fødselsdager eller høytidsdager oppleves som vanskelig økonomisk. Da kreves det ofte ekstra innkjøp av god mat, pynt og pent tøy. Det koster penger og dermed mye planlegging.

Norsk mor: Det var alltid sparsomt med gaver og alt til bursdag, jul og spesielle anledninger.

Norsk mor: Det var spesielt tøft rett før jul da julefeiringen og en fødselsdag i familien nesten samtidig. Jeg visste ikke hvordan jeg skulle klare det, og i tillegg var strømmen blitt stengt av.

Gjennom aktiviteter og utstyr kan man presentere seg selv for andre, men man kan også bli definert av andre gjennom hva man gjør og hva man har av klær og utstyr. De som ikke har

²² "Bolig – den største husholdningsutgiften. Forbruksundersøkelsen 2000-2002, www.ssb.no/emner/05/02/fbu/.

penger har heller ikke mulighet til å kjøpe klær eller utstyr slik at de kan definere og plassere seg selv i samfunnet som de ønsker. Slik er det også for familiene som er intervjuet her:

Norsk mor: Jeg har ikke råd til å kjøpe meg nye klær. Jeg savner å kunne føle meg litt "fjong". Det går på selvtilliten løs. Vanligvis går det greit, jeg er i miljøer hvor alle er i samme situasjon, men i selskaper og ellers kan det være vanskelig (ikke å ha råd til å kunne kjøpe seg noen nye fine klær).

Norsk mor: Det er vanskelig at andre vurderer hva jeg bruker penger på: "å gå på restaurant har hun råd til..." (tenker hun at andre tenker om henne, hvis hun bruker penger på seg selv).

Familiene forteller at de bruker pengene sine på å bo og til mat, stort mer er det ikke penger til. Dette er som vi har sett store poster på husholdningsbudsjettet for de fleste familier i Norge, samtidig som den gjennomsnittlige husholdningen i dag bruker mer penger på kultur og fritid enn på mat. Slik ser det ikke ut til å være for de familiene vi har intervjuet. Dessuten gir familiene uttrykk for at det kun er det nødvendigste innenfor utgiftspostene bolig og mat de har penger til. Familienes økonomi handler om evige prioriteringer. For eksempel bolig: de bruker ikke masse penger på å innrede boligen, men de har tak over hodet. Familiene bor ikke nødvendigvis på et gunstig sted eller i en gunstig leilighet for familien. En informant forteller hun har flere ting hun har kjøpt på loppemarked. Alle sier de sparer penger ved å handle inn mat på tilbud, og de kjøper bare det nødvendigste. Enkelte av familiene nevner at de prioriterer sunn mat til barna fordi de er i en viktig periode av livet hvor de skal vokse og utvikle seg. Jeg har likevel inntrykk av at selv om de for kjøper frukt og grønnsaker, som er relativt dyr mat så, sparer de der de kan og prøver også å få kjøpt dette billig. Flere av de norske informantene forteller at de vet om steder der de kan spise gratis eller billig, og dette benytter de seg av. Familiene spiser aldri eller kun meget sjelden på kafé eller restaurant. En pakistansk mor forteller at de en sjelden gang kjøper pizza eller hamburger ute til barna, men de tar alltid maten med seg hjem for å spise (det er dyrere å sitte der og spise). Noen av de norske informantene sier at de har prioritert positive opplevelser for barna i form av kulturtilbud, men det generelle inntrykket er at kultur- og fritidstilbud nedprioriteres, det fins det ikke penger til. Dette skal jeg komme nærmere tilbake til senere.

I det jeg har skrevet over kommer det frem at familiene ikke har penger til selvpresentasjon. De har penger til nødvendige klær, men de har ikke penger til å prioritere utvalgte klær for å definere seg selv. Flere av foreldrene sier barna ønsker seg merkeklær, og none få av foreldrene sier de prøver å kjøpe det barna ønsker seg. Det er mange av foreldrene som sier at klær til seg selv er nedprioritert.

Penger til transport nevnes i liten grad av informantene. Som vi så over er dette den nest største utgiftsposten til familier generelt i Norge. Det er de færreste av de familiene vi har intervjuet som har bil. En av de norske informantene sier det hadde vært fint å ha bil og at det er tungvint å komme seg rundt med offentlig transport. En av de pakistanske informantene sier de aldri drar noen steder fordi det koster penger, det hender de *går* til byen i helgene, for det er gratis. En av de norske informantene sier hun kunne reist til andre deler av byen for å handle billig frukt og grønnsaker, men på en annen side må hun da ha busspenger, eller hun må gå og bære posene og det krever mye energi. En av grunnene til at transport i liten grad tas opp er at familiene vi har intervjuet bor i byen, relativt sentralt, og behovet for transport er kanskje ikke så stort. Som en av de norske informantene sier: hun har vurdert å flytte mer landlig fordi det er billig å bo der, men vinninga går opp i spinninga: de pengene hun ville spart på å bo billigere ville hun ha brukt til transport.

Den vanskelige økonomien og de ulemper det medfører gir foreldrene bekymringer. De tenker på penger og utgifter hele tiden. For hver krone de bruker må de vurdere om det er riktig bruk, eller om man skulle brukt pengene på noe annet. De må spare på alt, også der de føler det egentlig ikke er mulig å spare. Informantene forteller om en evig jakt på billige ting, om å alltid handle på salg, om dårlig samvittighet for ikke å reise halve byen rundt for å handle varer som averteres på salg. De forteller om våkne netter, der man grubler på hvordan man skal få råd til å feire fødselsdagen til sønnen eller betale de regningene man vet kommer, eller hvordan skaffe en sykkel til datteren. Det handler også om å måtte si nei til barna når de ber om noe, i betydning å ikke kunne gi barna sine det de ønsker seg, og som andre barn har.

Det generelle inntrykk fra intervjuene er at økonomien for en stor del styrer familiens hverdag i form av hva de kan gjøre/kjøre/delta på. De må hele tiden prioritere hva de bruker penger til, og økonomien innvirker på mulighetene til å foreta valg i hverdagen. Den eneste "valgmuligheten" er ofte den billigste løsningen eller også ofte "valget" om ikke å kunne kjøpe ting, eller ikke delta på ulike aktiviteter. En av de norske informantene sier det blir en livsstil. Familiene har altså begrensede muligheter til deltakelse på ulike arenaer i samfunnet, hvor det er naturlig for andre å delta. I hvilken grad dette betyr at de kan sies å være sosialt ekskluderte vil ikke bli drøftet her, men dette er et viktig tema for videre forskning. Familiene har i liten grad mulighet til å ta del i forbrukssamfunnet og økonomiske bekymringer preger en stor del av familienes hverdag. Det er trolig at økonomien påvirker deres livskvalitet negativt. Selv om det er slik at de aller fleste familier i det norske samfunn er nødt til å prioritere, og gjøre valg i forhold til

ting de skal kjøpe og delta på, er inntrykket at de familiene vi har snakket med har en betydelig strammere økonomi enn det som er vanlig. Dårlig økonomi bidrar til å redusere deres livskvalitet.

4.2.2 Arbeidstilknytning

Arbeid er som tidligere sagt den viktigste kilden til inntekt for privatpersoner. Det er også en klar norm i vårt samfunn at alle som kan skal arbeide. *"Arbeidslinja" baserer seg på at arbeidsdyktige personer skal forsørge seg og sine ved eget inntektsgivende arbeid. Personer som av ulike grunner ikke kan eller ønsker å arbeide, blir utsatt for press for å komme seg ut i arbeidslivet"* (Ugreninov i Samfunnsspeilet 6/2003:33). For den sittende regjering er selvforsørgelse gjennom inntektsgivende arbeid hovedtiltaket for å løse fattigdomsproblemet (St. meld. nr. 6 (2002-2003)). De som av en eller annen grunn ikke kan jobbe har krav på økonomiske støtte i form av offentlige overføringer, eller gjennom sosialhjelp. Å ikke ha inntektsgivende arbeid er ofte en årsak til individer har dårlig økonomi. For eksempel finner Underlid (2003) som fellestrekk for de han har intervjuet at de har en svak arbeidstilknypning. Å ha et arbeide kan påvirke livskvaliteten på flere måter. For det første øker man sannsynligvis disponibel inntekt merkbart, for det andre kan det påvirke selvaktelsen og følelsen av tilhørighet. Mange føler også de får brukt sine evner og realisert ambisjoner og mål gjennom et arbeide. Å kunne forsørge seg selv kan også handle om hvordan man defineres av andre. Norge har en høy arbeidsmoral, og det er mange som har opplevd å bli sett ned på fordi de ikke har en jobb. Underlid (2003) finner at hans informanter har opplevd at andre ser ned på dem fordi de ikke har en jobb og kan forsørge seg selv: de forteller de blir sett på som late og som snyltere på samfunnet.

Hvis man av en eller annen grunn ikke har inntektsgivende arbeid kan, det for mange være av betydning at man har et sted å gå hvor man treffer andre mennesker og føler tilhørighet. Det kan ha betydning for hvordan man opplever sin situasjon og ser på seg selv. *"For de som ikke kan delta i ordinært eller tilrettelagt arbeid, vil andre aktiviteter gi livskvalitet og tilhørighet"* (St.meld. nr. 6 (2002-2003):6). *"Det er regjeringens mål at de som ikke kan arbeide, skal gis mulighet for meningsfull aktivitet og samfunnsdeltakelse"* (St.meld. nr. 6 (2002-2003):25).

De færreste av informantene og deres eventuelle ektefeller/samboere er i en betalt fulltidsjobb. Ingen av familiene har to voksne i full jobb, og i kun to familier har en av de voksne fulltidsjobb. Flere av informantene sier familiens økonomi kunne vært bedre om de hadde fått seg en jobb. Det er ulike årsaker til at familiene har en så lav arbeidsdeltakelse.

For flere av informantene deres utdannelsen eller faktorer relatert til utdannelsen av betydning for at de ikke har en jobb:

Norsk mor: Den utdannelsen og erfaringen jeg har passer ikke inn noen steder i samfunnet. De fagene jeg har blir ikke sett på som verdifulle i samfunnet, jeg hadde problemer med å få attføring for utdannelsen min.

Somalisk mor: Jeg har en høy utdanning fra det landet jeg kommer fra, men det er vanskelig å få godkjent utdannelsen min i Norge. Jeg har nå tatt andre kurs gjennom aetat for å kunne få meg en jobb.

Flere av alenemødrene er på (forlenget) overgangsstønning og sier det er vanskelig å kombinere den daglige omsorgen for barna med en jobb. En av informantene påpeker at det er vanlig at man er to til å forsørge en familie, da kan den ene passe barna mens den andre jobber, eller de har bedre økonomi til barnepass. Hva skal en aleneforsørger gjøre? Det er flere av informantene som sier de prioriterer å ha tid sammen med barna sine fremfor nødvendigvis å ha en betalt jobb: de har gjort et bevisst valg med å være hjemme med barna. Flere av informantene har vært relativt lenge utenfor arbeidslivet, og det er vanskelig å skulle inn på arbeidsmarkedet igjen etter så mange år.

Norsk mor: Jeg har vurdert å jobbe siden økonomien er så dårlig. Det er kanskje litt rart å klage over dårlig økonomi og samtidig ikke jobbe, men jeg har prioritert det som er best for meg og barnet. Jeg vil ha tid til sønnen min. Det er veldig fint slik det er nå, nå kan han være med på alt jeg gjør (hun jobber for flere frivillige organisasjoner). Skulle jeg hatt en jobb så måtte det være en jobb jeg kan flekse i, av hensyn til barnet mitt. Det er en generell holdning i samfunnet om at hvis man er to, så synes folk det fint om en av foreldrene er hjemme med barna, men hvis man bare er en, så sier folk: skal du ikke jobbe?

Pakistansk mor: Jeg er fornøyd med å være hjemme, Jeg har nok å gjøre med å stelle huset og se til barna.

For noen av foreldrene er sykdom eller skader en forklaring på at de ikke er i arbeid. En del av foreldrene er uføretrygdet eller sykemeldt.

Pakistansk mor: Mannen min er sykemeldt og kan ikke jobbe.

I og med at mange av de somaliske og pakistanske informantene ønsket å bruke tolk under intervjuet, er det trolig at enkelte ville hatt problemer med språket i en jobbsituasjon. Flere av informantene er deltakere i et introduksjonsprogram for innvandrere. Noen har ikke hatt mulighet til å fullføre eller i det hele tatt gå på norskkurs, på grunn av fødsler, sykdom og mangel på barnepass. Det er altså for en relativt stor del av informantene ikke aktuelt å skulle søke på en jobb. Dette i tillegg til at flere sier de har vært i en vanskelig økonomisk situasjon over tid, gir et tidsperspektiv på familienes økonomiske situasjon. Alle familiene har mottatt eller mottar økonomisk støtte fra det offentlige. De fleste har en eller annen

gang vært på sosialkontoret, men alle sier de helst vil klare seg selv og slippe å gå til sosialkontoret.

Det er ingen som snakker om en lavere selvaktelse fordi de ikke har en jobb. For flere er det et bevisst valg og for noen er det ikke et aktuelt tema. Mange av de norske informantene har engasjert seg i frivillige organisasjoner. De jobber nærmest fulltid (uten å få betalt) i de frivillige organisasjonene, og de utretter noe nyttig og bra for andre mennesker i en vanskelig situasjon. Gjennom sitt engasjement får de også dekket et sosialt behov. Nesten alle foreldrene har et sted å gå til, et sted de kan føle tilhørighet til, og som i tillegg dekker et sosialt behov.

Norsk mor: Jeg har verv i flere frivillige organisasjoner. Det føles som om jeg er i fulltidsjobb, og jeg har det sosiale som følger med en jobb.

Noen få av foreldrene har deltidsjobb, og en del går på kurs eller har praksisplass gjennom introduksjonsprogrammet. Dette gjelder spesielt noen av de somaliske foreldrene. Det er flere av de som går på kurs eller som er i arbeidstrening som sier de ikke er helt fornøyd med sin situasjon, enten fordi de gjerne ville gjort noe annet, det føles tvunget²³, eller de ville heller hatt en ordinær jobb og tjent penger. De ser de kunne hatt det bedre økonomisk ved å få seg en jobb, og de er utålmodige etter å komme seg ut i arbeid. Flertallet av disse har i liten grad valgt sin situasjon.

Å ha en jobb er viktig for økonomien. Over har vi sett at det er flere ulike grunner til at foreldrene i familiene ikke har en jobb; for noen er det et bevisst valg, og for andre er det mer ufrivillig. Det gjennomgående er at de som har valgt sin situasjon virker relativt fornøyde, de som ikke har valgt sin situasjon virker ikke fullt så fornøyde. For de av informantene som ikke er fornøyd med sin daglige situasjon, vil dette sannsynligvis få innvirkning på deres opplevde livskvalitet.

4.2.3 Boforhold

Alle individer i Norge har rett til en bolig, og klarer man ikke skaffe den selv har det offentlige plikt til å hjelpe den det gjelder med å skaffe et sted å bo (Lov om sosiale tjenester (Rundskriv I – 1/93, kapittel 3: § 3-4). Det er viktig å ha et hjem man trives i fordi det holder en god standard og at man føler man har nok plass. I minst en tredjedel av året har vi vinter og kaldt vær, og i enkelte områder av landet varer vinteren enda lenger. Det gjør det nødvendig å ha en bolig som er varm og holder kulde og fukt ute. Den gjennomsnittlige husholdningen har bolig, lys og brensel som de største utgiftpostene på

²³ De har obligatorisk oppmøte, og blir trukket i lønn ved ikke gyldig fravær.

husholdningsbudsjettet, disse utgjør vel en fjerdedel av de totale husholdningsutgiftene²⁴. Hjemmet er en arena for selvpresentasjon; det er et symbol på status, klasse og stand, og det sier noen om hvem man er. Det er sannsynlig at det påvirker individers livskvalitet hvis de synes det er flaut å invitere mennesker hjem til seg, fordi de synes boligen holder en lav standard. Boligen kan dermed påvirke livskvaliteten på mange måter. Om man trives i boligen eller ikke kan alene påvirke livskvaliteten, direkte eller indirekte. Mistrivsel vil i lengden kunne påvirke opplevd livskvalitet. Mistrivsel i boligen kan også påvirke livskvaliteten indirekte ved at det påvirker helsen, mentalt og/eller fysisk. Boligens beliggenhet er også viktig for ens trivsel. Å bo med barn i et område som er sterkt trafikkert eller som er plaget av kriminalitet og/eller forurensning kan være slitsomt.

Alle informantene i undersøkelsen er opptatt av familiens boforhold uavhengig av om de er fornøyd med boligen og området eller ikke. Det virker som bolig er viktig for informantene. Det er en god del av informantene som sier seg fornøyd med boligen og området de bor i, eller i det minste en av delene. Det er flere som sier seg mer fornøyd med området enn med boligen. Dette illustreres ved at det er flere som sier de ikke vil flytte til tross for at de ikke er fornøyd med boligen. De er fornøyd med området og miljøet der de bor, de trives i nærområdet og synes de har gode naboer. Det er flere som nevner at de er fornøyde med skolen barna går på og ikke ønsker at barna må bytte skole. På et eventuelt nytt sted vet man ingen ting om naboene eller miljøet. Noen få sier de kunne tenke seg å flytte, men de har ingen konkrete planer om det. For å kunne flytte til noe bedre kreves det først og fremst bedre økonomi, og det er det ingen av familiene som har. Noen av informantene sier familien kanskje kan flytte hvis de får seg en jobb, eller hvis økonomien blir bedre.

Pakistansk mor: Vi ønsker å kunne flytte til en egen leilighet som vi eier/har kjøpt, jeg tror det er mulig hvis jeg får meg en jobb.

Somalisk mor: Vi trenger egentlig en større leilighet, men vi har ikke råd til å flytte nå. Kanskje hvis vi får litt bedre økonomi.

Alle sier bolig er dyrt, og at de bruker mye penger på å bo. Det er flere av informantene som sier at det hadde hjulpet familien mye med et billigere botilbud eller økonomisk støtte til bolutgifter og strøm. Det er kun noen få av familiene som eier sin bolig, resten leier. At det er dyrt å bo gir familiene liten mulighet til å velge hvor de vil bo. En av informantene sier hun opplever hun har hatt lav frihet til å velge bolig og området på grunn av en dårlig økonomi. Hun har i perioder vært avhengig av hjelp fra sosialkontoret. De har vært villig

²⁴ "Bolig – den største husholdningsutgiften. Forbruksundersøkelsen 2000-2002 (<http://www.ssb.no/emner/05/02/fbu/main.html>)

til å hjelpe henne, men ikke på hennes premisser. De har ikke ville betale depositum til de leilighetene hun har funnet, og hun har da måtte finne seg noe annet, og midlertidige løsninger. Hun sier sosialkontoret har tilbudt henne det hun kaller ikke egnede steder å bo, enten fordi leilighetene har vært i dårlig forfatning, eller fordi de ligger i et lite egnet område for barn. Dette sier hun har hatt stor betydning for det livet hun har levd i mange år. Det har medført at hun har flyttet mye, og det har gjort det vanskelig i forhold til barna hennes. Det er flere av informantene som sier det kunne hjulpet dem mye om de hadde fått hjelp så de hadde et mer egnet sted å bo.

Norsk mor: Jeg tapte i barnefordelingssaken fordi sosialkontoret ikke hjalp meg å finne et egnet sted å bo.

Familiene som bor i en ettromsleilighet skiller seg ut. Det er de som er minst fornøyd både med boligen sin og området de bor i. Dette gjelder aleneforeldrene. Det vanskeligste er at de enten bare har ett soverom eller at leiligheten kun er ett stort rom. Mor og barn må da sove i det samme rommet. Det er vanskelig i seg selv og det er dumt at barna ikke kan ha sitt eget rom. Etter statistisk sentralbyrå sin definisjon er dette ”trangboddhet”.

Somalisk mor: Jeg er egentlig fornøyd med leiligheten min, bortsett fra at den er litt for liten. Jeg ønsker meg et soverom til, slik at sønnen min kan få sitt eget soverom.

Norsk mor: Jeg er ikke fornøyd med boforholdene mine, Jeg ønsker meg en leilighet hvor sønnen min kan få sitt eget rom. Jeg bor her fordi det er billig.

Det er flere av familiene, ikke bare aleneforeldrene, som etter SSB sin definisjon bor trangt, men flere av disse familiene nevner ikke dette som et problem. Hvorfor dette ikke oppleves som et problem for familiene kan jeg bare spekulere i, men kanskje de innser at det er vanskelig å skaffe alle familiemedlemmene et eget soverom. Med en husholdning som består av elleve personer kan det være vanskelig å finne et hus som har eget soverom til alle, og som man da har råd til. Det er mulig de bare aksepterer situasjonen slik den er. Dette gjelder familiene med pakistansk og somalisk bakgrunn, så en annen årsak kan være at de har andre forventninger til en bolig og plassen i boligen enn det de med norsk bakgrunn har. Det kan også hende at barna ville sagt noe annet hvis vi spurte dem direkte, men foreldrene nevner det ikke som et problem. Det er likevel enkelte pakistanske og somaliske familiene som nevner plassmangel som et problem, men de har ikke råd til noe annet.

Når det gjelder å bruke penger på innredning er det nesten ingen som nevner dette som et tema. En naturlig årsak til det kan være at de i andre sammenhenger sier at de ikke har penger til annet enn nødvendige faste utgifter. Familiene har ikke penger å bruke på innredning og dekor.

Norsk mor: Datteren min syntes det var flaut å ha med seg venner hjem fordi vi ikke hadde sofa. Vi har mange ting fra loppemarked.

Generelt oppfatter jeg at mange av familiene er rimelig fornøyd med boforholdene sine. De som er fornøyd ser det som positivt at de har et bra sted å bo. Det er grunn til å tro at dette innvirker positivt på livskvaliteten.

Norsk mor: Jeg er heldig som har egen bolig; jeg har lave boutgifter og mulighet til å selge hvis nødvendig.

De som er misfornøyd med boforholdene sine tror jeg ser dette som negativt for livskvaliteten.

Norsk mor: Jeg er ikke fornøyd med boforholdene mine. Jeg bor i et fint strøk, men det er ikke sol her, det er ikke helsemessig bra. Jeg må komme meg vekk så fort som mulig.

Familiene har som vi har sett veldig forskjellige boforhold. Noen er fornøyde og synes de bor bra, mens mange ikke er fornøyd med sin bosituasjon. Det deler materialet i to: for noen vil denne indikatoren telle positivt på livskvaliteten og for andre vil denne indikatoren telle negativt.

4.2.4 Det sosiale liv

Mennesket er et sosialt vesen. Vi trives med å ha andre mennesker rundt oss og vi vil gjerne ha tilhørighet i en gruppe. Det gir oss trygghet og selvbekreftelse. "Det sosiale liv" innbefatter å ha andre individer rundt seg som det går an å finne på aktiviteter sammen med, og dele gleder og sorger med. Å ha venner og/eller nær familie betyr at man gjerne har noen å søke hjelp hos ved behov. I en vanskelig situasjon kan det å ha en venn eller nær familie ha stor betydning for hvordan man løser situasjonen. Det motsatte av å ha et sosialt liv vil være å føle seg ensom, å ikke føle tilhørighet til en gruppe, å ikke ha noen å omgås eller prate med. Hvis man ikke er fornøyd med sitt sosiale liv vil det kunne påvirke livskvaliteten negativt.

Et sosialt liv handler først og fremst om møtet mellom mennesker, men dette møtet skjer ofte i en setting som koster penger. Ofte møtes man ute på kafé, pub, restaurant, eller man inviterer noen hjem til seg. Møtes man ute må man gjerne kjøpe noe eller det koster kanskje penger i inngangsbillett. Inviterer man gjester hjem til seg innebærer det ofte i vår og i andres kultur, at man serverer noe å drikke og kanskje noe å spise. Dette gjør at selv det sosiale livet kan styres eller påvirkes av økonomi.

Spesielt de norske informantene påpeker et begrenset sosialt nettverk og liv på grunn av økonomien, men dette gjelder også for familiene med bakgrunn fra Pakistan og Somalia. Alle de norske informantene bortsett fra en, forteller at økonomien går ut over

deres sosiale liv. Flere sier det er det som er det verste med å ha dårlig økonomi. De har ikke mulighet til å være med på det andre gjør, de kan ikke være i de samme settingene hvor andre mennesker er. De norske informantene ferdes stort sett i miljøer med likesinnede. Der får de forståelse og støtte og trenger ikke forklare noe. De møtes på steder hvor de vet det ikke koster mye å være, eller de gjør ting sammen som ikke koster penger eller koster lite penger. De forteller at de møtes i lokalene til frivillige organisasjoner eller de møtes hjemme hos hverandre.

Norsk mor: Jeg har ofte venner med meg hjem selv om jeg bare har en ettroms leilighet. Jeg har vent sønnen min til å sove i litt støy, ellers ville jeg ikke hatt et sosialt liv.

Flere av de norske påpeker at de (de fattige) holder sammen, det gir dem styrke og de hjelper og støtter hverandre. En sier også at de føler seg annerledes og litt utstøtt, og at det er et litt "virkelighetsfjernt" miljø. De sier de diskuterer økonomi med venner stort sett hele tiden. Det er stort sett det de snakker om, de gir hverandre råd og støtte i en utfordrende hverdag. De sier det er slitsomt, men de sier hele hverdagen dreier seg om å få det til å gå rundt økonomisk. Det er naturlig å diskutere økonomi med andre likesinnede.

Norsk mor: Jeg kaller det "mental matte": at jeg må tenke økonomi hele tiden. Jeg tenker på penger og kostnader hele døgnet, og det er det jeg snakker med vennene mine om. Vi gir hverandre tips og råd, og diskuterer hvor vi kan skaffe billige ting.

Det er også slik at de i liten grad snakker om sin vanskelige økonomi med venner som ikke har dårlig råd. Enkelte av de norske informantene sier de kan snakke med noen i familien sin om økonomien, men flere sier også at familien har følt skam og liten forståelse over at de har dårlig økonomi. Det er ikke alle i familien man snakker om økonomien sin med.

Norsk mor: Jeg har noen venner som er velstående, men jeg snakker ikke mye om økonomien min til dem. De kan føle at jeg ber om hjelp.

Norsk mor: Jeg kan prate med noen i familien min om at jeg har dårlig råd. De er blitt mer forståelsesfulle med årene. De har følt skam for at jeg har stått frem i media. Familien til sønnens far skammer seg også for at jeg har dårlig økonomi, de tenker på hva andre sier.

De pakistanske og somaliske informantene uttrykker at de sjelden eller aldri prater økonomi med venner og familie. Mange uttrykker at de ikke vet noe om andres økonomi. Inntrykket jeg får er at økonomi er privat for pakistanerne og somalierne. "Hva slags økonomi andre har er ikke min sak, vi må klare oss med det vi har og så får andre klare seg med det de har". Det kan også virke som om de ikke ønsker å bry andre med sine økonomiske problemer. Mulig forklaring er at de tenker at andre har sine egne problemer, eller det er flaut å innrømme at en selv har problemer.

Somalisk mor: Jeg prater ikke med vennene mine om økonomien. De ringer ofte og vil ha meg med på kino, kafé, til byen for å handle etc. men jeg lyver og sier jeg ikke har lyst å være med, fordi jeg ikke har penger. Det er vanskelig.

På spørsmål om de synes de har mer, mindre eller like mye penger som dem de vanligvis er sammen med, svarer to av de somaliske informantene at de ikke vet hva andre har.

En av de pakistanske informantene har god kjennskap til andre familier i liknede situasjon gjennom jobben og sier: Alle tenker at de er i en spesiell situasjon, dette gjelder bare meg. De snakker ikke med andre om det. De har laget seg et ansikt utad, og kanskje sagt at de har mer penger enn det de har.

Mange av familiene sier de sjelden eller aldri har råd til å gå på kafé, spise ute, eller å gå på kino eller konsert. Dette gjelder også for familiene med pakistansk og somalisk bakgrunn. Det virker som de enda sjeldnere enn de norske møter venner ute på kafé eller restaurant. De spiser så å si aldri ute, og benytter seg enda sjeldnere enn de norske av kulturelle aktiviteter.

En pakistansk informant svarer slik på spørsmålet om hva som er forskjellen i hva norske og pakistanske familier bruker penger på: Norske familier brukere nok mer penger på restaurant og kino - kanskje restaurant en gang i uka. Norske familier kjøper røyk, alkohol, går ut og spiser og bor på hotell. Det gjør ikke pakistanske familier, de sparer penger for å reise til Pakistan på besøk.

Men informantene med bakgrunn fra Pakistan og Somalia forteller om et sterkt sosialt nettverk og samhold med eventuell familie og/eller venner fra sitt hjemland. Østberg (2003) skriver at det er vanlig at familier med opprinnelse fra Pakistan omgås familie og nære venner hyppig, i helger og ferier, og over lengre perioder. De kan for eksempel dra mange på tur sammen til en fornøylespark, som for eksempel Liseberg i Sverige, og tilbringe en hel helg sammen. Det er hovedsakelig i denne omgangskretsen de dekker sine sosiale behov, skriver Østberg. Dette medfører også en egen sosial omgangsform for barna, der de er vant med å omgås eldre familiemedlemmer eller venner og fettere, kusiner, tanter, tantebarn etc. Dette bilde stemmer med hva informantene i datamaterialet forteller. Det virker som om mange av familiene som ikke har norsk bakgrunn hovedsakelig omgås familie og slekt, eller andre med samme landbakgrunn som dem. De møtes gjerne i helger og ferier og lager mat og prater sammen. De treffes gjerne hjemme hos hverandre, og sjelden ute. For de få familiene som ikke har annen familie eller slekt i Norge, eller bare noen få, virker det som omgangskretsen er relativt liten. Man trenger ikke nødvendigvis ha mange venner for å ha et bra sosialt liv, men det handler også om å ha mulighet til å treffe andre mennesker og å ha noen å støtte seg til i vanskelige situasjoner eller perioder.

Generelt oppfatter jeg at alle familiene har et sosialt liv de er fornøyd med, og at det er en viktig positiv faktor i en utfordrende hverdag. De har venner og familie som de

får anerkjennelse av, som er deres støttespillere i en vanskelig situasjon, og de har noen å dele gleder og sorger med. Dette til tross for at de sier økonomien legger begrensninger på deres sosiale liv, i forhold til hva de kan gjøre og hvor de kan møte sine venner. Generelt synes det som familienes sosiale liv er en viktig faktor i hverdagen og at det teller positivt for livskvaliteten. Spesielt informantene med norsk bakgrunn bruker vennene sine i hverdagen. Dette er venner som er i samme situasjon som dem selv. Det virker som informantene med somalisk eller pakistansk bakgrunn i mindre grad støtter seg like direkte på sine venner. Sosialt sett virker det som de har like stor glede av sine venner som de norske informantene. De norske informantene synes i mindre grad å få hjelp av familien, selv om enkelte får noe hjelp. Familiene med pakistansk og somalisk bakgrunn synes i noe større grad å omgås eventuell familie enn de norske familiene. I tillegg til sterke familieband virker det som at familier eller individer med samme landbakgrunn til en viss grad holder sammen og støtter hverandre.

4.2.5 Hjelp og støtte fra det offentlige og frivillige organisasjoner

”De som ikke kan sørge for sitt livsopphold gjennom arbeid eller ved å gjøre gjeldende økonomiske rettigheter, har krav på økonomisk stønad. Stønadene bør ta sikte på å gjøre vedkommende selvhjulpne”

(Lov om sosiale tjenester

(Rundskriv I 1/93) Kapittel 5 § 5-1)

Norge er et velferdssamfunn. *”Velferdsordningene skal gi økonomisk og sosial trygghet slik at alle kan leve et verdig liv”* (St.meld. nr. 6 (2002-2003):6). Staten har påtatt seg ansvaret for å minstesikre en del sider ved innbyggernes liv, slik som et sted og bo, økonomisk trygghet til å overleve, tilgang til helse-, pleie- og omsorgssektoren, utdanning og barnehage. *”Frivillige organisasjoner er viktige medspillere til det offentlige i dette arbeidet”* (St.meld. nr. 6 (2002-2003):6). Staten har ikke ressurser til å dekke alle innbyggernes hjelpebehov, og satser på at en god del får hjelp av familie, venner og frivillige organisasjoner. En del frivillige organisasjoner får også statsstøtte. De aller fleste av oss trenger en eller annen form for hjelp, før eller senere i livet, fordi vi på ett eller flere områder ikke klarer oss selv. Det kan være hjelp av både offentlig og privat art. Det er perioder i livet der vi er mer sårbare og har større behov for trygghet og støtte enn ellers. Eksempler på dette kan være i studietiden, ved en skilsmisse, eller ved arbeidsledighet.

Det er enkelte av informantene som forteller at de har et anstrengt eller vanskelig forhold til sin familie, og at de ikke mottar hjelp eller støtte fra dem, eller ”ikke av betydning”, som en sier. De kan derfor ha behov for hjelp fra andre steder. Mange av

informantene er rekruttert gjennom frivillige organisasjoner og benytter seg av den hjelpen de kan få der, i større eller mindre grad. Noen har også engasjert seg og jobber for de frivillige organisasjonene. Flere sier de er fornøyd med å ha disse stedene å gå til og benytte seg av. Flere av de norske informantene forteller de benytter disse stedene mye og det virker som meget verdifulle steder for dem. Også de pakistanske informantene som benytter seg av frivillige organisasjoner synes å se dette som et positivt tiltak som er tilrettelagt for dem. Alle som benytter seg av de frivillige organisasjonene har positive tilbakemeldinger om det.

Det er imidlertid ikke alle som gir uttrykk for at de er like fornøyd med de offentlige hjelpetiltakene, spesielt sosialkontoret nevnes ofte. Det kan være ulike grunner til det. Det kan være de har blitt møtt dårlig på sosialkontoret som de sier, eller det kan hende sosialkontorets rutiner og regler som de som jobber der må forholde seg til ikke er spesielt brukervennlige i en vanskelig situasjon. Det kan i utgangspunktet kjennes ubehagelig å gå dit og be om hjelp; man føler seg stigmatisert av andre og man føler seg lite trodd på. Dette kan komme av rutine de på sosialkontoret der man til stadighet må oppgi de samme sensitive opplysningene.

Somalisk mor: Jeg følte meg som "ingenting", det føles som å "tigge" (om det å gå på sosialkontoret).

Somalisk mor: Jeg ble møtt med "plastisk vennlighet" på sosialkontoret, den var ikke reell.

Norsk mor: Møtet med sosialkontoret var ikke noe hyggelig. Det er mange som utnytter systemet, og de som virkelig trenger hjelp får en dårlig behandling.

En av de pakistanske informantene som jobber i en av de frivillige organisasjonene sier hun har god kjenneskap til hvordan pakistanere tenker og hva de gjør her i Norge. Hun har mye kontakt med ulike pakistanske familier gjennom jobben, og hun sier at noen bare gir opp og går til sosialen. De "gidder ikke jobbe", de får det de trenger på sosialen, sier hun. Hun mener det er for lett å få noe på sosialen, og det medfører at mange pakistanske familier velger enkleste utvei. Ser man bort i fra sosialkontoret, virker informantene stort sett fornøyd med sitt møte med andre offentlige kontorer, og det er flere som nevner helsestasjonen som et bra sted og som et positivt tiltak.

Pakistansk mor: Jeg har vært på helsestasjonen og synes det er veldig viktig.

Norsk mor: Helsestasjonen er bra, jeg tror de fleste synes helsestasjonen er bra.

En generell ting som går igjen i oppfatningen av det offentlige hjelpesystemet er at det er vanskelig å få informasjon om hva som er ens rettigheter og hvor man kan gå for å få den hjelpen man trenger. Det er vanskelig å finne frem i systemet.

Somalisk mor: Den generelle informasjonen man får når man kommer til Norge er for dårlig. Man får ikke opplysninger om hva som er ens rettigheter, og det burde man fått informasjon om av UDI, når man får oppholdstillatelse i Norge. Jeg har også opplevd å få dårlig informasjon fra sosialkontoret når det gjelder gjeldende regler.

Norsk mor: Generelt er støtteapparatet i Norge for dårlig. ... og det er dårlig informasjon om hvor man kan få hjelp og hva man kan få hjelp til.

Det er mange som har funnet "sine steder" i samfunnet hvor de kan få den hjelpen de trenger, mens det også er mange som uttrykker at "vi klarer oss med det vi har". Det er flere av informantene som sier det er slitsomt å slåss med systemet, slik at man ikke orker eller gidder, man klarer seg heller på egenhånd. Inntrykket jeg får av informantene er at de gjerne vil klare seg selv.

Norsk mor: Jeg ønsker å kunne klare meg selv, det går på stoltheten, jeg har ikke lyst til å gå på sosialkontoret. Jeg synes det er flaut.

Informantene som forteller de benytter seg av frivillige organisasjoner synes fornøyde, mens det er litt delte meninger om det offentlige hjelpeapparatet. Å bruke de frivillige organisasjonene tror jeg oppleves som mindre negativt av informantene. Familiene klarer seg da uten hjelp fra myndighetene og det er flere som er stolte av å ha funnet frem til en organisasjon som fungerer for dem, og det er flere av de norske som sier det er givende å kunne gjøre noe for andre. Noe har fått god hjelp fra det offentlige og noen flere av informantene sier de ikke er så fornøyd med møtet med det offentlige. Helsestasjonen er det flere som er fornøyd med. Å søke hjelp fra det offentlige ser jeg likevel som en negativ faktor på livskvaliteten, først og fremst fordi de gjerne vil klare seg selv, men også fordi det er ubehagelig, stigmatiserende og flaut.

4.2.6 Fritid og ferie

Vi bruker stadig mer tid til fritidsaktiviteter, det vil si mindre tid på husholdsarbeid og mindre tid til personlige behov²⁵. Som nevnt tidligere er kultur og fritid den tredje største utgiftsposten til den generelle husholdningen. Fritid er nesten som en institusjon å regne i det norske samfunn. Det er viktig å ha fritid for å slappe av og for å kunne drive med en hobby eller interesse som man liker. På hvilken måte kan ferie og fritid påvirke livskvaliteten? For det første så er ferie og fritid ment som tid til hvile og rekreasjon. Man skal samle krefter før en igjen starter på det man vanligvis gjør. Alle mennesker trenger hvile og forandring fra hverdagen. Mange realiserer drømmer i fritiden sin. Å reise på ferie eller å drive med noe på fritiden koster som regel penger. Har man ikke penger til å reise

²⁵ "Mer tid til fritidsaktiviteter". Tidsbruksundersøkelsen 2000, <http://www.ssb.no/emner/00/02/20/tidsbruk/art-2002-05-13-01.html>

bort i ferie blir man sittende igjen hjemme. Det blir dobbel negativ effekt; man får ikke reist bort og opplevd noe annet, og man har kanskje ingen å være sammen med for de andre er på ferie. Dette er kanskje verst for barn. De merker at andre reiser bort i skoleferier, og etter ferien så har de andre mye å fortelle om.

Informantene forteller om en lav deltakelse i ulike fritidsaktiviteter for seg selv og barna. Det er ingen av informantene som sier de driver med en spesiell fritidsaktivitet, har en hobby eller interesse som de dyrker. Det er mange av informantene som er engasjert i frivillige organisasjoner, men jeg oppfatter at de ser på dette engasjementet mer som en jobb og ikke en (fritids)interesse. Ut over dette er det ingen av de voksne som har en fritidsinteresse de driver med. Det kan også hende mange av de voksne har lite fritid i og med at de har mange barn.

Somalisk mor: Selv om man har interesser er det ikke sikkert man har penger til å dyrke dem.

Noen av barna, men likevel de færreste, deltar på organiserte fritidsaktiviteter. I de familier barna ikke deltar på vanlige fritidsaktiviteter begrunnes det ofte med at det koster penger å delta eller at de ikke har utstyr og at det koster penger.

Somalisk mor: Vi bor like ved en skøytebane - sønnen min ønsker seg skøyter. Alle de andre barna rundt her har skøyter. Jeg har ikke penger til å kjøpe skøyter til sønnen min.

Ønsket om eller savnet etter å kunne reise på ferie er noe alle informantene nevner, enten som eget ønske eller som noe barna snakker om. Det synes som at informantene ser det som normalt å ha muligheten til å reise på en ferietur i året, gjerne til utlandet, men at dette er relativt uopnåelig for mange. Det nevnes spesielt som et ønske fra barna.

Somalisk mor: Barna vil så gjerne reise på ferie, de har aldri vært på ferie før.

Somalisk mor svarer slik på spørsmålet om de har råd til å dra på ferie eller turer i helgene: Vi (hun og sønnen) har vært på en billig tur en helg. I fjor var sønnen min i Somalia. Det er lenge siden jeg har vært på ferie. Når jeg spør videre om de har noen planer for sommeren, svarer hun at hun må se om de har noen penger.

De aller fleste med innvandrerbakgrunn er opptatt av muligheten til å kunne besøke sitt opprinnelsesland. Der har de familie og venner de ser det som viktig å holde kontakten med. Det er også viktig å ha en tilknytning til kulturen i landet de kommer fra. Det er litt uklart om de ser en slik reise som "ferie", eller om de i tillegg til denne reisen også kunne tenkt seg en annen ferietur. Disse reisene gjøres ofte i forbindelse med (skole)ferie i Norge, og det er ikke uvanlig å be elevene fri fra skolen i forbindelse med reisene fordi de ønsker å være lenger borte enn skole ferien varer. For mange er det lenge siden de har vært hjemme og møtt for eksempel foreldre, besteforeldre, søsken eller annen slekt. Mange av

innvandrersfamilie sier at de prioriterer en reise til opprinnelseslandet sitt, det vil si at familien hele resten av året sparer til denne årlige turen. Enkelte forteller også at de har vært i hjemlandet sitt med lånte penger. Det virker som ganske vanlig at man kan spørre ”landsmenn” om et lån til slike reiser. Flere av de som forteller at de har lånt penger til hjemreise, forteller også at de har betalt tilbake på dette lånet over lang tid, og at det er noe de helst ikke vil gjøre igjen.

Pakistansk mor: Familien har vært i Pakistan to ganger etter at jeg kom til Norge (har bodd i Norge i fem år). Jeg er alene med barna og var nødt for å ta dem med meg. Det var dyrt. Jeg måtte låne penger av bekjente og andre fra Pakistan. Jeg har betalt tilbake lånet litt etter litt. I den pakistanske kulturen er det vanlig å hjelpe hverandre hvis det er nødvendig (med henspeiling på økonomi til hjemreise til sitt opprinnelsesland).

Pakistansk mor: Jeg vil så gjerne reise til Pakistan. Mitt høyeste ønske er å se mamma en gang til før hun dør, men vi har ikke penger til å dra, og klarer ikke å spare penger til reisen. Jeg har bodd i Norge mange år og har bare vært tilbake i Pakistan en gang siden jeg kom hit. Den gangen lånte jeg penger av en venninne til hjemreisen, men jeg vil ikke låne penger en gang til, det var vanskelig å betale lånet tilbake.

Somalisk mor: Det er over fem år siden jeg har vært hjemme og besøkt familien. Det er ikke lenge siden sønnen min var i Somalia.

Når det gjelder fritidssituasjonen er det mangel på penger til å dra på ferie som synes som det største problemet. At familiene har en relativt lav deltakelse på organiserte fritidsaktiviteter, spesielt barna, nevnes i mindre grad. Hvorfor er det vanskelig å si noen om; kanskje ser de det som lite nyttig å klage over det de ikke kan få, da oppleves situasjonen kanskje bare som verre, og de kan likevel gjøre andre ting på fritiden som ikke koster penger. Barna har lekekamerater som de leker med hjemme hos hverandre eller ute i gata. De sparker fotball selv om de ikke spiller for en organisert klubb. Men å reise på ferie kan de ikke kompensere for i samme grad. Familiene med bakgrunn fra Pakistan er enten opptatt av at de ikke har penger slik at de klarer å spare til en tur til Pakistan, eller de sparer hele året for å råd til en tur til Pakistan i året. Familiene fra Somalia er mindre opptatt av å kunne reise til Somalia, men savnet av ferie nevnes ofte av informantene. At informantene med bakgrunn fra Somalia i mindre grad enn de med bakgrunn fra Pakistan nevner å kunne reise til hjemlandet kan for eksempel komme av at det er uroligheter i Somalia, at de kanskje er kommet som flyktninger og ikke har et sted å dra til eller at de ikke har noen å besøke.

Det oppleves vondt for foreldrene å ikke kunne tilby barna sine å dra på ferie, og det er et sterkt savn for mange av de voksne ikke å kunne reise til sitt opprinnelsesland for å besøke slekt og venner. Foreldrene gir uttrykk for at savnet etter å kunne dra på ferie opptar barna mye. Jeg oppfatter at lav mulighet til deltakelse i organiserte aktiviteter og

ikke minst muligheten til å kunne reise på ferie, påvirker livskvaliteten deres negativt. Informantene synes å oppfatte det slik at alle andre har råd til å reise på ferie, mens de ikke har penger til det.

4.2.7 Velvære og stressrelatert helse

Sunnhet og velvære er blitt noe vi dyrker i dagens samfunn, men det å ha tid og penger til å bruke på seg selv er et gode som ikke er alle forunt. God helse kan være utslagsgivende i hverdagen. Det kan være årsaken til at man klarer seg gjennom tøffe perioder i livet, og helsemessige plager kan være det som forringer livskvaliteten. Helse som har innvirkning på dagliglivet i negativ forstand vil kunne påvirke livskvaliteten til mennesker. God helse er viktig. Dårlig helse, spesielt hvis det er vedvarende over tid eller kronisk, kan gi store negative konsekvenser for individets og familiens daglige liv. Helse er en faktor som ofte påvirker folks økonomi. Dårlig helse som gjør at man er avhengig av behandling og medisiner koster penger, og det kan medføre at man av og til ikke kan ha en ordinær jobb. Det får konsekvenser for økonomien.

For noen av informantene påvirker økonomien helsen direkte. De har ikke råd til den behandlingen de hadde trengt og/eller ønsker seg. Et par av de norske informantene sier de sliter med angst og depresjon, og at det påvirker hverdagen negativt. Det gjør en ellers vanskelig hverdag ekstra tung.

Flere av de norske informantene nevner også tannhelse. Det er dyrt å gå til tannlegen, og de sier de vet det er noe mange ikke tar seg råd til. En påpeker at dårlig tannhelse kan gå ut over annen helse.

Norsk mor: *Jeg sliter med depresjoner, angst og bekkenløsning etter fødselen. Jeg vil gjerne prøve alternativ behandling, men det dekkes ikke av det offentlige trygdesystemet, og jeg har ikke råd til å betale for det selv.*

Det er en del av informantene som sier de prioriterer det som er sunt, til tross for at det koster mer, fordi de ser god helse som viktig, spesielt for barna. De prioriterer sunn mat til barna sine.

Flere av informantene sier de er opptatt av kostholdet til barna, de sparer ikke på mat til barna, de er i en viktig fase av livet der de trenger sunn og god mat.

Den dårlige økonomien har også konsekvenser for informantenes psykiske velvære. Flere av informantene forteller om daglige bekymringer og stress i hverdagen, fordi økonomien er stram og ofte ikke strekker til. De sier de tenker økonomi og penger hele tiden. De må tenke igjennom hver krone de bruker, og også være langsiktige i tenkningen sin. De må sette av penger til regninger de vet kommer eller for eksempel hvis de vet et av barna snart trenger nye sko. De har aldri fri for den økonomiske planleggingen, og verst er det

selvfølgelig i de periodene det ikke går rundt. Flere av de norske informantene som for det meste omgås likesinnede, sier det er slitsomt å hele tiden snakke om økonomi, selv om det er fint å få gode råd og tips fra andre. Det er slitsomt hele tiden å gå rundt med dårlig samvittighet for de pengene man bruker, eller fordi man vet man kunne fått de matvarene litt billigere hvis hun bare hadde satt seg på bussen og dratt et annet sted og handlet der. Det er et evig mentalt stress. En av informantene forteller også at det er tungt å slåss med systemet (det offentlige hjelpeapparatet) hele tiden, all energi går med til det. Hun sier det er en uforutsigbar situasjon å være avhengig av hjelpeapparatet, og det tar på i lengden, man blir sliten av å måtte forsvare seg hele tiden.

Flere av informantene påpeker hvor vondt det er å ikke kunne gi barna det de trenger og ønsker seg. Det skaper skyldfølelse og dårlig samvittighet for de voksne. Flere sier de er opptatt av at barna deres skal ha det andre har, når det gjelder klær og leker. En informant sier det går ut over barnas selvtillit at de ikke kan få det andre barn har. Barna kan også få dårlig samvittighet når de ønsker seg eller trenger ting foreldrene ikke har økonomi til å skaffe. Det gjør ekstra vondt for de voksne at barna skjønner at de har dårlig råd, og at de bekymrer seg for økonomien.

Pakistansk mor: Jeg har overhørt de tre eldste barna diskuterer på rommet sitt, om de skal spørre om å få ting eller ikke. De sier: "skal vi spørre om det eller ikke, det er dyrt, mamma har ikke mye penger". De (barna) er ikke store nok til å sitte og diskutere økonomi, det skal ikke være noe som bekymrer dem i den alderen.

Pakistansk mor: Sønnen min viser meg stadig reklameblader som kommer på døra og i posten, bilder av sykler som har så og så mange gir etc., "det har ikke min", sier han. Jeg skjønner at han ønsker seg sykkel, men han tør ikke be om den, og jeg har ikke penger til å kjøpe den.

Enkelte av de norske informantene forteller at de blir sett ned på av familie og venner fordi de har lite penger, eller at familien og/eller venner er flau over dem. Flere forteller de synes det er flaut, ubehagelig og lite hyggelig å gå til sosialkontoret, for å be om hjelp. Dette er en ekstra belastning i tillegg til andre økonomiske bekymringer. Det går på selvfølelsen løs.

En av informantene er i en særstilling når det gjelder helse. Både hennes egen og andre familiemedlemmers helse preger hele familiens hverdag. Informante snakker dårlig norsk, hun har aldri hatt mulighet til å gå på norskkurs fordi hun ikke har hatt barnepass, og det kan gjøre det vanskelig for henne å finne frem i systemet for å få hjelp. Familien får en god del offentlig hjelp, men helseaspektet har stor betydning for familiens hverdag og trolig livskvalitet.

Det er de mentale påkjenningene og det psykiske stresset som er de gjennomgående problemene for familiene. De har stadige økonomiske bekymringer og en uforutsigbar økonomisk hverdag gjør det vanskelig å planlegge langsiktig. Det er nettopp langsiktig planlegging som må til for å klare å få det til å gå rundt økonomisk. Jeg oppfatter generelt at de evige bekymringene påvirker livskvaliteten til foreldrene i negativ retning.

4.3 Faktorer som påvirker livskvaliteten i positiv retning

Over har vi sett at dårlig økonomi påvirker livskvaliteten til familiene på forskjellige måter. Det er ikke slik at alle faktorene oppfattes som negative av alle familiene, og det kan hende det er andre faktorer som påvirker familienes livskvalitet positivt. Det er ikke mulig å her skulle nevne alle faktorer som teller positivt eller negativt for individers livskvalitet. Det er sannsynligvis mange faktorer som ikke er synlige i datamaterialet som teller positivt for livskvaliteten, men det kan også være andre faktorer som teller negativt for livskvaliteten. Under skal jeg nevne noen faktorer som kan påvirke livskvaliteten positivt, men som ikke kommer så tydelig frem i forhold til de konstruerte indikatorene.

Å få barn er et av livets store under. For mange er det å kunne oppdra, gi omsorg, og være sammen med barn en av de mest meningsfylte tingene i livet. Vi ser under at å ha barn trekker livskvaliteten i positiv retning for flere av informantene, i en ellers vanskelig hverdag.

Norsk mor: Tanken på å ta livet mitt har vært der mange ganger, men at jeg har barn har holdt meg fra det.

Norsk mor: Jeg glemmer de fleste problemer når jeg er sammen med sønnen min, men når han sover begynner jeg å tenke på regninger.

Norsk mor: Jeg ser sønnen min som er positivt element, ikke et hinder for å få til det jeg vil.

Mange mennesker finner meningen med livet gjennom en religion, tro eller ideologi. Kanskje følger de spesielle leveregler eller det gir trøst og forståelse i en slitsom hverdag. Flere av de somaliske informantene uttrykker at de ikke kan si noe om fremtiden, det er det bare gud som vet. Det er også slik at kultur på flere måter kan påvirke opplevd livskvalitet. Muslimske jenters ære skal voktes, de skal ikke være i samme rom som gutter eller menn utenom sin familie. De har derfor en begrenset arena i samfunnet å bevege seg på. Det uttrykkes fra flere muslimske informanter at deres døtre *ikke liker* å være ute etter skoletid, og at de *ikke vil* delta i organiserte fritidsaktiviteter. Det er mulig de ikke vil eller ikke liker å være ute og delta på ulike aktiviteter, men det kan også ses i en kulturell sammenheng. De vil ikke eller de liker ikke, fordi de vet de ikke får lov eller kan.

Mange av informantene forteller om områder i livet de synes er vanskelige, men at de i det store og hele føler at de har det bra. På spørsmål om hvordan de synes familien generelt sett har det, er det flere som svarer at de synes de har det ganske bra. På spørsmål om hvordan de ser på fremtiden, sier nesten alle at de ser lyst på fremtiden, de ser dette som en forbigående periode, de tror ting kommer til å bli bedre. Informantene tror også at barna ser lyst på fremtiden sin. Foreldrene ser i hvert fall lyst på fremtiden til barna. Hvorfor det? Ser man på punkt for punkt kan det se ut som om de har det vanskelig, men samlet sett er det også flere positive faktorer i alle familiene. Grunnen til at mange svarer de generelt sett har det greit, kan være at det er andre faktorer, som ikke kommer frem i materialet her som veier opp for de jeg her har sett på. Det kan også hende det har noe med hvordan man uttrykke seg og hva man uttrykker til hvem, og i hvilken sammenheng. Et eksempel er de informantene som når de intervjues sier de ikke har dårlig økonomi, til tross for at de er vervet på bakgrunn av nettopp selvvurdert dårlig økonomi²⁶. Det kan også hende at de ikke vil klage, eller at de ikke vil fremstille seg selv og familien sin i et dårlig lys. Kanskje er det vanskelig å si direkte til oss at de ikke har det bra. De har fortalt om flere vanskelige situasjoner underveis i intervjuet, men det er enkeltepisoder eller bare små biter i hverdagen. Når vi spør hvordan de har det generelt sett og hvordan de tror barna har det, kan det oppfattes som frasene: "Hvordan står det til?" "Hvordan har du det?". Det er høflighetsfraser i det norske språk og svaret er: "Jo, takk bare bra". Det er ikke meningen at man skal svare annet enn bra på disse spørsmålene. Det er kun til nære venner eller familie og profesjonelle man svare man ikke har det bra. Det er heller ikke uvanlig at man pynter litt på sannheten. Det er kun sjelden man fremstiller ting som verre enn de er. Enkelte utsagn tyder på at informantene her ikke overdriver hvor ille de har det.

Norsk mor: "Jeg sitter ikke og syter..."

Norsk mor: Jeg har bestemt meg for ikke å fremstå som et offer.

Mange av informantene sier de ser sin situasjon som midlertidig, og har tro på at de skal komme seg ut av det som nå er vanskelig. Det store flertallet sier de ser lyst på fremtiden, og de sier også at de tror barna ser lyst på fremtiden. Noen av informantene med innvandrerbakgrunn sier de ikke vet noe om sin fremtid, det er det bare gud som vet. Det er mange som har konkrete planer for fremtiden til seg og sine familier, men jeg tror også at de som ikke har en konkret plan for fremtiden tenker at dette er en (foreløpig)situasjon vi(familien) skal klare å komme oss ut av. Det er dermed rimelig å tro at det finnes faktorer

²⁶ Hvorfor noen av informantene sier de har grei økonomi under intervjuet, når det i utgangspunktet var spurt etter familier med dårlig økonomi, vet jeg ikke. Kanskje er det vanskelig å si at de har det vanskelig økonomisk når de sitter der ansikt til ansikt med oss under intervjuet, eller det har oppstått en misforståelse når de har rekruttert seg til å delta. Alle familiene har hatt dårlig økonomi, kanskje de trodde det var nok.

som teller positivt for livskvaliteten til informantene og deres familier, som ikke er kommet fram i intervjuene, og som på generelt spørsmål vil utjevne for flere av de negative faktorene vi har sett over.

4.4 Hvilke konsekvenser har dårlig økonomi for familienes livskvalitet?

Når jeg nå skal oppsummere hvilke konsekvenser dårlig økonomi har for familiene og deres opplevde livskvalitet, må jeg først understreke at familiene er heterogene. Det er fjorten ulike familier som har veldig forskjellig bakgrunn, og det er flere grunner til at de har havnet i den økonomiske situasjonen de er. Dette stemmer med det bildet Tvetene (2001) og Underlid (2003) finner, de som har lav inntekt er en sammensatt gruppe. Samtidig har familiene alle de kjennetegnene som øker sannsynligheten for at de skal havne i kategorien fattig. Det er aleneforeldre, familiene har mange barn, familiene har bakgrunn fra ikke-vestlig land, og de har en lav tilknytning til arbeidslivet.

Ut fra analysen over kan jeg ikke si om familiene har god eller dårlig livskvalitet, men jeg konkluderer med at deres dårlige økonomi får en del negative konsekvenser for familiene i hverdagen. Det er to faktorer som utpeker seg: det mentale stresset det medfører og færre muligheter for deltakelse på fritidsaktiviteter. I det mentale stresset inngår både bekymringene om hvordan man skal håndtere hverdagen, opplevelsene av hvordan andre ser på dem, og hvordan de ser på seg selv. Dette mentale stresset påvirker nok foreldrene i større grad enn barna, men barna synes ikke uberørt av det mentale eller fysiske stresset som følger av å ha dårlig økonomi. Barna sammenlikner seg også med andre barn, og opplever at de ikke får alt det andre får og ikke kan delta der andre deltar. Noen foreldre prater også åpent om økonomien sin til barna, slik at barna er klar over familiens økonomiske situasjon. Familienes opplevelser av reduserte muligheter til deltakelse i fritidsaktiviteter og til å reise på ferie, er fremtredende. Spesielt kanskje hos barna, men også hos foreldrene. De har en lav deltakelse når det gjelder organiserte fritidsaktiviteter, og de har liten eller ingen økonomisk mulighet til å dra på ferie. Det kan være vanskelig for barna å forstå eller innse at familien ikke har penger til utstyr, inngangspenger eller kontingent til ulike aktiviteter, men det er også vondt for foreldrene å ikke ha penger, slik at barna kan delta. Denne faktoren påvirker også det sosiale livet til familiene i form av manglende deltakelse på arenaer hvor andre mennesker er. De andre faktorene som er diskutert i analysen er ikke uten effekt på livskvaliteten, men de er ikke så like for alle familiene som de to ovennevnte.

Det er mange faktorer som skal veies opp mot hverandre, og ut i fra data har jeg ikke full informasjon om alle faktorer. Det er også grunn til å tro ut i fra hva Tvetene og

Höeck finner, at familiene benytter seg av strategier for å mestre hverdagen, og at det teller positivt for livskvaliteten. Dette skal jeg se nærmere på i neste kapittel. Det er grunn til å tro at flere av de norske informantene føler mestring og kontroll over eget liv ved å ha engasjert seg så sterkt som de har i de ulike organisasjonene. De føler at deres stemme blir hørt, og det er viktig for selvtilliten. Dette kan være en mulig forklaring på at flere informanter sier de stort sett har det bra, selv om det kan oppfattes som motstridende i forhold til de mange vanskelige situasjonene som er beskrevet over. Jeg opplever at familiene håndterer en utfordrende hverdag rimelig bra. De har fokus rettet fremover og ser lyst på fremtiden. De har tro på at de skal klare å få en bedre økonomisk situasjon.

Kapittel 5: Strategier for å mestre hverdagen

Norsk mor: Man blir veldig ressurssterk av å ha det slik (ha en vanskelig økonomi), man må finne løsninger.

Norsk mor: Jeg har ikke noe valg, jeg må klare meg. Selv om jeg er døende må jeg hente sønnen min i barnehagen, selv om jeg er syk må jeg lage mat til sønnen min.

Utsagnene over er dekkende for hvordan jeg oppfatter mange av foreldrene og deres utfordrende hverdag. Familiene får til mye og mange av informantene virker ressurssterke. Familiene finner løsninger og håndterer problemer som dukker opp.

For å se på hvordan familiene håndterer stress og utfordringer i hverdagen, må man ifølge Höeck (2002) først undersøke om de i det hele tatt opplever stress og at de har utfordringer. Deretter kan man se på hva slags stress og utfordringer de møter. I kapittelet over har vi nettopp sett at familiene har en utfordrende hverdag. Familiene har det til tider vanskelig nok med å skaffe det aller nødvendigste, og i tillegg prøver de å få pengene til å strekke til ut over dette. Alle familiene opplever sin situasjon forskjellig og det er ulike ting de synes er vanskelig, men for alle medfører økonomien utfordringer de må håndtere.

Mange av familiene består av aleneforeldre. De har det kanskje ekstra vanskelig, og er sårbare fordi de er alene om den daglige omsorgen for barna. De som har en ektefelle eller samboer har en annen voksen å støtte seg til. Det vil ikke si at disse familiene ikke har utfordringer, de må like fullt skaffe mat på bordet, klær, penger til husleie og strøm, og sørge for at familien fungerer i hverdagen. Deres fordel er kanskje at de er mindre sårbare ved for eksempel sykdom, og at de har en partner de kan diskutere med og støtte seg til i vanskelige situasjoner. Å ha eldre barn i familien kan kanskje også være til hjelp. De er mer selvstendige, og de kan ta ansvar og hjelpe til i huset med barnepass, handling etc. På den annen side så krever eldre barn mer av klær, utstyr og aktiviteter som de ønsker å delta på, som igjen krever (økonomiske) ressurser av foreldrene. Det er flere av informantene som påpeker at de gruer seg til barna blir eldre og får flere behov. Hvilke strategier bruker så familiene for å mestre sin hverdag?

5.1 Familiens strategier

Som beskrevet i teorikapittelet vil jeg her se etter problemorienterte og emosjonsorienterte strategier for mestring. De problemorienterte strategiene er mer aktive håndtering av konkrete utfordringer eller vansker, mens de emosjonsorienterte strategiene er mer passive mentale håndtering av stress og forventninger. Det kan være tanker som demper forventninger man har eller det kan være positive tanker som bedrer humøret og gjør situasjoner lettere. Først de problemorienterte strategiene.

Å benytte seg av de frivillige organisasjonene er en strategi mange av informantene har, enten de bruker stedets tilbud, de engasjerer seg aktivt i organisasjonen eller som et sted for sosial omgang med andre mennesker som er i samme situasjon som dem selv. De ulike organisasjonene har ulike tilbud: det kan være grupper som retter seg mot spesielle behov – korangruppe – barnepass, billig mat, gratis mat, gratis/billig klær, leker, utstyr, artikler, (juridiske) råd, praktisk hjelp av ulikt slag, og så videre. Det er de pakistanske og norske informantene og deres familier som benytter seg av frivillige organisasjoner. Kanskje ikke så overraskende siden de er rekruttert gjennom de frivillige organisasjonene. De somaliske informantene nevner ikke frivillige organisasjoner, så jeg vet ikke om de benytter seg av slike.

Flere av de norske informantene har engasjert seg i de ulike organisasjonene. Dette innebærer at de jobber for saker de brenner for, og de utretter noe for andre. De hjelper andre, det gir dem følelsen av å være til nytte og at de gjør noe meningsfullt. Gjennom sitt engasjement får de også mulighet til føle kontroll over eget liv og at de har innflytelse; flere av organisasjonene deltar i den politiske debatten. Noen av de norske informantene har stått frem i media og frontet en sak de brenner for. Ved å engasjere seg oppdateres de også på aktuell informasjon i form av rettigheter, endringer i lovverket og så videre. De som har engasjert seg og de som benytter seg av tilbudet til organisasjonene opparbeider seg også et nettverk av venner og bekjente. Å engasjere seg (for andre) kan også være en strategi for å ta fokuset bort fra seg selv og sine problemer. Det er lettere å forholde seg til andres problemer enn sine egne.

De frivillige organisasjonene er møteplasser for likesinnede og et sted man kan dekke et sosialt behov. Det er steder brukerne kan føle tilhørighet, et holdepunkt hvor de kan søke hjelp ved behov. Det er mange som bruker stedene til å møte andre i samme situasjon for å få råd og tips. Når de er sammen med likesinnede slipper de å skjule at de har lite penger, og de slipper å forklare seg. De møtes på steder det er billig eller gratis å være. Det kan være godt å møte mennesker som forstår ens situasjon, og det kan det ses som en strategi for å unngå vanskelige situasjoner. Flere sier eksplisitt at de søker mot likesinnede og har med tiden beveget seg bort fra mennesker og situasjoner som har med penger å gjøre, hvor de må forklare og forsvare seg. En liknende taktikk er å unngå å prate med andre om sin vanskelige økonomi. De norske informantene sier de prater mye økonomi med likesinnede, og mindre eller lite/ikke noe med familie og andre venner. I intervjuene virker det som de pakistanske og somaliske informantene sjelden prater om økonomi med andre. Enten så sier de eksplisitt at de ikke prater med økonomi med andre, eller de sier de ikke vet noe om andres økonomi eller situasjon. For dem virker det mer

som en strategi for ikke å komme i forlegenhet eller sette andre i forlegenhet eller en vanskelig situasjon. Jamfør det den ene pakistanske informantene sa om at mange har laget seg et ansikt utad, og kanskje har man sagt at man har mer penger enn det man har.

Familiene bruker også offentlige kontorer og det tilbudet det offentlige gir. Alle familiene har vært på sosialkontoret en gang og søkt om hjelp, selv om de fleste sier det er noe de gjerne vil unngå i fremtiden. De vil gjerne klare seg selv, og de sier det er ubehagelig og lite hyggelig å gå dit. Flere av familiene har eller har hatt kontakt med trygdekontoret og aetat. Flere av mødrene med yngre barn nevner helsestasjonen som et bra og viktig tilbud, og et par informanter snakker om barnevernet. Disse stedene sier informantene de har bedre erfaring med. Det kan komme av måten man søker hjelp på stedene og hva slags hjelp man søker på de ulike stedene. De andre strategiene familiene bruker er av mer privat art. En del har annen familie og venner de kan få hjelp av, som er nærmere beskrevet i avsnittet om indikatoren "Det sosiale liv". Men flere sier også at de ikke får hjelp av familie og venner. Hjelpen fra familie og venner består av barnepass, de får/bytter/låner/kjøper billige artikler, klær, utstyr, og noen få sier de har fått økonomisk hjelp i form av lån eller gaver.

Alle familiene sier de handler på tilbud. Familiene sier generelt at innkjøpene består av billige varer eller tilbudsvare. Når de er sammen med likesinnede gir de hverandre råd og tips om hvor de kan skaffe billige ting, eller hvis noen har kommet over nyttige løsninger på problemer. Flere av informantene sier de av og til reiser langt for å handle billige ting. Familiens hverdag består av prioriteringer og ofte langsiktig planlegging. De prioriterer først og fremst nødvendige ting, som bolig mat og klær. Alle familiene sier barna prioriteres før foreldrene.

Pakistansk mor: Jeg husker den gangen jeg bare hadde 10 kroner i lomma og to barn hjemme. Jeg kjøpte en liter melk, tynnet den ut med to tredeler vann, og kokte middag til barna mine. Jeg skaffet meg en jobb og en halv månedslønn på forskudd. Den måneden betalte jeg ingen regninger, telefonen ble stengt av og jeg brukte bare penger til mat.

Flere av foreldrene prøver å beskytte barna sine mot negative opplevelser og bekymringer fordi familien har lite penger. Det prioriteres taktisk i forhold til hva de tror er bra for barna på lang sikt. Blant annet sunn mat og positive opplevelser prioriteres av flere, selv om det koster litt ekstra.

Norsk mor: Jeg har prioritert de positive opplevelsene for datteren min, gjennom musikk og kino en gang i blant, selv om jeg visste pengene ville være brukt opp mot slutten av måneden.

Pakistansk mor: Jeg sparer ikke på maten, mat til barna er viktig.

Norsk mor: Jeg prioriterer sunn mat og sko til sønnen. Jeg kompromisser ikke på sko, jeg har hørt at det er viktig med gode sko.

Det er flere som ser det som viktig at barna kan være med på alle aktiviteter i regi av skolen selv om det koster penger, og de er nøye med å markere viktige dager eller høytider som fødselsdager eller jul. De sparer heller andre steder for å få til dette, og ser det som investeringer for fremtiden. Foreldrene prøver også å kompensere for det de ikke har råd til i forhold til barna. En forteller at de ikke har råd til å reise på ferie, men at de drar på utflukter med båtene ut til øyer i Oslofjorden og griller og bader, eller de drar på løkka og sparker fotball hele familien. Familiene planlegger langsiktig og er i forkant av behov de vet vil dukke opp. En informant sier hun for eksempel ber om å få kjøpe brukt sportsutstyr billig av venninner når eldre barn har vokst fra for eksempel en sykkel. En annen forteller hun bytter, får, låner og gir bort klær, leker og utstyr med venner og bekjente. En annen igjen forteller hun har mange ting fra loppemarked. En somalisk far forteller han ringer og ber om en nedbetalingsordning eller en betalingsutsettelse med en gang han skjønner han ikke klarer å betale regningene sine, isteden for å la dem ligge.

Flere av informantene med innvandrerbakgrunn sier de har lånt penger av venner eller bekjente i det pakistanske/somaliske miljøet til hjemreise, når de ikke har hatt penger selv og ikke har klart å spare på egenhånd. Dette virker som en vanlig måte å løse problemet med penger til hjemreise for informantene som ikke har norsk bakgrunn. Familie eller personer fra samme land hjelper hverandre, de skjønner hvor viktig det kan være å få til en hjemreise. Hjemreise for de pakistanske og somaliske foreldrene kan også være en strategi for å ta bort en del bekymringer og savn de har. Kanskje bekymrer de seg for andre familiemedlemmer og venner som er langt borte, eller de savner nære personer de sjelden ser og prater med. Eller det kan være savn av mat, lukt, klær, steder – kultur. En informant sier hjemreiser er en måte å opprettholde forbindelsen med sin kultur på.

Familiene bruker færre emosjonsorienterte strategier, i hvert fall kommer det færre frem gjennom intervjuene. En hyppig brukt strategi er å tenke positivt. Som informantene sier: ”det hjelper ikke å være pessimistisk”. De ser lyst på sin egen og barnas fremtid. De sier de tror økonomien vil bedre seg, og holder kanskje ut så bra som de gjør fordi de tenker på sin situasjon som midlertidig. Flere informanter ser fremover, og har klare ønsker og mål for fremtiden. De jobber mot noe. Familiene ser også på det de klarer, det de får til og det de har, i stedet for å tenke på det de ikke har eller ikke får til.

Somalisk mor: Vi klarer oss uten, vi klarer oss med det vi har (om sports- og fritidsutstyr).

Pakistansk mor: Jeg klarer meg med lite.

En av de norske informantene kommer gjennom hele intervjuet med utsagn som: ”jeg klarer det jeg vil”, ”jeg lar meg ikke knekke”, ”jeg er ikke et offer”, ”jeg jobber hardt for det jeg vil oppnå”, ” jeg kan selv velge hva slags liv jeg vil leve”. I en vanskelig situasjon har hun hele tiden fokus fremover. Hun ser på mulighetene, og har fått til mye. Hun virker veldig ressurssterk.

Enkelte av informantene sammenlikner seg med andre, og sier at det er andre som har det verre enn oss. Vi har det ikke så ille, de har det verre. Andre fokuserer kun på seg selv og ikke hva andre har eller får til. Flere av de somaliske informantene sier de ikke vet noe om andres situasjon, og hvordan de har det. Jeg oppfatter det både som at de ikke vil beklage seg til andre, kanskje at det ikke er andres problem, og at de ikke ser at det hjelper å sammenlikne seg med andre i form av: vi har det vi har og må klare oss med det, andre har det de har. En norsk informant sier det er skjebnen som har gjort at hun har den økonomien hun har. Dette kan sammenliknes med de somaliske informantene som svarer at bare gud kan vite noen om fremtiden. Fremtiden er ikke opp til dem, det er ikke de selv som har ansvaret eller muligheten til å gjøre noe med situasjonen. Om dette er en måte å uttrykke seg på eller om det har et større meningsinnhold for informantene vil være av interesse for eventuelle personer som skal hjelpe familiene.

Jeg vil hevde at alle familiene bruker strategier i hverdagen. Familiene er forskjellige men de benytter seg av mange av de samme strategiene. Mange av familiene benytter seg som sagt at frivillige organisasjoner, men det er gjennom organisasjonene de er vervet, så det er ikke så rart. De somaliske informantene sier ikke at de benytter seg av frivillige organisasjoner. Dette kan være tilfeldig da de pakistanske og norske informantene er rekruttert gjennom frivillige organisasjoner, men ikke de somaliske informantene. Et utsagn fra en av de norske informantene kan også tyde på at innvandrere ikke i samme grad benytter seg av frivillige organisasjoner, i hvert fall ikke de hun har besøkt. Mulige årsaker til dette kan være at de ikke finner frem til organisasjonene, vet de i det hele tatt at de kan lete etter frivillige organisasjoner, eller har de kun kjennskap til det offentlige hjelpeapparatet? Språket kan også være et problem. Det er flere av informantene som ikke prater norsk og flere bare litt norsk, og det gjør det vanskelig å finne frem og å bruke stedene. Det offentlige hjelpeapparatet kjenner alle til og har brukt.

Alle familiene handler på tilbud og må gjøre prioriteringer. Det er aktive og nødvendige strategier med en stram økonomi. Alle familiene prioriterer også barna, som kanskje kan ses som et universelt instinkt.

En tilsynelatende forskjell i strategibruk mellom norske og de andre informantene er hvorvidt de prater om økonomien sin eller ikke. De norske har funnet likesinnede de

diskuterer og prater med om sine vansker. De pakistanske og somaliske virker det som i mindre grad prater om økonomien sin til noen, også når det gjelder familie. Det kan være tilfeldig ved at mange av de norske informantene er fra delvis samme miljø og det er en praksis som benyttes i det miljøet, men det kan også hende det er kulturelt; at de med innvandrerbakgrunn for eksempel er mer stolte og har en kultur som sier at man ikke skal innrømme at man har det vanskelig. Når det gjelder de emosjonsorienterte strategiene for mestring så tenker alle positivt og ser lyst på fremtiden. Det er mange som ser på sin situasjon som midlertidig, implisitt vi skal få det bedre. Det er i hovedsak de somaliske informantene som kun fokuserer på seg selv og ikke ser på hva andre har eller hva andre får til. Det er også somaliske informanter som refererer til gud i forhold til spørsmål om fremtiden. Kanskje er de somaliske informantene mer religiøse, eller de er mindre vant til å ha innflytelse over egen situasjon.

5.2 Har familienes strategier i hverdagen en positiv effekt på livskvaliteten?

Familiene møter utfordringer i hverdagen som følge av en dårlig økonomi, men i det store og det hele så håndterer de sin hverdag godt. De benytter seg av mange ulike strategier i hverdagen, og de fleste er det jeg i starten kalte problemorienterte. Det kommer kanskje av at økonomien skaper utfordringer og vansker i hverdagen som familiene ikke kommer unna og som de må finne løsninger på. Det hjelper ikke å sette seg ned og tenke at det ordner seg, eller jeg klarer meg. De må handle for å få hverdagen til å gå rundt. De må ha mat, de må finne penger til klær til barna, etc. Det virker som mange av strategiene gir foreldrene følelsen av at de mestrer noe i hverdagen og at de tar tak i sine liv. Mitt inntrykk er at strategiene familiene bruker påvirker livskvaliteten positivt. Strategiene veier opp for noen av de negative konsekvensene dårlig økonomi får for familiene i hverdagen.

Kapittel 6: Barna og livskvalitet

”Barn som er utsatt for økonomisk og sosial nød har imidlertid et særlig krav på beskyttelse fra storsamfunnet. Det er ikke minst viktig for å hindre at sosial utstøting og fattigdom går i arv”

(St.meld. nr.6 (2002-2003):6)

I dette kapittelet vil jeg se spesielt på barnas situasjon i familiene. Hvilke konsekvenser har familiens økonomi for barnas hverdag, og får økonomien følger for barnas livskvalitet? De fire indikatorene som gjelder for barna er: (1) Familiesituasjon og barnas økonomi, (2) Trivsel og deltakelse i barnehage og på skolen, (3) Barnas sosiale liv og (4) Barnas fritid.

6.1 Indikatorene

6.1.1 Familiesituasjon og barnas økonomi

Familienes generelle situasjon varierer mye. En god del av barna bor ikke sammen med far til daglig, men så å si alle har jevnlig kontakt med far. Unntaket er hvor far bor langt unna. Omtrent halvparten av familiene har fire barn eller flere, som vil si at barna i disse familiene bor sammen med (mange) søsken. Det gir dem en fordel ved at barna kan leke med hverandre, men det kan også bli trangt om plassen og det er mange det skal deles på. Seks av barna er enebarn. Ett av barna er syk, resten er friske. I denne familien preges nok hverdagen av datterens sykdom; hun trenger mye stell og det er vanskelig for mor å komme fra. Denne familien får en god del hjelp fra det offentlige. I en av de andre familiene har mor vært en del syk; hun har vært mye inn og ut av sykehuset etter at familien kom til Norge. Det har til tider vært vanskelig for far å finne barnevakt, og barna har vært med til sykehuset. Det kan tenkes at dette har vært vanskelig for foreldrene og barna i familien i en etableringsfase i et nytt land. Det er et par mødre som sier de har slitt/sliter med depresjon og angst, om dette har innvirkning på barnas hverdag vites ikke, men det er ikke utenkelig.

En del av familiene bor, som vi tidligere har sett trangt, og dette merker selvfølgelig også barna. Det er ikke sikkert de synes det er så ille å dele rom med andre søsken, men de vil merke et eventuelt stressnivå i familien fordi det er trangt om plassen.

Somalisk mor: Jeg bodde sammen med faren til barna i to og et halvt år, men så flyttet han. Det var så trangt og mye bråk - det ble mye kjefting (mor og fem barn bor i en 5-roms blokkleilighet). De har en stor stue de bruker til kjøkken, ett soverom som de bruker til stue og resten av rommene bruker de til soverom.

Ingen av foreldrene sier at barna klager over at de bor trangt, men det er mulig barna ville sagt noe annet hvis de ble spurt. En del av foreldrene som bor i en ettroms leilighet sier de gjerne ville hatt et ekstra soverom til barnet. Disse barna er unge, og det er ikke sikkert det gjør noe for dem ennå, å sove i samme rom som mor. Det er mulig dette er bekymringer foreldrene har og ikke noe som plager barna. Foreldrene sier ikke at barna sier det plager dem. Enkelte informanter sier de bor i et område som ikke er egnet for barn, fordi det er trafikkert, narkomane i strøket eller langt til lekeplass. Om dette er noe som plager barna vites ikke. Barn er tilpasningsdyktige, hvis det er et miljø de alltid har bodd i er det ikke sikkert de ser det som et problem. Kanskje er dette heller foreldrenes bekymringer fordi de ser at miljøet ikke er ideelt. Alle disse eksemplene over, som skisseres som problemer av foreldrene, nevnes ikke som noe barna uttrykker misnøye over. En av familiene har flyttet mye i datterens oppvekst, også lange strekninger. Mor sier at mange av leilighetene og stedene de har bodd har vært lite egnet for barn. Mor synes det er vanskelig å prate om datteren, så hvordan dette oppleves for datteren vet jeg ikke, men det kan være slitsomt for både voksne og barn å flytte mye.

Vi har sett at det er få av foreldrene som har en ordinær jobb. Dette medfører at barna sannsynligvis tilbringer en del tid sammen med foreldrene sine, de er hjemme når barna kommer fra skolen eller barnehagen. Noen av de norske informantene sier også at dette er et bevisst valg; de har valgt tid sammen med barna fremfor jobben. Dette må antas å være positivt for barna og for kontakten mellom foreldre og barn. Til tross for enkelte ulemper i noen av familienes generelle situasjon, oppfatter jeg at barna har et rimelig trygt og stabilt hjemmemiljø, med engasjerte foreldre som er opptatt av barnas beste.

Hvordan merker barna familienes økonomi? Flere av foreldrene sier barna vet og forstår at familien har dårlig økonomi, også relativt unge barn.

Norsk mor: Sønnen min har et forhold til min økonomi. Han ser situasjonen og ser at vi har dårlig råd. Jeg gruer meg til han blir eldre, da får han flere behov.

Somalisk mor: På den ene siden så prøver jeg så godt jeg kan å dekke deres behov, men på den andre siden så ser de at vi ikke har midler til alt.

Somalisk mor: Barna ser at familien har dårlig økonomi. Da jeg spurte hvordan de ser det svarer hun: "de får ikke det de trenger".

Foreldrene forteller at de ofte må svare "nei", når barna ber om noe, også ting foreldrene synes er viktig for barna og som de ser barna trenger. Det kan være klær, leker og utstyr som foreldrene ikke har mulighet til å kjøpe. Mange av informantene sier de synes det er vondt å måtte si nei til barna sine, til ting de trenger og som de vet mange andre barn har.

Enkelte av foreldrene sier eksplisitt at det er viktig for dem at barna deres kan få det andre barn får og har, i form av klær og utstyr, det handler om hvordan barna trives.

Somalisk mor: Barna får dårlig selvtilitt av at familien har dårlig økonomi, de får ikke det de trenger som andre barn får.

Pakistansk mor: Barna blir noen ganger stille og deprimerede av at jeg svarer: " det har vi ikke råd til", til ting de ber om.

Noen av foreldrene sier de snakker med barna om familiens økonomi, og minst to av informantene forteller historier som tyder på at de involverer barna i familiens økonomiske situasjon. Disse barna er relativt gamle.

Pakistansk mor: Datteren min på 9 år ønsket seg datamaskin. Jeg hadde ikke råd til å kjøpe en datamaskin, og for å illustrere dette for henne fikk hun hele husholdningsbudsjettet for en måned. Hun måtte betale regninger, mat og andre nødvendige utgifter, og hvis det ble noe til overs skulle hun få pengene og kunne bruke dem på det hun ville. Hun ble først glad: "så mange penger", men hun fant fort ut at det var mange utgifter som skulle dekkes. Hun førte nøye regnskap, men på slutten av måneden var alle pengene brukt opp. Hun lærte veldig mye av det.

Somalisk mor: Vi (hun og sønnen på 13 år) snakker sammen om økonomien, jeg forklarer hvorfor jeg har dårlig råd.

Pakistansk mor: Hvis det er noe barna gjerne vil ha, så spør de: "har vi råd til...?" Hvis jeg må svare nei, så er det greit for barna, de er veldig forståelsesfulle.

En del av barn er relativt unge og har ikke et forhold til økonomi ennå, men de vil få det. Flere av foreldrene til de yngste barna sier de gruer seg til barna blir eldre; da vil de få flere behov og begynne å ønske seg ting.

Norsk mor: Det er blitt vanskeligere økonomisk ettersom sønnen (3 år) min er blitt eldre og gjerne vil finne på ting.

Kun i tre familier får barna faste lommepenger. Foreldrene i de andre familiene sier enten at de ikke har råd å gi dem lommepenger, eller at det hender barna får litt av og til, når foreldrene har litt ekstra å gi bort.

Pakistansk mor: Barna disponerer lommepengene de får som de vil. Barna samler dem på et glass, og når det er bursdag eller liknende sitter de som i en komité og bestemmer hva som skal kjøpes. Pengene brukes også til snop, kino, turer, etc. Den eldste datteren min prøver å spare til førerkort, hun har regnet ut at hvis hun begynner å spare nå så har hun nok penger når hun er 18 år. Det hender jeg må be om å få låne penger av kassa til barna. Da er de nøye med at jeg betaler pengene tilbake. De har ingen andre plikter for å få lommepenger, annet enn at de må lese litt i koranen hver dag²⁷.

²⁷ Koranen er delt opp i tre deler, og hver av disse tre delene er delt opp i tretti deler. Barna må lese en del hver dag og kommer gjennom en av de tre delene hver måned, og når de har kommet gjennom en hel del den 30. hver måned, så får de lommepenger. Dette markeres ved at de lager seg noe søtt å spise i forbindelse med at pengene deles ut.

Somalisk mor: Han (sønnen) får ikke lommepenger fast, men han får litt innimellom når hun har noe å gi ham, eller ved spesielle anledninger.

Somalisk far: Barna får ikke lommepenger, kun ti eller tjue kroner hvis det er noe spesielt på skolen for eksempel kakelotteri til inntekt til vanskeligstilte barn etc.

En av de somaliske foreldrene relaterer (lomme)pengetil mat. Hun sier de får penger hvis de skal ha mat på klasseturer eller liknende. Hun sier videre: ”ellers får de med seg matpakke og de bor så nærme skolen at de kan gå hjem og spise”. En del av barna får aldri penger. En årsak til det kan være at en del av barna er veldig unge. Ingen av barna i utvalget har en jobb ved siden av skolen, selv om mange er i en alder hvor det kunne være aktuelt. Det er en del av foreldrene som forklarer hvorfor barna ikke jobber. Noen sier de ikke ønsker at barna skal jobbe ved siden av skolen, at det ville tatt fokus bort fra skolearbeidet. Et par sier at barna ikke får jobb (jeg forstår det som de har forsøkt å få seg jobb), enten fordi de er for unge eller på grunn av sin bakgrunn. En av de pakistanske informantene sier det er vanskeligere for jentene å finne seg jobb enn for guttene. Hun sier jentene ofte har mindre bevegelsesfrihet og strengere regler i forhold til hvor de kan oppholde seg og med hvem. Muslimske jenters ære skal voktes og de har ikke lov til å oppholde seg i samme rom som andre menn enn de i familien. Hun sier på generelt grunnlag at hun vet det er noen jenter som prøver å finne seg små jobber der de enten kan bake en kake eller sy ting. Enkelte av de pakistanske informantene uttrykker seg også slik at jeg oppfatter det som jentene ikke får lov til å jobbe.

Flertallet av barna i dette materialet har sjelden penger de disponerer fritt, slik mange andre barn i Norge har. De har dermed ikke muligheten til å gå til kiosken for å kjøpe seg en is eller brus om sommeren, kjøpe seg annet snop, gå på kino eller på klubben og så videre, uten at de må be foreldrene om penger, og det kan kanskje føles vanskelig når de vet at familien har dårlig råd.

6.1.2 Trivsel og deltakelse i barnehagen og på skolen

Akkurat som foreldrene har barna behov for å fylle dagene med noe meningsfullt. I dette avsnittet skal jeg se på hva barna gjør på dagtid. Har barna muligheten til å være der andre barn er, og gjøre det andre barn gjør? Det er også viktig at de trives med det de gjør og der de er på dagtid, siden det er snakk om relativt mye tid.

Alle informantene med barn i skolealder sier at barna trives på skolen. Noen utdyper det med å si at barna gjør det bra på skolen og at de får skryt av lærerne. Enkelte foreldre sier barna gleder seg til å gå på skolen, og at de har venner de er sammen med på

skolen. Et av barna²⁸ sier hun liker friminuttene best for da kan hun leke med de andre barna. Ingen av foreldrene sier barna mistrives på skolen.

Flere av foreldrene påpeker at det er en prioritert sak å finne penger slik at barna kan delta på det som arrangeres i skolens regi. Det kan være skoleturer, utflukter eller utlodning. Det er ingen grunn til å tro at deltakelse på aktiviteter som arrangeres av skolen ikke er viktig for barna.

Somalisk mor angående skole: For de eldste så koster turer og utflukter en del. Den eldste har vært med klassen til Danmark. Jeg må finne penger til det, barna kan ikke være hjemme når hele klassen drar.

For de av barna som er i en alder at skolefritidsordning er aktuelt er det relativt få som er på SFO før og/eller etter skolen. En av informantene forteller at datteren er 50 prosent på SFO, men at hun gjerne skulle ha råd til å betale for 100 prosent. Flere av informantene er litt uforstående til spørsmålet om SFO, siden mor er hjemmeværende og det ikke er "behov" for det. Det er mulig å tenke seg at noen av barna hadde ønsket å gå på SFO; hvis mange av klassekameratene går der, men det har jeg ikke informasjon om.

Av de barna som er under skolealder er det bare et fåtall som går i barnehage. Mor er hjemme i de fleste tilfeller og det er heller ikke her behov for barnehageplass. Foreldrene til de barna som går i barnehage eller park sier barna trives godt. En av de pakistanske informantene forteller at barna går i barnehage på samme sted hun går på norsk kurs. Hun sier de gleder seg veldig til barnehagen og gjerne ville vært der mer.

Mitt inntrykk er at barna trives på skolen og i barnehagen. De har venner som de er sammen med og de trives med lærerne sine. Skole og barnehage kan synes som en positiv faktor for barna.

6.1.3 Det sosiale liv

Ved siden av familien og skolen/barnehage er venner en av de viktigste sosialisering- og læringsfaktorene barn og unge har. Det er i samværet med likesinnede man utvikler seg og kan prøve ut ulike roller. Venner treffer man på skolen, på ulike fritidsaktiviteter eller man er sammen ute på fritiden. Alder, kjønn og også kultur eller bakgrunn kan spille inn på hvem man treffer, hvor og hva man gjør. Østberg (2003) skriver om norsk-pakistanske ungdommer. Hun skriver at for ungdom over en viss alder, så vil faktorer som alkohol, kjønn og setting spille en rolle for hvem man omgås. Muslimer drikker ikke alkohol, og mange muslimske jenter får ikke omgås det annet kjønn i samme grad som det som er vanlig hvis man har en norsk bakgrunn. At mange ungdommer begynner å røyke sigaretter,

²⁸ Under ett av intervjuene fikk jeg spørre barna selv om hvordan de trivdes på skolen og hva de ville bli når de ble voksne.

drikke alkohol, gå på fester og være ute om natten, beskrives av Østberg som faktorer som gjør at de pakistanske (muslimske) ungdommene trekkes mot hverandre, og at avstanden til ungdommer med norsk bakgrunn vokser. Et annet skille som oppstår er skillet mellom kjønnene. Østberg skriver at det ikke aksepteres at unge gutter og jenter henger sammen, ifølge islamske regler. Også et par av de pakistanske informantene uttrykker at jentenes ære voktes. Guttene kan gjøre nesten alt de vil mens jentene ikke får delta på alle ting, fordi deres ære og renhet skal passes på. En av de to informantene sier også at det hadde vært lettere å sende jentene med på ting hvis det hadde vært en voksen med muslimsk bakgrunn tilstede, helst en kvinne som kjenner de islamske reglene og skikkene.

De norske barna er unge, alle bortsett fra en gutt er under skolealder. Barna tilbringer derfor mye tid sammen med mor, og det snakkes ikke mye om venner. For de som går i barnehage eller park fortelles det at de har venner de leker med i barnehagen/parken, men det er ikke veldig aktuelt å treffe venner utenom det. En informant sier sønnen er med venner fra barnehagen hjem og nevner at fødselsdager markeres i barnehagen. For de eldre barna virker det som de har flere venner som de gjerne treffer ut og hjemme hos hverandre. Det er noen få som sier at barna aldri har med venner hjem, men at de kun treffer venner ute.

Også her er mitt inntrykk at barna har venner som andre barn, og at dette er en positiv faktor for barna i hverdagen.

6.1.4 Barnas fritid

”Det er særlig viktig å sikre sosial inkludering av barn og unge som på grunn av foreldrenes økonomiske og sosiale situasjon står i fare for å bli utestengt fra aktiviteter i skole og fritidssammenheng”
(St.meld. nr. 6 (2002-2003):6)

Å kunne bedrive aktiviteter på fritiden er en viktig del av barn og unges liv. Det er gjennom fritidsaktiviteter man i stor grad møter venner og tilbringer tid sammen med venner, enten det er organisert eller ikke.

En del av barna i materialet er for unge til at det er aktuelt med deltakelse i fritidsaktiviteter. Dette gjelder mange av barna med norsk bakgrunn, og barna i en av de pakistanske familiene. Det er to barn med norsk bakgrunn dette kunne vært aktuelt for; jente på 14 år og gutt på 6 år. Jenta bor ikke lenger sammen med mor, men i den aktuelle tiden hun bodde sammen med mor er fritidsaktiviteter ikke nevnt. Hun og moren flyttet mye over lange avstander, slik at det er lite trolig at det var aktuelt med organiserte

aktiviteter for henne. Men mor forteller at hun prioriterte de gode opplevelsene for barna. Det kunne være konserter, kino, etc., selv om pengene tok slutt før måneden var omme. Hun så det som viktig for barna sine. En av de norske guttene, 6 år, går på fotball og gym. De fleste av de andre barna som er i en aktuell alder for fritidsaktiviteter, deltar ikke på noe spesielt. Noen av de somaliske og pakistanske guttene deltar i organiserte fritidsaktiviteter, mens ingen av jentene gjør det. To av de pakistanske informantene sier ”jentene liker seg best hjemme” og de vil ikke delta i organiserte aktiviteter”. En av de pakistanske mødrene sier jentene går og svømmer av og til. Noen av barna som er muslimer går på koranskole etter ordinær skole, dette gjelder også for jentene. Dette dreier seg ofte om fire til fem ganger i uken, og det kan diskuteres om dette skal kalles en fritidsaktivitet. Det er en diskusjon jeg ikke ser plass til her i oppgaven, men det tar mye tid og det kan være en årsak til at mange ikke deltar i andre fritidsaktiviteter. Jeg tror nok det i utgangspunktet er et ønske fra foreldrene at barna skal gå på koranskole og lese koranen, men jeg har inntrykk av at barna gjerne vil det også.

Pakistansk mor: Da datteren min var seks år bestemte hun seg for å lære seg Koranen utenat. Den er satt sammen av over 30 deler og er vanskelig. Da datteren var ferdig med den tredje delen fikk hun migrene og "de sa" at det var for vanskelig for et så lite barn å lære seg den utenat.

Østberg (2003), skriver at å gå og lese koranen er viktig for muslimer, spesielt når de blir eldre, fordi det gir opplæring og innføring i den muslimske kultur og muslimske skikker og normer, som det forventes av andre muslimer at man kan.

Generelt består fritiden til barna i materialet av å være sammen med venner ute, hjemme eller hjemme hos venner. Mange nevner dataspill som en aktivitet de har hjemme, og å spille fotball på løkka. At ikke flere deltar i organiserte fritidsaktiviteter må ses i sammenheng med barnas alder, og for noen kanskje mangelen på fritidsutstyr. Det er flere av foreldrene som sier barna mangler eller savner fritidsutstyr, men at det ikke er penger til det de trenger og/eller ønsker seg. Mye skaffes ved å arve, bytte, få og låne, men ikke alt. Jeg har tidligere skrevet om den somaliske gutten som ønsker seg skøyter men mor har ikke penger til det, og en av de somaliske informantene svarer at de ”klarar seg uten”, på spørsmål om hva hun gjør med at barna ikke har utstyr. Det synes begrenset hva de muslimske jentene kan delta på, men enkelte av mødrene sier at de heller vil være hjemme. Dette kan kanskje delvis forstås med kultur.

Til slutt vil jeg nevne ferie. Det som nevnes hyppigst, uoppfordret og på direkte spørsmål, er at barna savner å kunne reise på ferie, og barna vil gjerne reise på ferie til utlandet. Det er mange av barna i utvalget som ikke har opplevd å reise på ferie på lenge.

Barna i familiene mangler utstyr, og deltar i relativt liten grad på organiserte aktiviteter. Jeg får likevel inntrykk av at de har en aktiv og sosial hverdag. Noen av barna deltar også i organiserte fritidsaktiviteter. Barnas fritid synes litt ulik i de forskjellige familiene. Noen merker nok mer enn andre at familiens økonomi spiller en rolle for deres deltakelse på ulike fritidsaktiviteter. Men alle barna har venner de er sammen med på fritiden.

6.2 Hvilken betydning har familiens økonomi på barnas hverdag og livskvalitet?

Ifølge informantene påvirker økonomien familiens hverdag generelt, men også barnas hverdag spesielt. Foreldrene sier barna ser og merker at familien har lite penger. Dette gjelder barn ned i relativt ung alder, men enkelte av barna i utvalget er for unge til å ha et forhold til økonomi²⁹. Enkelte av foreldrene sier barna ser at foreldrene sliter med økonomien. Det kan være vanskelig å oppleve for barna. Barn skal ikke ha økonomiske bekymringer, men som Tvetene (2001) finner så tar barn fort foreldrenes bekymringer inn over seg. Fremtredende faktorer hvor familiens økonomi også får innvirkning på barnas hverdag er: lommepenger og deltakelse på organiserte fritidsaktiviteter. Barna i utvalget får i liten grad faste lommepenger, selv om foreldrene sier barna ber om det. Det er heller ingen av barna som har jobb ved siden av skolen, som medfører at det ser ut som barna har lite penger som de kan disponere og bruke på seg selv. Dette står i motsetning til det Brusdal (1998) finner: at de fleste barn får lommepenger og at dette i liten grad avhenger av hvor mye foreldrene tjener. Foreldrene har heller ikke økonomi til de mer øremerkede ekstrapengene Brusdal skriver om. Dette kan indikere at familiene til tider har en meget vanskelig økonomi, i det minste betydelig vanskeligere enn de familiene Brusdal har tatt for seg.

Det andre punktet som peker seg ut er organiserte fritidsaktiviteter. Det synes som om enkelte av barna har en relativt lav deltakelse på organiserte fritidsaktiviteter. Men om dette kun kan forklares med økonomi, er ikke sikkert. En del av barna er så unge at det er uaktuelt med fritidsaktiviteter. En annen mulig forklaring kan være at muslimske jenter i liten grad får lov til å delta på fritidsaktiviteter, hvor det er andre gutter eller med mannlige ledere. I en av de få familiene hvor barna driver med organiserte fritidsaktiviteter, er det barnevernet som dekker en del av utgiftene. Mange av foreldrene forteller også at det er vanskelig med klær og utstyr, som igjen vil kunne påvirke barnas deltakelse på organiserte aktiviteter. I tillegg til at mange fritidsaktiviteter koster penger og at man kanskje trenger

²⁹ Selv om barna er for unge til å ha et forhold til økonomi, så skaper det bekymring for foreldrene allerede; de bekymrer seg og gruer seg til barna blir eldre, og begynner å få ønsker og behov som koster penger, og som ikke er styrt av foreldrene.

penger til transport, trenger man spesielt utstyr – alt dette koster penger. Foreldrene forteller at de skaffer mye av utstyret og tøyen barna trenger, men at det er vanskelig og krever langsiktig planlegging. Andre igjen forteller om utstyr og klær de ikke kan skaffe. Her oppfatter jeg det litt ulikt for barna i familiene, om denne faktoren teller positivt eller negativt i deres hverdag.

Den siste faktoren som peker seg ut og som alle nevner, er savnet av å kunne reise på ferie, som jeg over har plassert under ”Barnas fritid”. Det er flere av barna i utvalget som aldri har vært på ferie, og familien har bare en sjelden gang mulighet til å reise bort, på grunn av familiens økonomi. Dette opplever jeg som et sterkt reelt savn hos barna, og som de uttrykker til sine foreldre.

Foreldrene gir uttrykk for at barna påvirkes av familiens svake økonomi på flere ulike områder, og ut i fra denne informasjonen kan man anta at det påvirker livskvaliteten til barna negativt. Dette til tross for at det virker som om foreldrene gjør mye for å skjerme barna sine fra økonomiske bekymringer: De strever hardt for at barna skal være med på alle aktiviteter som arrangeres av skolen, som nesten alle foreldrene sier de ser som viktig. Alle sier de setter barna før seg selv, og prioriterer barnas behov fremfor sine egne. De klarer å arrangere fødselsdagsselskaper, og de prioriterer sunn og god mat til barna. Det er vanskelig å si om det av og til er foreldrenes bekymringer som kommer til uttrykk, eller om barna opplever situasjonene som negative. Det er ikke urimelig å anta at foreldrene ikke vet alt om sine barn og deres hverdag. Det er mulig vi ville fått andre svar om vi hadde snakket med barna selv.

Kapittel 7: Oppsummering og avslutning

7.1 Oppsummering

I de siste tre kapitlene er empirien gjennomgått i forhold til spørsmålene, begrepene og teoriene som ble presentert i begynnelsen av oppgaven. Det første spørsmålet som skulle besvares var hvilke konsekvenser dårlig økonomi får for familienes opplevde livskvalitet. Det andre spørsmålet var om familiene benyttet seg av strategier for å håndtere en utfordrende hverdag og om dette fikk positive konsekvenser for livskvaliteten. Det siste spørsmålet jeg ønsket å se på i oppgaven var hvilke konsekvenser familienes økonomi får for barna og deres hverdag.

Jeg har tidligere konkludert med at familiene møter en del utfordringer i hverdagen som følge av dårlig økonomi, og at den dårlige økonomien får en negativ effekt for familienes livskvalitet. Noen opplever dette sterkere og på flere områder enn andre, men inntrykket er at alle familiene som er intervjuet opplever økonomien som negativ for livskvaliteten. Noen av de negative effektene ser det ut til at veies opp for av strategier familiene benytter seg av i en utfordrende hverdag.

Foreldrene sier barna merker at familien har dårlig økonomi i form av at de ikke får alt de trenger og ønsker seg, og ikke kan delta på enkelte av de tingene andre barn gjør, enten fordi det koster penger eller fordi det kreves utstyr de ikke har. Foreldrene har vist seg som gode informanter om barnas hverdag og liv, men det er likevel vanskelig å få tak i barnas *opplevelser* av den vanskelige situasjonen gjennom foreldrenes beretninger. En mulig grunn kan være at foreldrene synes det er vondt å snakke om barna og deres situasjon. En av de norske foreldrene sier for eksempel det er vanskelig å snakke om barna og vil helst slippe. Det kan hende det også er vanskelig for flere av foreldrene selv om de ikke uttrykker det like klart. Det er også slik at jeg i flere av tilfellene ikke vet om det er foreldrene som er oppmerksomme på at de ikke kan gi barna sine alt de vil ha, og at barna ikke er seg det bevisst. Bekymringer i forhold til feiring av fødselsdager eller andre merkedager kan ”plage” foreldrene lenge før selve dagen. Det kreves planlegging og en stor innsats fra foreldrenes side, men så lenge dagene markeres slik de ”skal” markeres, med gaver, pynt og god mat, kan det godt hende barna opplever slike merkedager som bra. Det er grunn til å tro at barna er fornøyd med sin fødselsdagsfeiring og/eller julefeiring, foreldrene forteller at de får det til, men at det krever mye. Ut fra de opplysningene jeg har konkluderer jeg med at barna merker familiens dårlige økonomi i *hverdagen* og at det sannsynligvis også påvirker deres opplevde *livskvalitet* negativt. Her vil det nok variere litt fra familiesituasjon til familiesituasjon, og også på alderen til barna. Det er grunn til å tro

at familiens situasjon får større innvirkning på de eldre barnas hverdag. De har sannsynligvis et større økonomisk behov med flere krav rundt seg om forbruk, og de forstår kanskje mer av familiens situasjon. De er også mer rundt i samfunnet og møter flere mennesker og situasjoner de kan sammenligne seg med.

Det kan stilles spørsmålsteget ved å bruke foreldre som informanter. Det er mulig at barna opplever sin og familiens situasjon annerledes enn det foreldrene gjør. For eksempel når det gjelder klær og utstyr er det ikke sikkert foreldrene er klar over alle barnas ønsker. Det kan hende barna lar være å be om ting fordi de vet foreldrene har dårlig råd. Vi har sett i et tilfelle hvor en pakistansk informant forteller hun har overhørt at barna diskutere på rommet sitt om de skal be om ting eller ikke, fordi de vet at moren har dårlig råd. En av de somaliske informantene forteller det motsatte: at hun ikke tror sønnen lar være å be om ting selv om han vet at hun har dårlig råd. Det fins fordeler og ulemper ved alle metoder. Det er ingen grunn til å betvile den informasjonen foreldrene har gitt om sine barn, og jeg ser informasjonen god nok til å trekke de konklusjonene jeg har gjort.

Ved å se empirien i lys av to andre kvalitative fattigdomsstudiene i Norge, finner vi både likeheter og forskjeller: Tvetene (2001) finner at barn trenger en minstesum av penger for å kunne delta på lik linje med andre barn i barneverdenen. Det har ikke barna i studien til Tvetene og heller ikke barna i denne studien. Det er ikke mange av barna som er i en aktuell alder som får lommepenger fast, men mange av foreldrene sier de gir barna noe av og til hvis de har litt ekstra. Ingen av barna jobber ved siden av skolen. Dette medfører at de er økonomisk avhengig av sine foreldre. Det er grunn til å tro at det får innvirkning på barnas hverdag, at de ikke har eller har kun lite og ikke jevnlig tilgang på penger til egen disposisjon. Vi har sett at Brusdal (1998) finner at barn generelt disponerer en god del penger i tillegg til ekstra øremerkede penger fra foreldrene. Et forbruk foreldrene forteller at barna ikke har. Barna Tvetene har intervjuet finner løsninger på sine problemer i møtet med den økonomiske hverdagen. Det snakkes ikke om at barna i denne studien bruker liknende strategier, men *foreldrene* bruker ulike strategier for å håndtere familiens økonomiske hverdag. Videre finner Tvetene at barna sammenlikner seg med andre³⁰, og det gjør også enkelte av barna i denne studien. Noen av foreldrene forteller at barna gjerne vil ha merklær og det utstyret som andre barn har.

Barna i Tvetenes studie synes enkelte ting blir vanskelig eller vondt i forholdet med foreldrene. Det er vondt for barna å se at foreldrene har det vondt når de ikke kan gi dem det de ønsker seg. Det er vondt for barna å se at foreldrene går rundt og bekymrer seg. I

³⁰ Ridge (2003) finner at det er ute i det offentlige rom når de sammenlikner seg med andre at barna merker eller ser at de har dårlig økonomi.

denne undersøkelsen er det tydelig at økonomien bekymrer foreldrene i forhold til hva de kan gi barna sine eller ikke. Men om barna synes det er ubehagelig eller vanskelig kommer i mindre grad frem i empirien. Det er et par informanter som forteller historier som kan tyde på at barna ser at familien har dårlig økonomi og synes det er vondt og/eller vanskelig i forhold til sine foreldre, men utstrekningen av problemet er vanskelig å si noen om. Det er også en god del unge barn i utvalget som dette kanskje ikke er en aktuell problemstilling overfor.

Jeg skrev at Underlid (2003) finner to kjennetegn ved sine informanter: De har ikke fått fotfeste i arbeidsmarkedet eller på boligmarkedet og de hadde ingen nær familie eller venner som kunne hjelpe dem økonomisk. Foreldrene i denne studien har en lav arbeidstilknytning, men jeg oppfatter deres boforhold som greie. Det er noen som ikke er fornøyd, men det generelle er at de er relativt fornøyde eller bra fornøyde. De aller fleste familiene leier og eier ikke, men det sies av de som eier at de ser på seg selv som heldige. Familiene i denne studien har mange venner og/eller familie de omgås sosialt, men det er ikke mange som har venner eller familie som de kan støtte seg til økonomisk. Når det gjelder de fire essensene i fattigdommens psykologi Underlid skriver om (utrygghet, tap av autonomi, sosial devaluering og truet sosialt selvbilde), tror jeg også foreldrene opplever sin situasjon som utrygg, det er en av informantene som sier det er en uforutsigbar situasjon å være avhengig av hjelpeapparatet. En annen av informantene sier hun hadde fått ro ved å vite at hun hadde penger til i morgen. Familiene føler nok også tap av autonomi i form av begrensede muligheter i forhold til hva de kan kjøpe og hva de kan delta på. Noen av foreldrene sier de har opplevd å bli sett ned på, mens andre sier de ikke har opplevd det. Det er ingen som snakker direkte om et truet selvbilde, bortsett fra en mor som sier barna får dårlig selvtillit av å ikke få det andre barn får.

7.2 Avslutning

Over har vi sett at familiens dårlige økonomi får innvirkning på både barnas og foreldrenes daglig liv og videre trolig på deres opplevde livskvalitet i negativ forstand. For å veie opp for negative opplevelser i hverdagen benytter foreldrene seg av strategier for å håndtere utfordringer. Dette oppfatter jeg som positivt for familienes livskvalitet. Kunnskapen som er innhentet i denne studien er heller ikke god nok til å vite om det er andre faktorer som veier positivt eller negativt for familienes livskvalitet. Om familiene har en høy eller lav livskvalitet kan derfor ikke denne studien si noe om, men det er vist at noe konsekvenser som følge av dårlig økonomi påvirker livskvaliteten negativt, men også at familiene prøver å gjøre noe med sin situasjon, og bruker strategier for å håndtere hverdagen sin på best

mulig måte. Konkret er det er særlig foreldrenes bekymringer som utpeker seg som vanskelig i familiene, familienes færre muligheter for deltakelse på ulike arenaer i samfunnet, spesielt sosialt, og deres lave mulighet til forbruk ut over det nødvendige. Hva skal til for å hjelpe disse familiene? Selv foreslår flere av de norske informantene borgerlønn til alle – alle individer i samfunnet har krav på en viss minstesum av penger, en slags lønn, som skal sikre alle økonomisk. På denne måten ville mange for eksempel sluppet å gå til sosialkontoret og be om hjelp, og mange hadde kanskje sluppet unna følelsen av å bli stigmatisert. Med en slik løsning ville noen argumentere for at enkelte som kunne ikke ville arbeide men bare leve på borgerlønnen. En av de norske informantene motsier dette slik: de som kan vil arbeide, og de som ikke kan arbeide ville sluppet mye ubehag. Regjeringens hovedtiltak for å hjelpe individer ut av fattigdom selvforsørgelse gjennom *arbeid*. Dette er det flere av de norske informantene som mener ikke vil fungere. Hva skal aleneforeldre gjøre? Det er flere aleneforeldre i utvalget og de sier det er vanskelig både praktisk og økonomisk å ha den daglige omsorgen for et eller flere barn, og klare å kombinere dette med en fulltidsjobb. Noen løsninger som blir foreslått til dette problemet er redusert arbeidstid til full lønn for aleneforeldre, eller økonomisk støtte til barnepass og/eller boutgifter. Aleneforeldrene sier det er vanskelig økonomisk å få det til å gå rundt med bare en lønning og samtidig skulle betale for dyrt barnepass. Subsidiert barnehageplass og SFO kunne kanskje hjulpet mange? Aleneforeldrene peker i hvert fall på et problem som medvirker til at de ikke er i arbeid og dermed sannsynligvis har lavere inntekt enn nødvendig.

Flere nevner det ville hjulpet å få støtte til boutgifter og strøm. Et tilskudd eller en lettelse i disse utgiftene til enkelte grupper eller de gruppene som er funnet å ha økt sannsynlighet for å havne i fattigdom er kanskje mulig løsning å vurdere. Noen av disse tiltakene kunne kanskje gitt foreldrene noen færre bekymringer og en lettere hverdag. Det ville gitt overskudd og energi til å finne andre løsninger på deres vanskelige økonomi. Når det gjelder deltakelse på ulike samfunnsarenaer og på fritidsaktiviteter ser det ut som det er behov for å finne løsninger slik at flere kan delta fullt i samfunnslivet. Universelle ordninger er en løsning, og flere tilbud som ikke koster penger er kanskje mulig. Det er likevel viktig å se spesielt på enkelte grupper, vi har sett at fattigdommen rammer skjevt. Å kunne øke familienes og barnas forbruk lar seg vanskelig løse uten at deres økonomi forbedres. I forhold til eventuelle tiltak på problemene nevnt over, tror jeg det er viktig å tenke på at man så langt som mulig unngår tiltak som virker stigmatiserende. Det er vondt for dem det gjelder og det er muligvis tiltak som folk ikke vil benytte seg av. Det er for

eksempel flere av informantene som sier de kvier seg for å gå på sosialkontoret fordi de synes det er ubehagelig og flaut.

Når det gjelder det etniske perspektivet så synes jeg familiene ikke skiller seg veldig mye fra hverandre, selv om vi ser enkelte forskjeller på noen områder. Alle foreldrene har en lav arbeidsdeltakelse og en del av foreldrene med bakgrunn fra Somalia og Pakistan har sannsynligvis en del tilleggsproblemer på arbeidsmarkedet som følge av sin bakgrunn. Bedre språkopplæring, barnepass som tar hensyn til ulike kulturelle utfordringer. Ikke-vestlige innvandrere er en utsatt gruppe når det gjelder å havne i fattigdom – dette må man være oppmerksom på, og passe på at tiltak for å bekjempe fattigdom også tar hensyn til disse gruppene og deres behov. De pakistanske informantene virket fornøyde med tilbudet de har benyttet seg av på den frivillige organisasjonen, kanskje flere liknende tiltak kunne prøves ut. Det virker også som det er et behov for bedre informasjon og kanskje rutiner for å opplyse aktuelle individer om sine rettigheter, om de allerede eksisterende hjelpetiltakene som fins. Det var flere av de norske informantene som syntes informasjonen fra offentlige kontorer ikke var tilfredsstillende. Da er det grunn til å tro at den heller ikke er god nok for de som ikke prater så godt norsk. Jeg tror ikke det fins enkle løsninger på utfordringene som er skissert over og som er kommet fram i denne oppgaven, men det er et klart behov for tiltak og tilbud til denne gruppen i samfunnet.

Det som utpeker seg aller klares i forhold til barna er savnet av å kunne dra på ferie, og at relativt få av barna får lommepenger fast. De har også en relativt lavere deltagelse på organiserte fritidsaktiviteter. Utfordringene er minst like store når det gjelder å finne løsninger for å gjøre barnas situasjon enklere. Det er kanskje enda viktigere å finne tiltak som ikke er stigmatiserende. Det er viktig at alle barn får de samme mulighetene og at ikke enkelte grupper av barn tidlig faller føler seg på siden av samfunnet.

Det behov for mer kunnskap om mennesker med dårlig økonomi, om deres situasjon og deres opplevelser, kanskje spesielt om barns og ulike innvandregrupper opplevelser og situasjon. Deres stemmer trenger å bli hørt i større grad.

Litteraturliste:

- Coffey, Amanda og Atkinson, Paul (1996): *Making Sense of Qualitative Data. Complementary Research Strategies*. SAGE Publications. International Educational and Professional Publisher, Thousand Oaks, California, USA.
- Fauske, Halvor og Øia, Tormod (2003): *Oppvekst i Norge*. Abstrakt forlag as.
- Gordon, David m.fl. (2000): *Poverty and Social Exclusion in Britain*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Halvorsen, Knut (red.), Clausen, Sten-Erik, Rønning, Rolf, Solheim, Liv J., Sæbø, Gunnar, Øverby, Einar (1996): *Mestring som marginalitet. Å leve og overleve som sosialklient*. Cappelen Akademiske Forlag as.
- Mastekaasa, Arne, Moum, Torbjørn, Næss, Siri og Sørensen, Tom (1988): *Livskvalitetsforskning*. Institutt for samfunnsforskning. 7. opplag 1994, Oslo.
- Repstad, Pål (1998): *Mellom nærhet og distanse: kvalitative metoder i samfunnsfag*. 3. utg. Universitetsforlagets Metodebibliotek. Universitetsforlaget Oslo
- Ridge, Tess (2002, Reprinted 2004): *Childhood poverty and social exclusion. From a child's perspective*. The Policy Press. University of Bristol, UK.
- Ryen, Anne (2002): *Det kvalitative intervjuet. Fra vitenskapsteori til feltarbeid*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, Bergen.
- Østberg, Sissel (2003): *Muslim i Norge: religion og hverdagsliv blant unge norsk pakistanere*. Universitetsforlaget Oslo

Rapporter, Notater, Skriftserier, Papers, etc.

Backe-Hansen, Elisabeth (2002): "Barnefattigdom: En diskusjon av tilstandsbilder, Konsekvenser og tiltak". Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) Skriftserie 1/02.

Barnekonvensjonen: <http://www.barneombudet.no/cgi-bin/barneombudet/imaker?id=1601&visdybde=1&aktiv=1601>

Brusdal, Ragnhild (2001): "Hva bruker barn og unge penger på? En beskrivelse av ulike forbruksmønstre blant barn og unge i alderen 8 til 24 år". Prosjektnotat nr. 1 - 2001. SIFO Statens institutt for forbruksforskning.
<http://www.sifo.no/publikasjon/sammendrag/pnotat2001-01.pdf>

Brusdal, Ragnhild (1998): "Lommepenger, ekstrapenger og lærepenge". Sifo-rapport 6:98. Sammendrag.
<http://www.sifo.no/publikasjon/sammendrag/rapport1998-06.htm>

Dahl, Espen og Vogt, Pernille (1996): "Ensom og ulykkelig? Levekår og livskvalitet blant eldre". Fafo-rapport 185.

Fløtten, Tone (1999): "Fattigdom i Norge. Problem eller bagatell?". Det 21. århundrets velferdssamfunn 33. Fafo-rapport 303.

Fløtten, Tone, Dahl, Espen, Grønningsæter, Arne (2001): "Den norske fattigdommen: Hvordan arter den seg, hvor lenge varer den og hva gjør vi med den? Fafo-notat 2001:16.

Höeck, Tamara van der (2002): "Child Poverty from a child's Perspective. Personal experiences and coping strategies of Dutch poor children". Presentation prepared for the EFWC Conference on "Eradicating child poverty: Fact or Fiction"? European Forum for Child Welfare. January 24 2002. Brussel.

Lynne, Anita (2000): "Nyansens makt - en studie av ungdom, identitet og klær". SIFO-rapport nr. 4 - 2000. Sammendrag.
<http://www.sifo.no/publikasjon/sammendrag/rapport2000-04.htm>

Melberg, Kjersti (2004):
<http://www.program.forskningsradet.no/vfo/nyhet/nyhet445.php3>

Næss, Siri (2001): "Livskvalitet som psykisk velvære". Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. NOVA Rapport 3/2001.

Pedersen, Axel West (2002): "Om fattigdomsbegrepet og dets implikasjoner for praktisk politikk". NOVA Skriftserie 01/02, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

"Prosjektskisse til NFR", Velferdsprogrammet (2003). Den gode oppvekst? En studie av fattigdom og sosial eksklusjon i barnefamilier. Revidert utgave. Fafo. Institutt for arbeidslivs- og velferdsforskning.

Tvetene, Karin Gustavsen (2001): "Jeg prøver å få det til å bli borte av seg selv – om barn som lever i familier som over tid har mottatt økonomisk sosialhjelp og deres håndtering av hverdagens møte med økonomiske krav ". Hovedoppgave i Sosiologi, Universitet i Oslo (Klausulert).

Underlid, Kjell (2003): "Føredrag om fattigdom i Arna 2003". Manus til foredrag.

Ytnehus, Siri (2004): "Fattige barn i Norge. Hvem er de og hvor bor de?"
Hovedrapport. Fafo-rapport 445

Offentlig dokument:

Rundskriv I – 1/93. *Lov om sosiale tjenester m.v.* Sosialdepartementet.

St. meld. Nr. 6 (2002-2003): *Tiltaksplan mot fattigdom.*

Det kongelige Sosialdepartement.

Statistisk sentralbyrå, SSB:

Epland, Jon (2001): "Barn i husholdninger med lav inntekt: Omfang, utvikling, årsaker".
Rapp 2001/9, Statistisk sentralbyrå.

"Ferieundersøkelsen 2001" (2003): Emnegruppe 00.02 Levekår. Statistisk sentralbyrå.

http://www.ssb.no/emner/00/02/nos_c743/nos_c743.pdf

Lie, Benedicte (2004): "Fakta om ti innvandrergupper i Norge". Rapport 2004/14.

Statistisk sentralbyrå.

http://www.ssb.no/emner/02/02/20/rapp_200414/rapp_200414.pdf

Ugreninov, Elisabet (2003): "Hvorfor jobber så få alenemødre?" *Samfunnsspeilet* 6/2003.

Tidsskrift for levekår og livsstil. Statistisk sentralbyrå. Norge.

Fotnoter:

Fotnote 4: <http://www.hdr.undp.org/reports/global/2004>

Fotnote 9: "Flere unge er leieboere". Levekårsundersøkelsen 2001.

Boforhold, organisasjonsliv, fritid og vold.

<http://www.ssb.no/emner/05/03/bo/arkiv/art-2002-07-02-01.html>

Fotnote 11: "Kultur- og fritidsaktiviteter", Innledning:

<http://www.ssb.no/emner/07/02/sa38/Innledning.pdf>

Fotnote 16: <http://www.flyktning-og-innvandreretaten.oslo.kommune.no/>

Fotnote 17: "Barn bør være informanter om sine egne liv". Velferdsprogrammet – samfunn, familie, oppvekst.

<http://www.program.forskningsradet.no/vfo/nyhet/nyhet445.php3>

Fotnote 20: "Privathusholdninger, etter husholdningstype, fylke, kommune og bydel".

3. november 2001 (Rettet 15. des. 2003)

<http://ssb.no/fobhushold/tab-2002-09-02-06.html>

Fotnote 21: "Store husholdninger blant ikke-vestlige innvandrere". Innvandrernes husholdninger. Folke- og bolig tellingen 2000.

www.ssb.no/fobinv/main.html

Fotnote 22: "Bolig - den største husholdningsutgiften. Forbruksundersøkelsen 2000-2002.

<http://www.ssb.no/emner/05/02/fbu/>

Fotnote 24: "Bolig - den største husholdningsutgiften. Forbruksundersøkelsen 2000-2002.

<http://www.ssb.no/emner/05/02/fbu/>

Fotnote 25: "Mer tid til fritidsaktiviteter". Tidsbruksundersøkelsen 2000.

<http://www.ssb.no/emner/00/02/20/tidsbruk/art-2002-05-13-01.html>

Figurer:

Figur 1: "349 personer i innvandrarbefolkninga". Folkemengde. Innvandrarbefolkninga, 1. januar 2004. (<http://www.ssb.no/emner/02/01/10/innvbef/>)

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt"

Antall ord i denne oppgaven er 38 023

Appendiks 1 - Sjekkliste og intervjuguide

Bakgrunn

- Info om boforhold og familiesituasjon (både faktiske forhold og trivsel)
- Hva brukes dagene til?
- Tilknytning til arbeidsmarkedet? Nå eller tidligere? Noen andre som jobber i husholdningen?

Økonomi

- Hva slags inntekt har familien?
- Opplevelse av familiens økonomi? (fornøyd, endring, endringsmulighet, fremtidsutsikter, hva skal til for at noe endres (til det bedre/verre), nok til nødvendige utgifter, avhengighet av offentlige stønader)
- Eventuelle penger til overs etter faste utgifter. Hva brukes de til?
- Noe som det spares inn på?
- Forhold til fattigdomsbegrepet. Bruker det selv? Kjenner andre? Riktig å bruke dette begrepet i Norge? Hva skal til for å være fattig? Tror du andre ser på deg som fattig? Hvordan er dette?
- Fordeling av utgifter/inntekter i familien? Noen som får mer/mindre? Hva med barna? Når fikk barna noe nytt sist? Når fikk du noe nytt sist?
- Mulighet til å skaffe 3000 kroner på en uke
- Hva er det verste ved å ha dårlig råd? Noe som savnes spesielt? Opplevelser? Når er det verst å ha dårlig råd?
- Din økonomi ift de du vanligvis er sammen med. Din økonomi ift folk flest? Har du det annerledes enn andre som har dårlig råd?

Barna

- Hva gjør barna på dagtid? Hvorfor er dette valgt?
- Hvordan har barna det på skole/barnehage/dagmamma/hjemme?
- Si litt om deres kontakt med andre barn på skole/barnehage mv
- (Mobbing?)
- Aktiviteter på skolen som koster penger? Er barna med? Har de lyst til å være med?
- SFO/barns aktiviteter etter skoletid
- Hva gjør barna på fritiden? Kontakt med venner, fritidsaktiviteter, ha med venner hjem.
- Noe barna har lyst til som dere ikke har råd til?
- Jobber noen av barna. Hva synes du om dette? Hva bruker barna lønna til?
- Lommepenger?
- Går i bursdager?
- Arrangerer bursdager selv?
- Noe du skulle ønske du kunne gi barna (noe de ønsker seg). Fortelle om dette.
- Barns opplevelse av familiens økonomi. (vet de at den er dårlig, deres opplevelse, mange kjente i samme situasjon, prater de om det, hva uttrykker de?)
- Tar barna hensyn til den dårlige økonomien? Hvordan?
- Barnas fremtidsdrømmer

Familie, venner mv

- Hva slags kontakt med familie
- Snakke med familie om økonomi? Hvordan er det?

- Gir familie hjelp/støtte? Hvordan?
- Hva slags kontakt med venner? (hva gjør de når de er sammen)
- Snakker med dem om økonomi? Hvordan er dette, hvordan reagerer venner.
- Eventuelle Kollegaer. Kontakt? Snakke med dem om økonomi?
- Generelt: Hvordan er det å snakke med folk om økonomi?
- Hva gjør du på fritiden?
- Har barna kontakt med familie?
- Ferier. Hva gjør de, hva er planene for sommeren? Mulighetene for å reise bort
- Hvordan har du det generelt sett? Hva er du spesielt fornøyd med at du får til? Hvordan var det før, hvordan tror du det blir på sikt? Fremtidsoptimisme? Hvordan tror du barna dine har det?
- Stemplet/utstøtt pga lite penger? (du eller barna?)

Møte med det offentlige

- Hva kunne ha hjulpet deg/familien? Hvor få hjelp/Hvem kan hjelpe?
 - Kontakt med sosialkontor? Hvordan var dette? (høflighet, respekt?)
 - Kontakt med andre offentlige etater? Hvordan var dette?
 - Tilbudt hjelp fra skole, barnehage, helsestasjon eller liknende?
 - Andre steder der man kan få hjelp? Frivillige organisasjoner og liknende - vært i kontakt med disse? Hvordan var det?
 - Tiltaksplanen mot fattigdom. Noen synspunkter?
 - Hvordan blir familier med dårlig råd sett på i samfunnet (av folk flest, av myndigheter, politikere, ansatte på offentlige kontorer, skoler mv)
 - Har barna fått noen spesiell hjelp fra det offentlige? Hvem og hvordan var dette?
- Noe vi har glemt? Takke for hjelpa!

HVIS NEI: Hvorfor ikke (økonomisk, avstand)?

HVIS JA: Hvor ofte er de sammen?

Hva gjør de da?

(3) Hvordan synes du det er å bo i leiligheten/huset?

** Synes du/dere det går greit at dere (så mange) bor i denne leiligheten?*

** Hvor mange synes du/ kan bo i denne leiligheten, hvis det skal være bra for alle å bo her?*

** Er du fornøyd med bostandarden din? Eventuelt: Hvorfor ikke?*

** Er du fornøyd med området der /dere bor? Eventuelt: Hvorfor ikke?*

(4) Hvis misfornøyd med bolig: Har du lyst til å flytte?

HVIS JA: Hva skal til for at dere kan flytte?

Hvordan kan du/dere få til det?

(5) Hva gjør du vanligvis på hverdagene? (jobb, utdanning, hjemme, i så fall hva fyller du dagen med?)

(6) Hvis IO er i jobb: Kan du fortelle litt om jobben din?

** Hvor jobber du?*

** Hva slags arbeidstid har dere? (heltid, deltid, turnus, dag, kveld, natt)*

** Hvordan trives du i jobben din?*

** Hvor lenge har du hatt den?*

** Tror du at du har samme jobb/denne jobben om et halvt år?(Er det fast stilling eller vikariat)*

Hvis IO ikke er i jobb nå, finn ut om han/hun har lyst til å jobbe; hva som er sjansene for å få det til.

(7) HVIS IO IKKE ER I JOBB: Nå som du ikke jobber, hender det at du hjelper noen du kjenner, eller noen i nærmiljøet? Hender det at de du hjelper, hjelper deg, eller får du noe penger for å hjelpe til?

(8) Er det noen andre av de du bor sammen med som jobber?

Samme batteri som over

(B) Økonomi og forbruksmønster

Undersøkelsen vår handler jo mye om økonomi og vi vil gjerne at du forteller litt om økonomien din...

(9) Hvis ingen jobber: Hvor får du/familien din penger fra?

Hvis noen jobber? Får dere noen penger i tillegg til jobbinntekten til..... ? Hvor kommer de pengene fra?

(10) Hvordan opplever du din egen/familiens økonomi?

- * *Er du fornøyd med inntekten?*
- * *Har økonomien vært slik lenge?*
- * *Hva er det eventuelt som gjorde at den endret seg?*
- * *Hva tror du skal til for at den kan komme til å endre seg igjen.*
- * *Frykter du at økonomien din skal bli dårligere? Hvorfor?*
- * *Vil du si at dere som regel har nok til mat, klær og faste utgifter (husleie, strøm/oppvarming)?*

* *Tror du økonomien din er bedre eller dårligere om 1 år? Hvorfor tror du det kommer til å utvikle seg på denne måten?*

- * *Hva med 5 år frem i tid?*
- * *Hva skal til for at økonomien din skal bli bedre?*
- * *Er du avhengig av noen offentlige stønader for å få det til å gå rundt?*

(11) Hender det at du har penger igjen når de faste utgiftene (til bolig, strøm, telefon, mat osv) er betalt? Hva bruker du i tilfelle disse pengene til?

(12) Er det noe spesielt dere forsøker å spare inn på? Hva da?

Til oppsummering: Vil du si at dere er fattige? Kjenner du noen andre her i Norge som er fattige? Hva skal til for å være fattig?

(13) Jeg vil gjerne vite litt om hvordan dere fordeler utgifter og inntekter i familien. Kan du si litt om det?

- * *Er det noen i familien som trenger/får mer (eller mindre) enn andre?*
- * *Hvorfor det?*
- * *Når var det sist barna fikk nye klær (skille mellom leker/utstyr og klær)?*
- * *Når var det sist du/dere kjøpte noe til deg/dere selv?*
- * *Når tror du at du kan spandere på deg selv noe nytt neste gang?*

- * *Hvordan deler dere voksne på utgiftene (i husholdet)?*
- * *Hvis barnas foreldre ikke bor sammen: hjelper han/hun til økonomisk, betaler han/hun barnebidrag?*

* *Hjelper han/hun til på andre måter, for eksempel ved å kjøpe klær, ting ungen trenger, reiser el.l.?*

(14) La oss si at du plutselig trengte 3000 kroner, ville du greie å skaffe det på ei uke?

* *Hvordan ville du skaffet disse pengene?*

(15) Hva synes du er verst med å ha dårlig råd?

- * *Hva er det du/dere savner mest?*
- * *Er det noen spesielt du kunne tenke deg å ha penger til å unne deg (IKKE LES OPP: ferie, nye sko, gå til frisøren, egenpleie)?*

* *Eventuelt oppfølgingsspørsmål i forhold til hva de savner - følelser.*

- * *Er det spesielle anledninger hvor du særlig ønsker at du hadde hatt bedre økonomi?*

- (16) **Når det gjelder økonomien din/deres, føler du at dere har mer, mindre eller ca like mye penger som de dere vanligvis er sammen med?**
* Og hvordan tror du din økonomi er i forhold til økonomien til folk flest?

Barna Nå kommer det noen spørsmål om barna

- (17) **Hvis barna er under skolealder: Går noen av barna dine i barnehage?**

HVIS JA: Heldagsplass eller deltidsplass?

HVIS NEI: Er det noen spesiell grunn til at barnet/barna ikke går i barnehage? (Ikke tilsynsbehov, økonomi, syn på barnets beste) Dagmamma?
Er barnet/barna sammen med andre barn på dagtid?

- (18) **Hvis barna går i skole/barnehage? Hvordan har barna det på skolen/ i barnehagen?**

* Liker de lærerne sine? Hvorfor/hvorfor ikke?

* Tror du de har det fint med klassekamerater? Hvorfor/hvorfor ikke?

Vurder dette: * Tror/vet du at dine barn har vært utsatt for mobbing? Har ungene snakket om det hjemme? Tror du dette har noe med økonomien deres å gjøre?

- (19) **Hvis skolebarn: Er det (mange) aktiviteter som skolen arrangerer som koster penger?**

Pleier barna dine å være med på dem? Har de lyst til å være med?

- (20) **Hvis skolebarn: Går barnet/barna på SFO (for barn mellom 6 og 9 år)?**

HVIS JA: Har du inntrykk av at de har det bra der/ at det er viktig for dem?

HVIS NEI: Er det noen spesiell grunn til at de ikke går på SFO?

Er det noen som passer barna etter skoletid (hvis begge foreldre er på jobb)?

- (21) **Jeg vil gjerne at du forteller litt om hva barna dine gjør på fritiden.**

* Er de med på organiserte aktiviteter (fotball, håndball, basket, ski, speider, korps, kor etc)?

* er det evt noen spesiell grunn til at de ikke er med? (Ikke lyst eller ikke råd?)

* Er de sammen med venner?

* Hva liker de å gjøre sammen med vennene?

* Er barna med venner hjem?

* Har barna dine med seg venner hjem til dere? Når hadde de med venner hjem sist? Hvor ofte?

- (22) **Hender det at barna har lyst til å gjøre noe på fritiden som dere ikke har råd til?**

HVIS JA: Hva er det i tilfelle barna ikke deltar på?

- (23) **Hvis noen av barna jobbet ved siden av skolen? (jf spm lenger opp)**

* Hvor mye jobber de?

* Hva synes du om at de jobber? Synes du de jobber for mye? Er du redd for at jobbinga skal gå ut over skolearbeidet deres?

* Ser det ut til at de rekker å møte venner når de jobber?

* Er det kanskje noen av vennene som også jobber?

- * Liker barna å jobbe?
 - * Hva bruker de pengene de tjener til?
- Hvis NEI: * Skulle du ønske at fikk en jobb? Hvorfor?

(24) Får barna lommepenger?

- HVIS JA:** * Omtrent hvor mye?
 * Har dere regler for lommepengene, for eks plikter hjemme eller hva de skal brukes til?
 * Hvis ja: Hva synes barna om å ha slike plikter/regler?

(25) Er det noen ting barna dine ønsker seg, og som du skulle ønske du hadde råd til å gi dem?

- HVIS JA:** * Hva er i tilfelle det?
 * Hvordan opplever du at du ikke kan kjøpe disse tingene til barna dine?
 * Hva gjør du for å få penger til det barna trenger?
 * Hender det de kjøper det de ønsker seg selv, for de pengene de får i gave eller har tjent ved å jobbe?
 * Hva er det de kjøper seg da?
 * Hvordan tror du/dere at barna synes det er å spare til sine egne ting?

(26) Hvordan tror du barna opplever økonomien deres?

- * Tror du/dere barna vet at du/dere ikke har så mye penger?
- * Hva tror du/dere barna tenker om det?
- * Har du inntrykk av at de føler seg annerledes på noen måte?
- * Kjenner de mange som er i samme situasjon?
- * Hender det de snakker om at du/dere ikke har så mye penger?
- * Hva er det de sier da – uttrykker de sinne, fortvilelse, er de triste/lei seg, etc?
- * Hva er det de er sinte for, fortvilet over, lei seg for, etc?

(27) Tror du/dere at barna lar være å be om ting fordi de vet at det ikke er penger til det?

- * Hvorfor tror du/dere at de ikke ber om ting? Fordi de tenker på deg/dere?
- * Fordi de synes det er vanskelig å be om ting når de vet at dere har lite penger?

(28) Hva tror du barna tenker om sin egen fremtid?

- * Hva vil de bli?
- * Hva har de lyst på?
- * Ønsker de seg familie?

(c) Familie, VENNER OG FRITID

Nå vil jeg gjerne skifte tema, i alle fall delvis, og snakke litt om familie, venner og fritid.

(29) Har du familie her i Norge/Oslo som du ikke bor sammen med? har du kontakt med dem?

- * Hva gjør dere når dere er sammen?
- * Hvor ofte snakker dere sammen?
 * Hender det noen ganger at du snakker med dem om økonomien din? Hvordan synes du det er å snakke om det? Hvordan reagerer de?

ETN.MIN: * *Har du familie utenfor Norge? (evn hvor)*
* *Har du kontakt med dem? Hvor ofte?*
* *Snakker du med dem om økonomien din? Hvordan er det å snakke om det?*

Hvordan reagerer de?

* *Hender det du sender penger til dem?*

HVIS JA: *Regelmessig eller bare ved spesielle anledninger?*

* *Har du eller andre av de du bor sammen med vært i Pakistan/Somalia de siste to årene?*

HVIS JA: *Hvor ofte reiser du/dere på besøk? Nye reiseplaner?*

Hvordan

betalte du for reisen/ sparte du lenge eller lånte penger?

HVIS NEI: *Har du hatt lyst til å reise? Har du planer om å reise? Tror du at du kommer til å reise?*

(30) Hender det noen ganger at du/dere får hjelp og støtte fra familien? Hva slags hjelp er det da snakk om?

* *Penger?*

* *Hjelp med barna, leksehjelp, barnevakt, at barna har noen andre voksne å snakke med el.l?*

* *noen å snakke med hvis du har det vanskelig?*

* *hjelp hvis du er syk?*

* *Praktisk hjelp?*

* *På annen måte?*

(31) Er du/dere ofte sammen med venner?

HVIS NEI: *Er det noen spesiell grunn til at du/dere ikke er sammen med vennene deres?*

HVIS JA: *Hva gjør dere da?*

Går du/dere på besøk hjem til venner?

Har du bedt noen hjem (til middag) den siste måneden?

HVIS NEI: *Hvorfor ikke? Pleide du å invitere mer hjem tidligere?*

(32) Hender det dere treffer vennene dine/deres ute, f eks på kafé eller til en kino?

HVIS JA: *Kan du gjøre dette så ofte du har lyst?*

HVIS NEI: *Hvorfor ikke (problemer med barnevakt, ikke koselig, ikke penger)*

(33) Hender det at du prater med vennene dine om økonomien din?

HVIS JA: *Hvordan er det å snakke om det? Hvordan reagerer de?*

HVIS NEI: *Hvorfor ikke?*

(34) HVIS IO er i jobb: Hender det du/dere treffer arbeidskolleger utenom jobb?

HVIS JA: *Hvor ofte?*

Hva gjør dere da?

Hender det at du prater med kollegaene dine om økonomien din?

HVIS JA: *Hvordan er det å snakke om det? Hvordan reagerer de?*

HVIS NEI: *Hvorfor ikke?*

Hvis IO snakker med andre om økonomi: hvordan reagerer folk på at du forteller at du har dårlig råd? Hvordan synes du det er å snakke om det?

- (35) **Hva gjør du/dere ellers på fritiden?**
*Driver du/ dere med noen spesielle fritidsaktiviteter?
 Er dere med i noen forening, organisasjon eller liknende?
 Hva gjør du/dere hvis du/dere ønsker å hygge dere litt ekstra?*
- (36) **Har barna god kontakt med annen familie som ikke bor sammen med dere?
 (besteforeldre, eldre søsken, onkler, tanter, etc)**
*Er de ofte sammen (uten foreldre)?
 Hva gjør de?*
- (37) **Hva gjorde dere sist sommer(ferie)?**
Har dere noen planer for denne sommerferien?
HVIS JA: *Hva tenker dere å gjøre?*
- (38) **Har familien mulighet til å reise bort på en tur en dag/helg/ferie hvis dere ønsker det?**
HVIS JA: *Hvor drar dere da?*
HVIS NEI: *Er dette noe du savner, eller er det ikke så viktig å reise bort?*
- (39) **Hva betyr det at du har lite penger for kontakten med familien din/vennene dine?
 Har det vært noen endringer de siste årene? I tilfelle hvilke? (Mer eller mindre kontakt, relater dette til om det har vært endringer i økonomisk situasjon, eks at det sosiale livet endra seg da jobben forsvant, overgangsstønad ble borte e.l.l.)**
- (40) **Kjenner du mange som har dårlig råd? Synes du at du er annerledes enn andre som har dårlig råd? (evt hvorfor).**
- (41) **Tror du andre ser på deg som fattig? Hvis ja; hvordan opplever du det?**
- (42) **Hvordan synes du at du har det generelt sett? Og hvordan tror du barna dine synes de har det?**
** Har du et godt liv?
 * Er det verre/bedre enn før, tror du det blir verre/bedre på sikt?
 * Er det noe du føler deg fornøyd med at du får til?
 * Hva føler du når du tenker på fremtiden?
 * Har du opplevd at du har blitt stemplet eller utstøtt fordi du har lite penger? Kan du fortelle litt om det?
 * Tror du barna dine har følt det? Kan du fortelle litt om det?*

(E) OPPLEVELSER - MØTET MED DET OFFENTLIGE

Nå lurer jeg litt på hvordan du ser på hjelpen fra det offentlige (myndighetene) – den hjelpen man kan få fra samfunnet (utenom familie og venner), som man har rett til, ifølge loven. Hvis du har fått slik hvordan ble du møtt av der du kom?

Jeg lurer også på hvordan du opplever det å ha lite penger når du er ute i samfunnet; ute på gata, diskusjoner i aviser, det som sies av politikere (på tv) etc.

(43) Hva er det som kunne ha hjulpet deg og din familie mest i den situasjonen dere er i akkurat nå?

Hvor kan dere få denne hjelpen, hvem kan gi denne hjelpen?

(44) Hvis du har vært på sosialkontoret noen gang, hvordan synes du at du ble mottatt der?

Ble du møtt med høflighet, respekt, hørte de på det du hadde å si, fikk du den hjelpen du trengte?

HVIS NEI: *Kan du tenke deg at du noen gang kan komme til å be om hjelp fra sosialkontoret? I hvilken situasjon ville du i tilfelle vurdere å be om hjelp på sosialkontoret?*

(45) Har dere vært andre steder (trygdekontoret, aetat, etc) og fått hjelp?

Hvordan var den hjelpen dere fikk der?

(46) Er dere blitt tilbudt hjelp fra instanser som skolen, barnehagen, helsestasjon eller lignende?

Hva slags hjelp? Kanskje ved klasseturer, utflukter, fortalt om hvor man evt kan gå og få hjelp?

(47) Kjenner du/dere til, har du/dere hørt om andre steder i samfunnet der du/dere kan få hjelp? (til oss selv: her tenker vi på organisasjoner som Kirkens Bymisjon, fattighuset, frelsesarmeen, osv)

Hvilke er det?

Bruker du/dere disse stedene?

(48) Regjeringen har for 2002-2003 lagt frem en egen tiltaksplan mot fattigdom, tror du på det politikerne sier? Tror du de tiltakene politikerne snakker om vil hjelpe deg og andre fattige/folk med lite penger?

Hvilke tiltak tror du vil hjelpe mennesker som har dårlig råd, både forebyggende og hjelpetiltak når man er i situasjonen?

(49) Hvordan opplever du at familier med dårlig råd blir sett på i samfunnet?

** Har folk flest sympati, eller synes du det virker som mange har liten forståelse for det?*

** Hva med politikerne?*

** Har du hatt noen negative opplevelser (i forhold til dette?)*

** Føles det som en hjelp eller føles det bare belastende, at det skrives om dette, at det diskuteres offentlig?*

Barna

(50) Har familien fått spesiell hjelp i forbindelse med barna, ved spesielle situasjoner eller anledninger (jul, bursdag, konfirmasjon etc) ?

Hvem fikk dere hjelp av og hva slags hjelp fikk dere? Var det bra å få denne hjelpen?

AVSLUTNING

Til slutt.:

(51) Er det noe vi har glemt å spørre om eller er det noe mer du gjerne vil fortelle?

Tusen takk for at du tok deg tid til å snakke med oss. Det har vært veldig nyttig å få snakke med deg, og dine svar er svært viktig i arbeidet vårt med å skaffe mer kunnskap om hvordan barnefamilier med knapp økonomi har det. Som vi sa innledningsvis vil vi ikke bruke denne informasjonen på en slik måte at det er mulig å kjenne deg igjen, og navnet ditt vil ikke bli brukt i noen sammenheng i forbindelse med prosjektet.